

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

МАТУШЕНКО Валерій Борисович

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ВЕСІЛЬНИХ СВЯТ

Навчальний посібник

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

КИЇВ – 2011

УДК 902.7 (=161.2) (075.8)
ББК 63.5 (4Укр) я 73
М-33

Рецензенти:

Г.Г. Кузьменко, кандидат культурології;
С.М. Деркач, кандидат мистецтвознавства, професор,
заслужений діяч мистецтв України;
Л.Г. Маковецька, народна артистка України, доцент.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11-5087 від 23.06.11)*

Матушенко В.Б.

М-33 **Організація і методика проведення весільних свят.** – К. :
НАКККіМ, 2011. – 143 с.

ISBN 978-966-452-069-7

Призначений для студентів Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, слухачів курсів підвищення кваліфікації.

УДК 902.7 (=161.2) (075.8)
ББК 63.5 (4Укр) я 73

ISBN 978-966-452-069-7

© Матушенко В.Б., 2011
© Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, 2011

З М І С Т

ПРО АВТОРА	4
ВСТУП	8
УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБРЯД ВЕСІЛЛЯ.....	10
РИТУАЛЬНО-ОБРЯДОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВЕСІЛЬНОЇ СИМВОЛКИ Й АТРИБУТИКИ	19
ТРАДИЦІЙНЕ І СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ ЯК СИСТЕМА ОБРЯДОВИХ ДІЙ.....	40
МОДЕЛЮВАННЯ ВАРІАТИВНИХ ПРОГРАМ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	75
СТРУКТУРА ОБРЯДОВИХ ДІЙ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ.....	88
СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ.....	102
КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ	108
ЛІТЕРАТУРА.....	111
ДОДАТКИ.....	118

ПРО АВТОРА

Чи цікаво вам дізнатися про шлюбні традиції, яких дотримувались Адам і Єва? А що про заручини записано в Законі Божому? Як ставилися до шлюбу в древніх Греції, Ізраїлі, Єгипті та Римі? А чи знаєте ви, що в Статуті київського князя Ярослава Мудрого містилася заборона видавати дівчат заміж силоміць? Та як радянська влада ввела цивільну форму шлюбу? Як відбувалися безалкогольні весілля при Горбачові та сповна відроджувалися самобутні українські обряди за часів Незалежності України?

Відповіді на всі цікаві питання можна знайти на сторінках цього навчального посібника.

Його автор – Валерій Борисович Матушенко, заслужений працівник культури України – розповідає про еволюцію сучасних форм обрядовості, визначає всі атрибути, які трапляються на весіллях.

Цей навчальний посібник написаний у жанрі наукового дослідження весільної обрядовості України. Причому автор спочатку подає аналіз дослідницьких робіт стосовно історії українських весільних обрядів, починаючи з середини XVI ст. і до наших часів, віддаючи належне видатним дослідникам Гійому де Боплану, Григорію Калиновському, Володимирі Горленку, Тарасу Осадчому, Миколі Сумцову, Хведіру Вовку, Неонілі Здоровезі, Володимирі Балушку, Петру Романюку, Валентині Борисенко та ін. Мене особисто це дуже зацікавило тому, що тема розкриття витоків національних обрядів завжди вабить та є актуальною особливо зараз, у період становлення молоді української держави.

В.Б. Матушенко систематично дослідив процес походження української обрядовості, починаючи ще з дохристиянських часів, розкрив та описав багато цікавих звичаїв національної символіки, дав вичерпну характеристику спеціальним українським весільним термінам.

Крім того, автор на основі своїх досліджень розробив повну систему обрядових дій українського весілля Центрального регіону, куди увійшли всі обрядові дії передвесільного, власне-весільного та післявесільного циклів. Також усебічно розглянув українське весілля від початку до кінця як етнокультурний феномен з обрядами, частушками, піснями, танцями.

В.Б. Матушенко збирав матеріал, поданий у посібнику, впродовж

26 років, об'їздивши практично всі області України та назбиравши багато польового матеріалу. Починаючи з 1983 р. по 2009 р., автор збирав польовий матеріал стосовно колориту та неповторності українського весілля в селах Київської, Чернігівської, Черкаської та Житомирської областей, що територіально відноситься до регіону середня Наддніпрянщина. Усі три цикли весільного дійства, як систему обрядових дій, автор побачив у польових дослідженнях, зроблених у: м. Київ; с. Бехи, с. Бобриця, с. Буда-Вороб'ї, с. Буки, с. Велика Рача, с. Ворсівка, с. Горинь, с. Гуничі, с. Гута-Мар'ятин, с. Дорогинь, с. Думінське, с. Жовтневе, с. Замисловичі, с. Іванівка, с. Каленське, с. Кишин, м. Коростишев, с. Корчівка, с. Левковичі, с. Листвин, с. Любовичі, с. Малинівка, с. Меделівка, с. Мелені, с. Можари, с. Недашки, с. Обиходи, с. Сербо-Слобідка, с. Симаківка, с. Сновидовичі, с. Суцани, с. Радовель, с. Рубежівка, с. Тепениця, с. Чайківка, с. Червоносілка, с. Хочине, с. Юрове (Житомирська обл.); с. Блідча, м. Баришевка, м. Бориспіль, м. Бородянка, м. Бровари, с. Весняне, с. Великі Призькі, Кагарлицького району, с. Гуровщина, с. Зелена Поляна, м. Ірпінь, с. Козичанка, с. Кошовка, с. Крисятин, м. Макарів, с. Підгайне, с. Приборське, с. Розважів, с. Рудня-Димерська, с. Сукачі, с. Тараси, с. Термахівка, м. Українка, с. Феневичі, с. Шевченкове (Київська обл.); с. Будище, с. Дмитровка, м. Канів, с. Руська Поляна, м. Черкаси (Черкаська обл.); м. Бобровиця, с. Жадьки, м. Козелець, с. Красиловка, с. Машів, с. Пакуль, с. Паришів (Чернігівська обл.).

За своїм походженням та особливостями українські звичаї та обряди можна розділити на три основні регіони: Центральний, Західний та Південний. Між ними є багато спільного, а є і суттєві відмінності. Обряди кожного регіону формувалися з урахуванням багатьох чинників, таких, як: мова, віра, культура, землеробство, працелюбність, патріотизм, віра в краще майбутнє, особлива схильність нашого народу до гумору та жартів тощо. Велику увагу присвячено традиціям Центральної та Північної частин нашої держави, куди входять: м. Київ, Київська, Чернігівська, Черкаська та Житомирська області.

Справжнім відкриттям та новизною можна вважати те, що автор уперше в Україні розробив структуру обрядових дій сучасного весілля Центральної частини України, де показав послідовність дій на весіллі, всі елементи обрядів, склад учасників та послідовно описав усі обряди, які трапляються на весільному святі в місті та в селі.

В.А. Матюшенко народився в Києві 1961 р. Під час навчання в школі професійно займався футболом, грав за юнацький склад київського “Динамо”, був чемпіоном України та СРСР серед юнаків, кандидат у майстри спорту СРСР. Після закінчення школи служба в лавах Радянської Армії, потім завод, де працював токарем, слюсарем-збірником, радіомонтажником, електриком, слюсарем контрольно-вимірювальних приладів та автоматики. Ще за радянських часів В.Б. Матушенко закінчив Ленінградський інститут водного транспорту за спеціальністю “інженер-електрик з автоматизації промислових установок” та Київський Державний інститут культури ім. О. Корнійчука за спеціальністю “режисер та ведучий масово-розважальних програм”.

Творчий шлях почав у грудні 1983 р., коли вперше провів як ведучий Новорічне свято. В лютому 1984 р. прийшов на фірму обрядових послуг “Свято”, яка була на той час єдиною в Києві, що професійно займалася проведенням урочистостей, весіль, днів народжень та інших святкових подій. На фірмі “Свято” В. Матушенко пройшов повний шлях від простого ведучого до ведучого вищої категорії. 1987 р. брав участь у районному та міському конкурсах ведучих відеодископрограм, посів 1-е місце в Московському (Голосіївському) районі і 6-е в м. Києві та отримав цінний подарунок від Головного управління культури м. Києва. З жовтня 1988 р. працював головним адміністратором студії відеодископрограм, а з серпня 1989 р. – начальником відділу УРО ВТПО “Союзтеатр” з організації та проведення театралізованих свят та весільних обрядів. У цей період почав збирати інформацію про весільні обряди, об’їздив практично всю Україну, був у відрядженнях у Росії, Білорусії, Латвії, Литві, Естонії, Болгарії, Румунії, Польщі, Югославії та знайшов дуже багато цікавого про весілля. Вже тоді задумав написати монографію, підручник та захистити кандидатську дисертацію про весільні традиції українців.

Брав участь у Другому Міжнародному фестивалі фольклору, який відбувся в м. Києві 1990 р., став лауреатом у номінації “Ведучий розважальних та ігрових програм” і отримав Диплом переможця.

Від грудня 1993 р. до кінця 2004 р. працював головним режисером Залізничного, а потім Солом’янського району. Провів за цей період понад 200 театралізованих свят і концертів та неодноразово був відзначений подяками. З вересня 2000 р. займається викладацькою діяльністю в Національній академії керівних кадрів культури та мистецтв України на посаді старшого викладача, з 2007 р. перейшов на

посаду доцента кафедри режисури. З березня 2008 р. за сумісництвом працює на посаді доцента кафедри режисури естради і масових свят Київського національного університету культури і мистецтв. 2009 р. захистив кандидатську дисертацію зі спеціальності “Теорія та історія культури” та отримав у ВАК України Диплом кандидата наук з культурології.

2009 р. Матушенко випустив монографію “Сучасне весілля в контексті української обрядової культури”. 2009 р. був співорганізатором заснування в Києві громадської організації “Клуб Київських Ведучих”, куди увійшли найкращі та найдосвідченіші ведучі свят, концертів, масових заходів, презентацій, весіль, шоу-програм, які мешкають та працюють у м. Києві, і був обраний віце-президентом клубу.

В.Б. Матушенко є членом Національної спілки театральних діячів України.

За 27 років роботи на творчій ниві Валерій Борисович отримав дуже багато нагород, подяк, почесних грамот та дипломів від різних організацій, зокрема, його нагороджено дипломом учасника Всеукраїнського проекту “Золотий фонд нації”.

Бажаю всім читачам отримати насолоду від цього навчального посібника.

Олександр Трохимчук,
народний артист України, професор

ВСТУП

Періоди безпам'ятства, безвідповідальності, чужинські вихори з космічною швидкістю стирають з обличчя землі і народної пам'яті сліди найкоштовніших духовних та матеріальних здобутків предків. Тож маємо рятувати нашу національну свідомість, бо надто довго й навалює лунає подзвін по нашій історії, нашому сьогоденню і навіть нашій прийдешності. І порятує нас чисте джерело, що поїть коріння дерева життя українського народу.

Саме тому все частіше ми звертаємося до першоджерел національної духовності. У них наше коріння, наша міць і неповторність. Багато молоді прагне нині провести весілля за народною традицією і давніми звичаями, та, на жаль, не знає, як це зробити.

Весільні обряди – це колективні символічні дії, здійснювані з нагоди найважливішого родинного свята, що знаменує народження нової сім'ї. В них знайшла відображення еволюція родинних відносин упродовж різних суспільних формацій, починаючи з первіснообщинного ладу. У весільних звичаях переплелися морально-етичні, правові, релігійно-міфологічні та релігійно-християнські погляди народу. Вони є цінним джерелом для пізнання побутової культури народу в минулому, бо весільні ритуали і дієства певною мірою завжди обумовлювалися суспільно-економічними відносинами.

Весільна обрядовість зберігає також набутки народної пісенної і хореографічної творчості. У ній втілилася кмітливість, гумор народних мас, глибока скорбота, викликана соціальною несправедливістю, котра все ж відступає перед великим оптимізмом і возвеличенням людського життя. У весільній обрядовості знайшла своє відображення суспільна психологія народних мас, що формувалася на основі кращих, найбільш сприйнятливих традиційних форм історично сформованих звичаїв.

І тому в наш час, у час відродження історії українського народу, його самобутньої культури, духовності, ми вважаємо особливо необхідним вивчення та ретрансляцію українських весільних звичаїв і традицій, без яких неможливо професійно організувати та провести весільне свято.

Мета вивчення курсу – засвоєння студентами теоретичних та практичних знань з організації і методики проведення весільних свят у сучасних умовах України для подальшого використання в своїй практичній діяльності. Впровадження цієї методики у навчальний процес Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

України дозволить поглибити практичну підготовку, особливо з проведення весільних свят, майбутніми спеціалістами, органічно поєднати їхні творчі, методологічні та організаційні навички.

Після засвоєння курсу студенти повинні *знати*:

- історію виникнення українських весільних обрядів;
- ритуально-обрядові значення весільної символіки та атрибутики;
- організацію та проведення традиційних українських весільних обрядів;
- організацію та проведення сучасних українських весільних обрядів;
- моделювання варіативних програм весільного свята як ефективного засобу формування особистості;
- методику складання особистого сценарію проведення свята.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБРЯД ВЕСІЛЛЯ

Щоб правильно організувати та методично чітко провести сучасне українське весілля, треба знати історію виникнення українських весільних свят та народної обрядовості.

Із давніх-давен одруження завжди було однією з важливих, урочистих і хвилюючих подій. Спливали століття, падали імперії, на зміну одним народам приходили інші, виникали нові держави і суспільні устрої, але завжди жарким полум'ям горіло бажання молодих людей до єднання в міцну сім'ю. Саме слово *весілля* народною свідомістю сприймається як означення радості, веселощів. Це урочистий момент не лише в житті двох молодих люблячих сердець, але і двох родин, члени яких утворюють нову сім'ю. Двері хати, де відбувається весілля, за давнім звичаєм, відкриті для всіх – званих і незваних, близьких і далеких – усіх, хто хоче, піднявши келих на честь молодого подружжя, побажати йому щасливого спільного життєвого шляху.

Ще за часів Трипільської культури існувало триярусне пояснення всесвіту, трипільці вірили в надприродні сили і під керуванням жінки відправляли комплекс магічних ритуалів. Головні принципи керування і відправлення обрядових дій дійшли до нашого часу в рудиментарній формі і є складовими української традиційної весільної обрядовості. Різні верстви населення Скіфської держави (за описом Геродота), а пізніше Київської Русі (за літописами), мали сформовані шлюбні звичаї, які відрізнялися своїми самобутніми рисами, ретельно зберігалися і підкорялися загальноприйнятим зовнішнім шлюбним законам [1]. Із прийняттям християнства в Русі розпочалася активна боротьба представників християнської культури з язичництвом [2]. Церковники посилено намагалися взяти на себе провідну функцію регулювання, ритуального й документального санкціонування шлюбу серед усіх верств населення. Однак бажання більшості населення жити за традиціями своїх предків привело до стану “консервації” обрядової культури.

Язичницьке віросповідання масово існувало на всій території Київської держави протягом XI-XIII ст. та зберігалось на окраїнах феодално-роздрібненої Русі до XIV ст. [3]. Тобто, на території сучасної України весільний звичаєво-правовий комплекс за своїми ритуалами був остаточно сформований до XI ст., а приблизно з XII ст. починає поступово трансформуватися і втрачати у свідомості людини своє первинне значення, набуваючи християнського впливу: механічно

змінюються об'єкти поклоніння – в піснях імена язичницьких богів змінюються християнськими святими, у ритуальний обіг замість факелів вводять церковні свічки. Запроваджується церковне вінчання, яке не має чітко визначеного часу виконання у весільній драматургії. Навіть наприкінці ХІХ ст. у сільській громаді після вінчання (давалося свідоцтво, що вони чоловік і жінка) не дозволялося молодим жити разом, поки не зіграють народне весілля. Але, справивши весілля без вінчання, молоде подружжя могло жити на віру [4].

Факти про шлюбні звичаї східних слов'ян Київської Русі дають підставу зробити припущення, що за своєю будовою традиційний весільний звичаєво-правовий комплекс ХІХ-ХХ ст. залишився близьким до традиційної весільної обрядовості Х-ХІ ст. [5].

Матеріали про українське весілля, які були подані дослідником Яном Ласіцьким у книзі “*De Russorum, Moscovitorum et Tartavorum religione*”, вважаються найдавнішими. Вони вийшли друком у Вільно 1582 р. латинською мовою. Автор детально описав весільний обряд на Волині, починаючи зі сватання, яке відбувалося кілька разів перед весіллям. Ян Ласіцький розповідає про звичай викрадення дівчат та церковний шлюб, який відбувався приблизно о 23.00 год. Подаючи опис весілля, автор зазначає, що тільки після його відправлення молодим дозволялося жити разом [6].

Досить повний опис української весільної обрядовості зробив Г. Л. де Боплан у книзі “Опис України”, яка була надрукована у Франції 1650 р. В ній французький військовий архітектор подав дуже цінну інформацію про одруження через викрадення та право дівчини свататися до парубка. Звичай же свататися дівчині до парубка навіть до цього часу зберігся на Харківщині, але у видозміненому вигляді – це традиційно мати парубка одна, або з дочкою, першою йшла сватати дівчину.

Гійом Л. де Боплан зафіксував обряди сватання і запрошення на весілля, подав опис власне-весільних і післявесільних обрядів, відзначивши, що музика і спів становлять неодмінну ознаку кожного весілля. Але автор не подав жодного зразка пісенного тексту. Ретельно описуючи обряди з психологічної точки зору, він перший звернув увагу на пісні, які виконували після “комори”. Він дав одночасно два описи весілля – радісного й осоромленого, таким чином, зафіксувавши кардинальну тему у фольклорі – продовження роду людського з однозначним тлумаченням турботи і відповідальності батьків про дітей, де запорукою міцності роду є чесність жінки. Г. Л. де Боплан зробив узагальнений опис весіль, які спостерігав на території України. Цей факт

і відсутність текстів весільно-обрядових пісень зменшують якість опису, однак не лишають його значення як дуже цінного фактологічного джерела щодо дослідження української весільної обрядовості [7].

Але в українській історіографії офіційним початком весільних досліджень вважають 1777 р., коли в Петербурзі вийшла праця Г. Калиновського “Описание свадебных украинских простонародных обрядов” [8]. Приймаючи цей запис весілля за першу спеціальну етнографічну працю, можна вважати його роком зародження української весільної етнографії. Дослідження радянських учених-етнографістів спростували цю думку. Зокрема, слід назвати роботу В.Ф. Горленка “Нариси з історії української етнографії” [9], в якій автор на основі численних архівних і наукових матеріалів минулих століть переконливо доводить, що розвиток української етнографії варто починати не з кінця XVIII – початку XIX ст., як це робили вчені до революції, а приблизно з XV ст. Автор відзначає, що в українців весілля завжди було найбільшим сімейним святом, проводилося з почеснями, а головне – мало високий морально-соціальний зміст.

1885 р. етнограф Т. Осадчий у своїй книзі “Шлюбні угоди у малоросіян” писав: “Особливу міцність і твердість цьому союзу надають не чисто практичні інтереси, а тісний духовний зв'язок, що впливає з глибших вимог щедро обдарованої здатністю любити малоруської натури [10, 85]”. І далі: “...Непідробна щирість і простота стосунків, яка існувала в малоруській незайманій сім'ї, служать яскравим доказом чистоти і волі шлюбних союзів у малоросіян [10, 86]”.

Ще з часів матріархату останнє слово в сім'ї залишалося за жінкою. І на такій морально-етичній платформі виховувалися молоді парубки. Вони з дитинства бачили м'яке, добросердечне ставлення чоловіків у родині до своїх жінок, матерів, сестер, бабусь, дочок, а потім, самотійно одружившись, переносили почуття, виховання на своїх дружин та дітей. І це постійно діючий комплекс сімейних стосунків, який ми, нащадки, отримали від своїх пращурів. А прикладами найважливіших дій жінки при проведенні весільних свят є такі обрядові дії:

– вручення мамою молодої нареченим короваю – символу щастя та достатку в сім'ї;

– “прописка” тещею зятя після миття ніг та вдягання чобіт.

Із давніх-давен на Русі було дуже багато звичаїв, пов'язаних із різними релігійними святами і повір'ями. Звичаї українського народу завжди приваблювали своєю красою, глибинною наповненістю, колосальним магічним підтекстом. Одним із таких обрядів є весілля [11].

Утворенню сім'ї українці завжди надавали великого значення. Відповідно до цього формувалась і весільна обрядовість – справжня народна драма, що включала ігрові дії, танці, співи, музику, набуваючи характеру народного свята [12].

У характері весільної обрядовості відбилася народна мораль, звичаєве право, етнічні норми та світоглядні уявлення, що формувалися протягом століть. На це звертають увагу дослідники другої половини ХІХ ст., які пізнають витoki своєї культури та історії. Можна виділити таких авторів, як: А. Афанасьєв, З. Болтарович, О. Боряк, Г. Булашев, Х. Вовк, В. Горленко, Б. Грінченко, М. Довнар-Запольський, М. Драгоманов, С. Килимник, М. Костомаров, Й. Лозинський, О. Маркевич, В. Охрімович, О. Потебня, А. Свидницький, М. Сумцов, П. Чубинський та ін.

Українське весілля як етнокультурний феномен є складовою народної культури, яке зберігає системно пов'язані між собою всі три ціннісні джерела – доетнічні (архетипні), етнічні й національні, яскраво розкриваючи “дух” нації. Під час весільної обрядовості відбувається своєрідний процес передачі етнокультурної інформації між поколіннями, що забезпечує спадкоємність самобутності етносу. Про це йдеться у роботах авторів на початку ХХ ст. Це, насамперед, О. Воропай, М. Грушевський, Є. Кагаров, В. Камінський, В. Кравченко, А. Луначарський, І. Огієнко та ін.

У весільному обрядово-мистецькому комплексі міститься значний життєвий досвід українського народу, який передається художніми засобами [13]. Вивчення весільної традиції є необхідним з точки зору розкриття мікросвіту української сім'ї, пізнавального аспекту всього розмаїття обрядової символіки, поетичної творчості, соціальної психології та сімейної педагогіки.

Описи української весільної обрядовості в Радянський період містяться у книгах і статтях О. Ануфрієва, А. Байбуріна, В. Балущка, В. Борисенко, Н. Здоровеги, А. Іваницького, Л. Костенко, О. Курочкіна, А. Ніколаєва, С. Павлюка, Г. Пашкової, П. Романюка, В. Скуратівського, В. Топорова, Д. Угриновича, К. Чистова, І. Щербини та ін.

Ці автори висвітлюють різні аспекти щодо традиційного укладання шлюбу, але обмежуються вивченням якогось окремого питання, що не дає уяви про цілісність обрядів.

Таким чином, відродження українських весільних обрядів з їхньою символікою та пісенністю ще недостатньо вивчене. Традиційне весілля рідко розглядалося як феномен народної культури і мистецтва. Тому ця

галузь української культури є сферою, неповно висвітленою в науковому плані. Вона потребує комплексного культурологічного дослідження.

За визначенням відомого етнографа В. Наулка, “Обряд – це колективні символічні дії, здійснювані з нагоди найважливіших подій у житті людини, сім’ї, колективу [14, 282]”.

А створенню сім’ї в народі завжди надавалося надзвичайно великого значення. Це відбилося у самій його назві: давньоруська “радість”, українське “весілля”, білоруське “вяселле” [15].

У структурі весільної обрядовості знайшли відображення народна мораль, звичаєве право (неписані закони, які регулювали життя в громаді та сім’ї), етичні норми та світоглядні уявлення, що формувалися протягом століть.

В Україні, наприклад, людину вважали за самостійну тільки після одруження [16]. В цій структурі формувалася міжпоколінна спадкоємність, котра зберегла різноманітні часові нашарування. Найдавніші з них набули рис архаїчності, оскільки їхній первісний сенс не відповідав новим соціальним умовам. Приміром, збір молодих учасників “весільного потяга”, або “весільного походу”, імітація викрадення нареченої, подолання перешкод на шляху до молодої (перейма) – всі ці весільні дійства, що збереглися до початку ХХ ст., а в окремих випадках трапляються на сільських весіллях і сьогодні, – свідчення давньої форми шлюбу умиканням; діалог старостів про куницю та мисливця, взаємний обмін подарунками сватів, викуп коси, виплата грошового штрафу “за безчестя” – своєрідний відгомін давнього звичаю укладати шлюб на основі купівлі-продажу.

Українські весільні обряди, які ми спостерігаємо тепер, зародилися ще до утвердження християнства. Обряди ці надзвичайно широкі й змістовні і мають виразний дохристиянський ритуальний характер. На ці обряди ще й тепер дивляться, як найголовнішу частину побрання, без чого дівчина не може стати “законною” жінкою.

Ще й сьогодні головною назвою парування молодих є слово “братися”, побратися, побрання. А українське весілля не можна уявити без народних пісень, серед яких є багато дуже старих, що натякають або свідчать про архаїчність звичаїв.

Пісні в народних святкуваннях і обрядах парування й побрання молодих відіграють важливу роль: вони провідні у веснянках, у Купайлі, вони ж відбиваються й на таких святах-обрядах, як хапання калити, прив’язування колодок за кару хлопцям, що своєчасно не одружилися і т. ін.

В українського народу міцно утримується звичай, щоб молодшу доньку не видавати заміж, поки не вийде старша. Традиція ця зберігається і тепер. Про це згадано у Біблії, де Лаван каже Якову: “У нашій місцевості не робиться так, щоб віддавати молодшу перед старшою [17,115]”.

У романі Анатолія Свидницького (1834-1871) “Люборацькі” (1862), переповненому описами українських звичаїв, паніматка Люборацька каже: “В мене всі дочки рівні, на вибір їх не маю. Коли хочете, беріть старшу [18, 117]”.

На святкування шлюбів в Україні є певні пори року, але найчастіше вони відбуваються восени – по закінченні польових робіт.

Весільний ритуал у всіх народів перетнутий його релігійними віруваннями; мінялися релігії, але обряд шлюбу залишався стародавнім, приймаючи потроху й нове від Нової віри. В українських весільних обрядах взагалі багато такого, що знаходимо і в інших народів, слов'янських та європейських.

Молоду призначає Бог, і своєї пари ніяк не оминеш. В українців, як зазначав видатний дослідник Хв. Вовк, є старе повір'я, що “на тому світі, на Небі, сидить старий дід – Бог, і в'яже до пари шматки кори – це шлюбні пари, і як він зв'яже, так і буде [19, 218]”.

У світовій етнографії професору М. Сумцову належить пріоритет у розробці та класифікації весільного обряду. Його праці “О свадебных обрядах преимущественно русских” (1881), “Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы” (1885), “К вопросу о влиянии греческого и римского свадебного ритуала на малорусскую свадьбу” (1886), “Культурные переживания” (1890) та “Символика славянских обрядов” (1996) мають комплексний характер. У них розглядаються проблеми походження й значення складових весільної обрядовості; подається систематизація весільних ритуалів за розділами з юридичних, історичних, а також міфологічних поглядів на ті чи інші події, водночас проводяться паралелі з весільними обрядами інших народів Західної та Східної Європи.

М. Сумцов першим започаткував всебічне наукове вивчення українського весілля і визначив значення фактологічного матеріалу слобожанської весільної обрядовості, який і на сьогодні потребує культурологічного дослідження.

Праці Миколи Сумцова стали теоретичним підґрунтям для наукової розробки у галузі слов'янської фольклористики. Вони заклали основу для етнологічних досліджень весільної обрядовості геніального

етнографа та класика української обрядовості Х. Вовка “Студії з української етнографії та антропології” (1895) та “Шлюбний ритуал та обряди на Україні” (1926).

Крім того, можна виділити дуже цікаві дослідження В. Охрімовича “Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи” (1891), Е. Кагарова “О значении некоторых русских свадебных обрядов” (1917), “Що визначають деякі весільні українські обряди” (1926), “Форми та елементи народної обрядовості” (1928), “Состав и происхождение свадебной обрядности” (1929), Н. Здоровеги “Нариси народної весільної обрядовості на Україні” (1974), В. Борисенко “Сімейно-побутові звичаї та обряди трудящих Києва” (1983), “Весільні звичаї та обряди на Україні” (1988), “Обряди життєвого циклу людини” (1997), “Нариси з історії української етнології 1920-1930 років” (2002), “Традиції і життєдіяльність етносу” (2000), та інші праці, які зробили великий внесок у визначення основних критеріїв диференціації шлюбного дійства.

А. Іваницький у роботі “Українська народна музична творчість” (1997) професійно дає загальну характеристику драматургії весілля, його учасників, хору та оркестру, проводить аналіз жанрових та інтонаційно-стильових особливостей весільних пісень [20].

А загальним етномузикологічним дослідженням української весільної пісенності є праця Л. Тестової “Генетическое единство и региональная специфика мелодики украинских свадебных песен” (1982) [21]. Виявляючи глибинний взаємозв'язок пісні із синкретичним мистецтвом обряду, дослідниця пояснює головні якості обрядової пісні – циклічність і стильову поліпластовість. Вона здійснює гіпотетичний аналіз умов існування регіональних традицій обрядової весільної пісенності з визначенням їхніх відмінностей у територіальному поширенні. Через віки народ проніс щиру, палку любов до звичаїв, пов'язаних зі шлюбом.

Що стосується часів Незалежності, то в сучасності дуже цікавими є автореферати дисертацій молодих українських етнографів.

В. Стрельчук у своєму посібнику “Історія масових свят” (2008) дає вичерпну характеристику історії виникнення свят просто неба, розглядає сімейні свята та урочистості [22].

У роботі С. Козяр “Українська родинна обрядовість. Віхи людської долі: весілля, похорон” висвітлено перебіг весільного та похоронного обрядів на Поділлі. Розкрито суть, символіку весільних атрибутів та обрядових дій. Наводяться деякі пісенні зразки [23].

І. Щербина у своєму дослідженні “Українське весілля як етнокультурний феномен” надає комплексний теоретичний аналіз семантики української весільної обрядовості на матеріалах слобожанської обрядово-пісенної традиції [24]. Дуже оригінально аналізує українські обряди М. Маєрчик у своїй роботі “Українські обряди родинного циклу крізь призму моделі переходу” [25].

Л. Узунова в роботі “Відродження традиційних свят та обрядів в сучасних умовах культурного життя Криму” проаналізувала історіографію вивчення культури даного регіону та розглянула особливості міграційних процесів, що вплинули на її формування [26].

Л. Бондарчук розглядає загальну систему весільних обрядових дій, окремих мікрополів специфічних ритуалів польського весілля та характеризує принципи структурування обрядових парадигм у праці “Обрядова весільна лексика польської мови” [27].

Дослідниця Н. Петрова в своїй роботі “Українська традиційна весільна обрядовість Одещини” (20-80-і рр. ХХ ст.) узагальнила інформацію, одержану з письмових джерел і польових матеріалів, із застосуванням порівняльно-історичного аналізу як одного з важливих методів типологізації, за допомогою якого відновлено структуру весільної обрядовості, визначено її локальні, регіональні та стадійні відмінності, вивчено етнічні особливості весілля українців, з’ясовано наслідки взаємодії з традиціями молдован, росіян, болгар та іншими етнічними групами регіону [28].

На основі даних Подільсько-Волинського регіону підготовлено дослідження З. Марчук “Українське весілля: генеалогія обряду”, в якій на підставі фольклорного матеріалу (текстів весільних пісень, усних оповідань на тему весільних звичаїв) розглянуто особливості походження та розвитку весільного обряду, розкрито його зв’язки з різними історичними епохами та культурами [29].

Функціонування, поетику, символіку українських весільних пісень розглянула у своїй роботі “Весільні пісні Поділля: функціонування, поетика, символіка” дослідниця С. Маховська [30].

Та найцікавіше дослідження із сучасних робіт, на думку автора, зроблене в роботі І. Несен “Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина ХІХ – ХХ ст.)”. У цій роботі дуже ретельно розглядається регіон Полісся, оскільки це місце побутування реліктових етнографічних явищ і район, який найбільше постраждав від Чорнобильської катастрофи, а тому потребує найбільшої уваги [31].

Таким чином, для вивчення весільних обрядів і весілля в цілому склалася досить широка джерельна база. Це свідчення стародавніх авторів, спостереження мандрівників-іноземців, що перебували в Україні, спеціальні дослідження дореволюційних, радянських і українських етнографів. Але існує потреба систематизації накопичених матеріалів стосовно весільних обрядів в усіх етнографічних районах, зонах, місцевостях України. Для автора важливо показати реконструйовані та структуровані весільні обряди з урахуванням місцевих особливостей, характерних для регіону середньої Наддніпрянщини, для чіткої організації і правильної методики проведення сучасних українських весіль ведучими на професійному рівні.

Питання для самоконтролю

- 1. Назвіть прізвище першого дослідника українського весілля.*
- 2. Назвіть дату зародження української весільної обрядовості.*
- 3. Наведіть приклади важливих обрядових дій матері на весіллі.*
- 4. Що таке обряд?*
- 5. Назвіть дореволюційних дослідників українського весілля.*
- 6. Кого ви знаєте з сучасних дослідників українського весілля?*

РИТУАЛЬНО-ОБРЯДОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВЕСІЛЬНОЇ СИМВОЛІКИ Й АТРИБУТИКИ

Весілля, як система обрядових дій, проектує різні напрямки його вивчення. Головними серед них є шлюбне право, типи шлюбу, історія формування дійства, обрядова структура тощо. В працях дослідників українського весілля ці теми найчастіше перепліталися і взаємодоповнювалися, що обумовило певні переваги та недоліки у вивченні проблеми.

Складна багатокomпонентна система весільних традицій базується на сукупності стійких зв'язків. Наявність останніх дає підстави розглядати її як структуру з ієрархічним порядком складових. Структурними одиницями весільної композиції є етапи, моделювання яких створює варіантність дійства. Водночас вони функціонують як універсальні коди ритуальної традиції й здійснюються через низку обрядових дій, формуючи семантичне поле обряду. Це створює можливість об'єднання низки етапів у однорідні групи, тим самим визначаючи основні обрядові частини. Етап, у свою чергу, може бути структурований на найдрібніші складові, якими є елементарні ритуальні тріади, синтезовані поняттями *дія, предмет, слово* [32]. Подальший розвиток теорії вивчення обряду вводить низку додаткових параметрів. Зокрема, відзначається і важливість *думки* як структурного елемента. З часом М. Толстой вводить до спектру ритуальних кодів *персональний* (йдеться про учасників дійства), *локативний* (способи просторового розгортання), *темпоральний* (відповідність сезонно-часовим параметрам), *музичний, образотворчий* (символічні зображення, контекст кольору) тощо [32]. Однак, найважливішими серед розглянутих елементів лишаються *дія, предмет, слово*. Симбіоз дії й предмета не викликає запитань. Наразі участь у наведеній тріаді *вербального* коду стає зрозумілою з погляду відповідності слова і дії, яскравим прикладом якої є принципи народної медицини.

Весілля завжди було найбільшим сімейним святом, проводилося з почестями і надто цікаво. А головне – відносини, пов'язані з весіллям, носили в собі високий моральний і соціальний зміст.

Та ті відносини виробилися не раптом, своїм корінням вони сягають глибини віків. Уже в Несторівському літописі ми знаходимо ось такі слова про наших з вами пращурів: “Поляни мали лагідні й прості звичаї своїх предків: вони дуже шанували своїх невісток, сестер, матерів... [33, 3]”. Шанобу до жінки український народ проніс через віки.

Це свідчить про те, яка висока культура панувала в побуті нашого народу. Бо лише високогуманне суспільство так високо поціновує жінку. Це, звісно, яскраво позначилося і на шлюбних відносинах. Недарма у весільну обрядовість, як ні в яку іншу, український народ вклав суть самого свого існування, буття чесного хліборобського роду, такого, що цінував природу і свого співвітчизника в ній.

Усе вкладалося-впліталося в сценарій весілля, в його хореографію й поетику, весільне вбрання та спеціальний одяг [34].

Народна весільна обрядовість так майстерно поєднана, що в неї важко вклинити елементи якогось чужого стилю, ідеї. Ця цілісність збереглася до нашого часу.

Надто нелегко пробивав собі дорогу в коло наших весільних звичаїв і церковний обряд вінчання. Довго не знали, де знайти йому місце. У цьому зв'язку торкнемося трохи історії. Розглядаючи історичні аспекти виникнення весільного обряду, звернемося до XI ст. За тих часів, як свідчить Києво-Печерський чернець Яків, народ думав, що лише князям та боярам годиться вінчатися за церковним законом, а простим людям досить справляти шлюб “с плясанієм і гуденієм [33, 4]”. Як стверджує український етнограф М. Лукеча, народний звичай укладання шлюбу, тобто, без благословення церкви, спостерігається в Україні ще в XVI – XVII ст. Приміром, коли королівські урядники (за часів польського панування) робили 1565 р. перевірку на Поділлі, то вони з великим подивом відзначили, що все шлюбне право там зводилося до двох пунктів:

а) “коли котрий чоловік звичаєм свавольним візьме собі свою дівку, або вдову, або розвідну за жону і з нею хоче жити, той дає на замок три гривні “поємщини”;

б) “хто схоче розвестись з жінкою або жінка з чоловіком, то той з них, хто дає до того причину, теж платить до замку три гривні “розводів” [33, 4]”.

Це значить, що тамошні люди уклали поміж собою шлюб і розводилися, не тільки не беручи церковного благословення, а навіть не питаючи дозволу у світського уряду. І таке діялося не лише на Поділлі. Невінчані шлюби в Україні трималися довго. Духовенству це не подобалося, і церква пішла в наступ. Було оголошено, що шлюб – це “таїнство” і кожен християнин повинен вінчатися. Отже, почали ходити на вінчання, коли кому було зручно. Одні вінчалися перед заручинами, або в день їхнього проведення. Другі у неділю після служби й після сватання. Та суть не в цьому. Після вінчання молода продовжувала жити

у батьків. І якщо раптом помирала, її ховали як дівчину. Це свідчило про те, що серйозного шлюбу не відбулося. Ось що пише з цього приводу професор Хведір Вовк у своїй роботі “Студії з української етнографії та антропології”, що вийшла у Празі 1895 р.: “Наведемо тут факт, що може здивувати європейського читача, але він дозволяє з’ясувати собі до якоїсь міри обряди, які мають силу на Україні: релігійне благословення шлюбу не вважається достатнім для того, щоб молоді могли розпочати шлюбне життя. Вони не можуть закласти родини, поки не виконують усіх церемоній, наказуваних звичаєм [19, 12]”.

У житті кожного роду звичай, гра, ритуал, були чимось абсолютно необхідним. Про це йдеться в роботі дослідника Л.А. Абрамяна [35]. Водночас, існуючи лише підсвідомо і в пам’яті людей, ритуал хоча й дуже повільно, видозмінювався, якщо не по суті, то, принаймні, за формою, в окремих своїх елементах. Хоча носії ритуальної традиції при цьому були впевнені в його непорушності. На думку сучасного дослідника А. Байбуріна, “пік ритуалізації припадає на обряд, тоді як мінімально ритуалізованими виявляться звичаї. Ритуал пов’язаний із символікою, а звичай – із практичною діяльністю, вони моделюють різні фрагменти світу [36, 26]”.

Звісно, весільна обрядовість в Україні зі своєю символікою, обрядами, ритуалами відзначалася локальними особливостями. Це, до речі, характерно і для обрядовості наших сусідів – російського та білоруського народів, а також для весільної обрядовості кожного народу. Багатство і різноманітність в обрядовості можна пояснити дуже тісними етнокультурними зв’язками і взаємовпливами наших слов’янських народів у процесі свого історичного розвитку.

Головним фактором, що спричинився до появи весільної обрядовості, була її суто соціальна функція. Бо, з точки зору А.В. Луначарського, якщо людина народиться або вмире, або одружиться і при цьому не буде виконано певних обрядів, то ніхто з громади не знатиме про це, а ці події так і залишаться не зареєстрованими. Тобто, це буде незаконне народження, або шлюб, або похорон [37].

У різні часи побутували певні форми одруження. В українській весільній обрядовості відобразилася одна з найдавніших форм одруження, що належить до давніх часів історії суспільства, а саме – викрадення нареченої, що є найхарактернішою відзнакою всього весілля. Багато соціологів, етнографів, істориків минулого відносять виникнення цієї форми шлюбу до пізнього матриархального ладу або до ранньої патріархальної сім’ї [38]. Про існування на землях України такої форми

шлюбу подає відомості літописець у “Повісті временних літ” та інші автори. Літописець свідчить, що в XI ст., поряд зі звичаєм полян, які брали собі жінок увечері, а вранці їм привозили придане, також побутувало викрадення – умикання дівчат, яких викрадали, коли вони йшли по воду, або на ігрищах. Згодом, цей звичай став домінуючим на території України.

Говорячи про звичаї полян, древлян, радимичів та інших слов’янських племен, літописець зауважує, що поляни “брачный обычай имяху: не хожаше зять по невьсту, но приводяху вечерь, а завтра приношаху по ней что владуче [39, 14]”.

Про древлян автор говорить, що “брака у нихъ не бываше, но умыкиваху у воды дьвица [39, 14]”.

Літописець, як носій християнства, не дуже доброзичливо згадує і про радимичів, в’ятичів та сіверян: “...и браци не бываху въ них, но игрища межю селы, схожахуся на игрища, на плясанье и вся бьсовская пьсни, и ту мыкаху жены собь с нею же кто съвьщашеся...[39, 15]”.

Подаючи звичаї полян, треба наголосити на тому, що автор літопису був не зовсім об’єктивним, кажучи, ніби шлюбів в інших слов’янських племен не буває. А водночас літописець стверджує, що всі чоловіки з древніх слов’янських племен брали собі жінок тільки шляхом викрадення [40].

А перше структурування (членування) весілля на складові відбулось у середовищі самої народної культури і відобразилось у термінологічному розмежуванні частин дійства. Правила одруження, втілені в послідовно здійснюваних переговорах, були шаблями реалізації універсальної моделі мирного шлюбу шляхом договору. На тлі регіону вони репрезентовані етапами передвесільної частини, відомими як *попиту*, *сватання*, *змовини*. Універсальний зміст названих етапів підтверджується існуванням їхніх відповідників у весільних структурах більшості країн Європи.

Розподіл дійства на передвесільну, власне-весільну та післявесільну частини властивий ритуалу практично всіх європейських країн, пов’язаному, на думку деяких дослідників, з аграрною традицією в історичному розвитку цих народів та шлюбом за договором. Таке членування композиції ми зустрічаємо не лише в українській, а й у російській та європейській етнології [41; 42; 43; 44; 45]. Воно є умовним і не відповідає усім вимогам трактування весілля як цілісного дійства. Передвесільна частина передбачає, насамперед, переговори сватів. Але, як зазначалося вище, поглянувши в історичні акти XVI – XVII ст., ми

переконаємося, що на той час до передвесільної частини належало і вінчання. З моменту його здійснення і до народного обряду проходили іноді не лише місяці, а й роки [46]. Ймовірно, лише з XVIII ст., принаймні на Київщині, вінчання й весілля збігаються, а отже, церковне і народне благословення на шлюб даються в один день [47]. З їхнім завершенням весілля, однак, не припиняється, і наступна за ним післявесільна частина лише лексично відділяється від попередньої, повідомляючи, що на зміну ритуальним обрядовим діям приходять обрядові дії ігрові. Отже, не руйнуючи тридільності весільної композиції, можна запропонувати її певне уточнення – це дошлюбні переговори, шлюб (церковний та народний), післяшлюбні заходи [48]. В ході викладу матеріалу, запропонованого дослідниками П. Романюком та Г. Пашковою, скористаємося схемою з певними її уточненнями та інтерпретаціями, пов'язаними з традиціями, виявленими в Центральному регіоні. Структурування дійства можна схематично зобразити у вигляді послідовності: **ритуал (обряд) – ритуальні частини (передшлюбна, шлюбна, післяшлюбна) – етапи (тематичні одиниці, утворені низкою актів) – акти (тріади дія, слово, думка)**. Для структурування ж територіального простору **субрегіон** Центральної України можна умовно прийняти за **регіон** і керуватися термінами **регіон – ареал (територія, що охоплює не менше одного району) – мікроареал (територія менше одного району) – спорадичне (безсистемне) поширення** [49].

Для виведення механічної моделі інваріанту весільного обряду насамперед необхідно відстежити послідовність та склад усіх етапних дійств, які відбувалися на тлі регіону. Початкова частина весілля майже повністю була присвячена укладанню **передшлюбних домовленостей**, які досягалися в ході кількох етапів з місцевими назвами **попити, в свати** та **змовини**. Термін **попити** (с. Юрове, Житомирська обл.), **попитки** відомий скрізь у регіоні. Крім нього побутовали також лексеми **умовини** (с. Буки, Житомирська обл.), **вигляди** (с. Малинівка, Житомирська обл., с. Клевіни та Шевченкове, Київська обл., с. Кошовка, Київська обл.), **розгляди** (с. Каленське, Житомирська обл., с. Машів, Чернігівська обл., с. Шевченкове, Київська обл., с. Червоносілка, Житомирська обл.), **нагляди** (с. Машів Чернігівська обл.), **попитани** (с. Мелені, Житомирська обл.), **запити** (с. Жовтневе, Житомирська обл.), **запитки** (с. Термахівка, Київська обл.), **закази** (с. Замисловичі, Житомирська обл.), **походки** (с. Сновидовичі, Житомирська обл.), **поході** (с. Хочине, Житомирська обл.), **змовки** (с. Бобриця, Житомирська обл.).

Цей термінологічний ряд, зафіксований автором, доповнюють діалектологічні матеріали П. Романюка та архівні нотатки Г. Пашкової. *Попіти* були обов'язковою частиною передшлюбних переговорів: “Як оддавали без попиту, казали *оддать в притули* [49, 229]” (с. Рудня-Димерська, Київська обл.). Їхнє здійснення найчастіше було прерогативою жінок: “Жонки в свати не ходили, зате у *попиту саміє баби, хрещена чи мати хлопоча* [49, 230]” (с. Юрове, Житомирська обл.). На Овруччині переговори починали чоловіки: “Матка не ходіла, ішов батько з хрещоним [50, 57]” (с. Левковичі, Житомирська обл.), або: “Піталіса втрох два мужчини і женицина, щоб не вдовці» (с. Думінське, Житомирська обл.). Залежно від ситуації, вибір передусім визначався батьками, рідше дітьми: “Бувало, що син питає: “Мамо, а чо це у вас новий фартух?”, а вона: “Сину, я тобе сьогодні жонку висватала [50, 58]” (с. Паришів, Чернігівська обл.).

Під час цієї зустрічі відбувався попередній обмін хлібом: “Хліб принесли, поклали на полицю” (с. Зелена Поляна, Київська обл.), переговори завершувалися спільною обідньою трапезою. Перша зустріч загалом ні до чого не зобов'язувала сторони: “Після походок дівка ще не надьожна [50, 61]” (с. Сновидовичі, Житомирська обл.). Дослідники польського весілля відносять аналогічні *попитам, зв'язи, вивяди, довяди* до більш ранніх форм, ніж шлюб через сватання. Водночас, про існування інституту *сватання* ще в давніх слов'ян свідчить, зокрема, давньослов'янська лексика. Це можна побачити на прикладі сватання древлянського князя Мала до княгині Ольги. За однією з бурятських легенд, ця обрядова традиція існувала ще до завершення остаточного формування весільного ритуалу [51].

Синонімічними терміну *ходити у свати* в регіоні є *печоглядини* (с. Каленське, Житомирська обл.), *іхати печу гризти*, або *комина гризти* (с. Буда-Вороб'ї, Житомирська обл.) [52].

Усталений поміж сватів звичай вести тривалі сторонні розмови вважається дуже давнім, пов'язується зі східною та індоарійською традиціями. Такі бесіди були частиною системи давнього культурного звичаю вияву гостинності, вітання гостей і займали набагато більше часу, ніж справжній предмет обговорення.

Одне з головних місць у процесі сватання займає, безперечно, хліб, що наділений звичаєво-юридичною функцією. Він є знаком-символом у випадках як згоди, так і незгоди на шлюб. Його прийняття і подальший розподіл означали остаточне позитивне рішення батьків і самої дівчини, яку для цього запрошували у хату з комори. Свідченням цього є й самі

назви сватового хліба. Найцікавішими серед них є *документ* (с. Ворсівка, Житомирська обл.) та *дар Божий*. Спорадично в регіоні фіксується традиція позичати його у сусідів: “*Чула я, що колись на сватанні позичали хліб у суседов, які гарно живуть і з якими гарно живеш, але це не при мойой пам’яті [49, 230]*” (с. Блідча, Київська обл.). На момент сватання хліб від роду молодого лишався нерозрізаним. “*Хлеб не резали, бо ще може верне, тей хлеб лежить [49, 231]*” (с. Листвин, Житомирська обл.). Його тримали в хаті молоді до святкування шлюбної угоди, а часом навіть до кінця весілля. В цьому випадку упродовж усього терміну він лежав на горищі (с. Бехи, Житомирська обл.). Іншими призначеними для хліба місцями були: покуть (с. Мелені та Бехи, Житомирська обл.), комин (с. Шевченкове, Київська обл.), стіл (с. Тараси та с. Весняне, Київська обл.; с. Кошовка, Чернігівська обл.). За відсутності функції розподілу після завершення весілля, *сватів* хліб *стравлювали* худобі, або їли самі (с. Бехи, Житомирська обл.). Маємо поодинокі свідчення того, що *іще на сватах* дівчина на знак згоди могла розрізати принесений буханець, принаймні, навпіл (с. Розважів, Київська обл.). У разі зміни рішення сторона молоді повертала хліб, хустку, в яку він був загорнутий, та подарунки від свекрухи до запивання шлюбної угоди.

Під час сватання бачимо як вербальне, так і знакове виявлення стороною дівчини рішення про шлюб. Система комунікативних знаків у народній культурі була доволі розвиненою і містила засоби як універсального, так і локального характеру. Серед них поширеним у регіоні свідченням позитивної відповіді було ритуальне пиття одне до одного усіх присутніх за столом, яке являло собою цілісну систему. Молода брала чарку з рук старшого свата, мовчки пила її раніше за молодого, він пив до її батьків. Батьки пили перед сватами з дівочих рук, коло завершували свати, які тричі на слова: “*Здорова була*” діставали, як згоду, відповідь: “*На здоров’я*”. У південній частині регіону зустрічаємо невідомий варіант традиції висловлювання згоди через пиття, коли дівчина повинна була відкрити принесену сватами пляшку зубами (Черняхівський, Радомишльський р-ни). Цілком оригінальним і не описаним в українських етнологічних працях є звичай прийняття молоді на знак згоди пари нових постолів від молодого, який локально зафіксовано на межі Овруцького і Народицького районів (с. Гуничі, Житомирська обл.). До числа знаків негативного рішення дівчини загальноукраїнського поширення належить подавання нею гарбуза, регіонального – повернення сватового хліба, мікроареального – сидіння

під час бесіди сватів на лаві (Рокитнівський р-н). Обов'язковою умовою презентації цих знаків було мовчання [49].

Сватання загалом характеризується відсутністю пісенного фольклору, що свідчить, насамперед, про його юридичну функцію [53]. Після нього починалися обрядові дії, пов'язані зі святкуванням. Обов'язковість цього етапу є безумовною [54]. На початку ХХ ст. **сватанням** називали весільний посад молодої, пришивання квітки до шапки молодому через викуп. Це вказував у своїх етнографічних матеріалах дослідник В. Кравченко [55].

Існування в давній народній звичаєвості права дівчини свататися до хлопця свого часу аналізувалося в етнологічних дослідженнях О. Курочкіна [56]. Історична пам'ять регіону до наших днів зберегла лише свідчення про побутування тут норми, яка визнавала за родом дівчини право виявляти першочергову активність у процесі сватання. Остання обумовлювалася низкою причин. Приміром, у такий спосіб сваталися до сиріт або до представників іншого соціального прошарку, яким у регіоні насамперед була так звана *околична шляхта*. Хлопця-сироту найчастіше сватали на умовах переходу в приймаки. В цьому випадку функція розрізання сватового хліба належала йому, як і розпалювання комина на початку бесіди дівочих сватів (с. Красно, Київська обл.) [57; 58].

Окремим структурним підрозділом передвесільного дійства є **огляд господарства молодого**, який виконував сакральну функцію і був елементом звичаєвого етикету. Історично пов'язаний із вибором пари за межами окремого роду, що в минулому дорівнювало поняттю *за межами села*. В цьому випадку з'ясування матеріального статусу родини молодого було реально необхідним. За умови одруження пари з одного села цей звичай обумовлювався лише вимогами сільського етикету. За цим моментом закріплені терміни, які вживаються і щодо інших передвесільних етапів – **оглядини, вигляди, печоглядини, розгляди, квітка** тощо. Огляд був загалом позбавлений регламентованих обрядових дій і відбувався між **сватанням** та **змовинами (заручинами)** як побутове гостювання – **бесіда** (с. Снитища, Житомирська обл.). Акт знайомства з новою територією з погляду сакральної обрядовості пов'язаний із семантикою *прилучення*, хоча в ньому брали участь, насамперед, батьки [49].

Центром **святкування шлюбної угоди**, передусім, є трапеза як одна з головних форм спілкування. Вона була традиційним знаком закріплення остаточної згоди через пиття могорича – **запивання**.

М. Сумцов пов'язував це поняття з тюркською традицією, наводячи як приклад аварське слово *магаритіє*, що в перекладі означало *укласти шлюбний торг*, а отже, було символом єднання [59]. Цей етап відбувався через певний період після сватання, на другий день або був заключною дією сватання і відбувався з ним в один день (останній варіант є найпізнішим). У регіоні він репрезентований як *змовіни, запіткі, запоїни, свачини, сватини*.

Головними моментами *запивання* шлюбної угоди були розподіл сватового хліба, який розпочинався з годування першим *крайчиком* – *цілушкою*, намащеною медом (зрідка сіллю), молодих, та взаємне обдаровування родів. До речі, у болгар, як засвідчував В. Міллер, ця частина обряду має відповідну назву – *міна (обмін)* [60]. У цій частині обряду часто бачимо передвесільний посад молодих. З етнографічних джерел, зібраних П. Романюком, маємо свідчення і про те, що молодих садовили не за стіл, а в кутку хати (с. Суцани, с. Тепениця, с. Радовель, Житомирська обл.). В цьому випадку посад відбувався вже на весіллі або у його переддень. За давньою традицією, чисельність роду тут і на весіллі була однаковою (Олевський р-н). Найближчі родичі молодої після завершення частування могли *перезвати до себе гостей* (с. Павловичі, Черкаська обл.). За своїм характером святкове завершення укладання шлюбної угоди наближалось до весілля, де трапеза поєднувалась із дарообміном [49].

На більшій частині регіону *запивання* шлюбної угоди було останнім серед обов'язкових етапів передшлюбного циклу. Після цього починалася безпосередня підготовка до весілля, і відмова будь-якої зі сторін вважалася практично неможливою (гріхом) та була пов'язана з обов'язковим матеріальним відшкодуванням збитків. Розвинена система попередніх домовленостей свідчила про виваженість і остаточність рішення.

Останнім етапом перед весільного циклу є *переддень шлюбу*, який не завжди передбачав ритуальні заходи. За записами П. Романюка, до групи останніх на обстеженій території належать назви *заручини, пироги* (с. Павловичі, с. Жовтневе, Черкаська обл., с. Корчівка, с. Снитище, с. Дорогинь, Житомирська обл., с. Борове, с. Рокитне, Черкаська обл.), *чоботи* (с. Блідча, с. Сукачі, с. Розважів, с. Підгайне, Київська обл., с. Симаківка, с. Сербо-Слобідка, Житомирська обл.), *чоботини* (с. Жадьки, Чернігівська обл.), *придавання рук* (с. Приборське, Київська обл.), *квітка* (с. Пакуль, Чернігівська обл.), *дівич-вечір* (с. Недашки, с. Велика Рача, с. Меделівка, Житомирська обл.,

с. Козичанка, Київська обл.), *розплідник* (с. Українка, Київська обл.), *вечернік* (с. Кливини, Полтавська обл.), *митвини* (с. Чайківка, Житомирська обл.) тощо [49]. Названі етапи різняться набором обрядових дій, а отже, семантичним контекстом.

Заручини мають класичне визначення в історичних документах XVI-XVII ст. Зокрема, в *Актах про шлюбне право та сімейний побут у Південно-Західній Русі XVI-XVII ст.* та матеріалах І. Левицького “Нариси сімейного побуту в Південно-Західній Русі XVI-XVII століттях” ідеться про те, що молоді в присутності свідків усно або письмово виявляли згоду на шлюб, з’єднуючи руки [46; 61].

Що ж відрізняє *заручини* від інших етапів, які відбувалися також у переддень весілля в Центральному регіоні? Загальна канва цього етапу великою мірою зруйнована. Г. Пашкова вважає основною його церемонією пов’язування сватів намітками (рушниками) [50]. Крім цього, *заручини* передбачали ховання, пошук та викуп молодої, посад молодих на кожусі та зв’язування докупі у присутності обох родів, пришивання молодому квітки. Серед названих дій саме посад молодих, як акт народної шлюбної санкції, на наш погляд, відокремлює *заручини* від інших етапів. Саме така вимога дала підстави В. Кравченку стверджувати, що у шляхти заручин не буває: “Тут молода напередодні весілля лише ріже принесені молодим пироги і роздає дівчатам [55, 33]” (с. Бехи, Житомирська обл.). Однак, у такому вигляді їхнє побутування в регіоні було вкрай обмеженим. Найчастіше цей термін вживався не щодо самостійного акту, а був термінологічним заміном для етапу святкування шлюбної угоди. В окремих селах мікроареалу цю назву взагалі не можуть пояснити (с. Можари, с. Гуничі, Житомирська обл.).

Решта термінів, якими позначені зібрання напередодні шлюбу, пов’язані з гулянням молоді (*чоботи, квітка, дівич-вечір, придавання рук, розплідник*). В їхній обрядовій канві знаходимо вже знайомі дії – дарування предметів, що надалі набувають статусу весільного одягу (взуття й головні убори), пришивання квітки молодому та боярам, пов’язування рушників особам, що ділитимуть коровай, виготовлення весільного деревця та перше розплітання молодій волосся, плетення вінка. Як бачимо, всі розглянуті обрядові дії варіантні щодо приналежності до того чи іншого передвесільного етапу й можуть відбуватися під час святкування укладення шлюбної угоди, на вечірніх зібраннях у переддень весілля, як у дівчини, так і у хлопця, безпосередньо перед вінчанням у неділю, якщо вечірніх зібрань не було (останній варіант є найбільш поширеним).

Випікання короваю – наступний етап весільної дії, включений до обрядових дій передодня шлюбу. Центральне Полісся є територією побутування коровайного обряду як одного з ритуальних маркерів. Момент його виготовлення в загальній структурі дійства має певну варіативність. Вищезазначений обряд практично розпадається на дві однойменні частини – до випікання приєднується частування **на короваї**, де відбувалося **рядіння** короваю штучними прикрасами та **сукання** посадної свічки. Спираючись на дослідження П. Романюка, частування розпочиналося після саджання короваю в піч або відразу після випікання. Сюди, крім коровайниць, дозволялося приходити їхнім чоловікам (у більшості сіл), а також друзкам: **“Хлопці лише ті, котрі коло дівчат”** (с. Горинь, Житомирська обл.). Приходили за запрошенням – кликали **на коровай, на калач**.

Частування було завершальним акордом випікання весільного хліба. Найчастіше воно відбувалося за столом і навіть мало великий розмах: **“Кого на весілля, того і на калачі кличуть”** (с. Горинь, Житомирська обл.) або: **“Тепер у нас то вже одійшло. Ото кого на свадьбу кличем, того і на коровай. І тільки ідуть жінки без мущин [49, 240]”** (с. Рубежівка, Житомирська обл.). В окремих випадках фіксується невелике частування **на ослоні** (с. Іванівка, Житомирська обл.). Колективний характер цього етапу втілено в окремих лексемах, як от **збирня** (с. Підлужне, Черкаська обл.). Він передбачав не лише трапезу, а й перше заплітання коси молодої, одягання їй на голову вінка, спеціально сплетеного для цієї нагоди, або виготовлення весільного деревця, квіток, **стружок** тощо.

Випікання короваю передбачало акти, здійснювані біля печі з **помелом**, пікною діжею або з хлібною лопатою. Для забезпечення росту тіста діжу/ночви з тістом тричі піднімали до **стелі/тряму**, носили на руках (с. Любовичі, с. Обиходи, Житомирська обл., с. Феневичі, с. Старовичі, Київська обл., с. Федорівка, с. Рови, Черкаська обл.), цілувались через неї (с. Сидоровичі, с. Блідча, Київська обл., с. Діброва, Черкаська обл.), або ходили кругом неї, не беручи до рук (с. Буда-Вороб'ї, с. Іванівка, Житомирська обл., с. Підгайне, Київська обл., с. Борове, Черкаська обл.) [49]. Напередодні святкування шлюбу проходив також обряд **запрошення на весілля**, який може бути визнаний самостійним етапом. Водночас, він не регламентований щодо термінів та учасників. Посилаючись на записи П. Романюка, **“На весілля просили в любій день і будь-хто з батьків, сестер, молоді”** (с. Кишин, с. Радовель, Житомирська обл.). **“На весілля кликали все село. Молодий і**

молода окремо у четвер ішли запрошувати свій рід. Молодий брав із собою коня. Коник невеликий, гарно вбраний дзвониками, застелений килимом” (с. Іванівка, Житомирська обл.). Або: “Дружка з маршалком просили рід молодої, а молода з молодим – його рід” (с. Гута-Мар’ятин, Житомирська обл.). У більшості обстежених сіл у переддень весілля ходила молода в парі зі старшою дружкою в першій половині дня, коли готувався весільний хліб: “Спершу молода йшла просити свекруху, а далі свій рід, сирота починала з могилок [49, 242]” (с. Старовичі, Київська обл.; с. Рудня, с. Перганська, с. Жубровичі, Житомирська обл.).

Подекуди запрошувати годилось у хаті, поклавши хліб на стіл. Ходили з хлібом, навіть із крайчиком (с. Мокляки, Житомирська обл.). Залишення на знак запрошення спеціального порційного печива побутувало лише в окремих селах (с. Бережниця, Чернігівська обл.). Заслуговує на увагу традиція в регіоні починати запрошення роду з відвідання кладовища, де на весілля кликали всіх померлих родичів – предків.

Найяскравіше цей момент виявляється у весіллі сиріт, але він побутував і як загальна ритуальна норма. У запрошенні на весілля померлих є принаймні два важливих моменти. Насамперед, тут простежується структурна відокремленість шлюбної частини. Адже небіжчиків не просять ні на сватання, ні на *запивання* шлюбної угоди, а лише на весілля. Другим моментом є необхідність виявлення їхньої участі у дійстві та способів виходу з нього. На аналогічну традицію запрошення та проводжання померлих родичів (батьків і дідів) у структурі обрядів календарного циклу свого часу звернула увагу дослідниця Н. Петрова [63].

Головним, центральним етапом власне-весільного циклу є *шлюб*, який розділюється на дві частини: церковне вінчання і саме шлюб через низку народних обрядових дій, здійснюваних у хаті. Всі дослідники питання форм одруження у східних слов’ян одностайні у твердженні, що церковне вінчання проникає вже в цілісну структуру сформованого весільного комплексу, завершення формування усіх етапів якого відносять до середини XIII ст. Про це йдеться в дослідженнях О. Левицького, Г. Пашкової, П. Романюка, А. Козаченка та Н. Здоровеги. Традиція вінчатися ще на етапі *запивання* шлюбної угоди в Центральному Поліссі рудиментарно затрималася в деяких селах до кінця XX ст. (с. Обсіч, с. Середи, Житомирська обл.). Потрапивши в цілком сформовану власне-весільну структуру, вінчання деформувало її, але стало другою ритуальною кульмінацією, обросло низкою обрядових

дій, пов'язаних із народною традицією. На тлі регіону спостерігається вростання його у власне-весільну композицію, або воно займає проміжну позицію між передшлюбною і шлюбною частинами. Ця деформація створює додаткові труднощі в розумінні весільної реалії. Ритуальний відрізок перед вінчанням пов'язаний у регіоні з низкою дій: виїзд молодого по молоду (загалом позбавлений ритуальних обрядових додій), *перепон*, що відбувається дорогою та у воротах, заведення молодого із супроводом за стіл, пришивання квітки, розчісування коси молодій на покритому ослоні, благословення в дорогу хлібом, іконою. Відрізок після вінчання охоплює етапи зустрічі молодих у дворі (благословення зерном, хлібом, іконою, медом, горілкою), посад на кожусі, перше застільне привітання молодих батьками (*перепій*), виїзд молодого за родом. Застілля у молодої після вінчання має звичаєвий характер і позбавлене спеціальних обрядових дій. Часом воно позначене спеціальною назвою – *на порції* (с. Меделівка, Житомирська обл.).

Одним із ритуальних блоків шлюбної частини є поїздка молодого по молоду. ***Виїзд по молоду*** з хати молодого пов'язаний з обов'язковим трикратним обходом столу, поклонінням іконам (покутю), сиданням його роду за стіл і посадом молодого. Згідно з останнім обрядом, до шапки (на груди) пришивається квітка як оберіг. Найголовнішим моментом було батьківське благословення в дорогу. Воно розпочиналося в хаті, коли молодята ставали на коліна перед батьками, а закінчувалось у дворі. Це пов'язане з тим, що батьки не одразу давали свою згоду, а послідовно, змушуючи нареченого хвилюватися за остаточне рішення. Така обрядова дія відома скрізь у регіоні. Місцями вона навіть має спеціальну назву, як от *стояння на дуброві* (с. Кураш, Житомирська обл.): “*Вже ж ми тут настоялися, зеленого барвінку натопталися, з зеленого морогу да й зробили дорогу [49, 244]*” (с. Вишевичі, Житомирська обл.). Або: “*Да годі нам тутая стояті, сиру землю топтаті, червоними да чоботками, золотими підковками [49, 244]*” (с. Стара Дорогинь, Житомирська обл.).

Наступний етап – ***з'єднання посадних свічок*** – практично на всій обстежуваній території пов'язаний із порогом. Після його завершення з'єднані свічки, загорнуті у хустку або вставлені у круглий хлібний вершок, тримала дівчинка-світилка. Обряд з'єднання свічок скрізь у регіоні є початковим у власне-весільному спілкуванні двох родів: “*Рід молодого не пустять, поки свічі не зліплять*” (с. Обиходи, Житомирська обл.). На Київському Поліссі (Поліський, Чорнобильський р-ни) перед з'єднанням свічок відбувався специфічний

локальний обряд під назвою *гонити сваху*, або *обігнати дружину*, досі не згадуваний в українських етнологічних працях.

Важливим етапом, пов'язаним із перехідним станом обох молодих, є *посад*, який містить елементи ініціаційного змісту. Н. Здоровега виділяє в українському весіллі окремий посад кожного з молодих у своїй хаті, а також спільний їхній посад у молоді після вінчання, однак не пов'язує його з народною формою шлюбної санкції, вбачаючи останню лише в заручинах [63]. Посад молодого здійснювався в межах етапу підготовки виїзду *по молоду* у нього в хаті. Навіть у разі відсутності тут кожуха і трикратного обходу сидання молодого на покуть в оточенні роду визнавалося посадом.

Дослідник М. Довнар-Запольський стверджує, що обрядовість посаду молодих має дуже широке розповсюдження у слов'янських народів і сягає древніх часів слов'янської історії. Розглядаючи обрядовість посаду молодих у наших сусідів – білорусів, М. Довнар-Запольський називає її центральною подією білоруського весілля [64].

Походження обрядовості посаду пояснюється залишками первісної релігії слов'ян (поклоніння домашньому вогнищу, душам предків і головному богу – покровителю землеробства), а також пережитками ініціацій [65; 66].

У Центральному Поліссі на цьому етапі весілля виконуються окремі пісенні тексти для сиріт. Посад молоді відбувається до, або після появи молодого. Сутністю є виведення її з комори братом, батьківське благословення та виконання обрядових дій, аналогічних описаним у зв'язку з посадом молодого. Атрибутами посаду були кожух, зрідка тканий рушник (с. Кам'янка, Житомирська обл.), у *околичної шляхти* – килим. На Київському Поліссі, поряд із кожухом, посадовим атрибутом є так звана *бабина полка*.

У процесі з'єднання молодих відбувався багатоступінчатий викуп молоді у подруг (*скупляння дружки*), у брата (*скупляння брата*), викуп місця біля молоді, весільного деревця, зв'язування молодих до купи *підв'язником/рушником*, а їхніх рук хусточкою: “Як завили, до купи зв'язували іншою наметкою, серденько, миленько, присунься близенько, будем говорити як на світє жити [49, 245]” (с. Жубровичі, с. Суцани, с. Листвин, Житомирська обл., с. Сновидовичі, Черкаська обл.).

На більшій частині регіону саме в межах посаду реалізується право молодого на молоду, втілене в обрядових діях з її волоссям та подальшою зміною зачіски. Розплітання коси поєднане з викупом. У зв'язку з останнім фіксуються обрядові дії, пов'язані з розмахуванням волосся

молодої на палиці (ножі, косі), як рудимент традиції його відсікання. В такому вигляді обряд добре зберігся в західній частині Полісся, а також відомий окремим народам Європи. Про це згадується в дослідженнях А. Козаченка [67]. Можливо, присмалювання волосся, що побутує в Центральному Поліссі, є рудиментом колишнього звичаю його спалювання.

Усі ці заходи, вочевидь, мають дохристиянське походження. Тема спалювання коси нареченої трапляється і в окремих пісенних зразках: *“Мар’юніна мамонька на двір заїжджає, на двір заїжджає, дочки коси питає: “Доню моя, де кісонька твоя?” “Мамонько моя, в огні згоріла”. “Покажи мені, донечко, недогарочки”. “Попитайся, мамочко, та старшої приданочки [49, 249]”* (с. Іваничі, Черкаська обл.). Єдність етапів посаду і зміни зачіски відображена й у пісенних текстах: *“Поглянь, татку, да на мой посад, що все дівки да в косах сидять, а на мою да копоть впала, що я її розтrepала... [49, 250]”* (с. Стара Кужіль, Житомирська обл.). В цьому сенсі **завивання** молодої семіотично пов’язане з посадом і є його логічним продовженням. На це звернула увагу В. Борисенко, визначаючи цю традицію як поліську [68].

Зміна зачіски молодої (**завивання, розбирання**) має багатовекторну символіку. У багатьох народів світу відомі звичаї, пов’язані з дівочим волоссям, яке часто було уособленням її самої. Перед одруженням частину його відтинали жерці на пошану богам, найчастіше шлюбним. Ці традиції відомі в Європі, Америці, на інших континентах. Волосся було місцем перебування різних духів і свідченням присутності у людини якості, аналогічної волохатості тварин, яка пов’язувалась із заможністю. Зміна зачіски була наочним свідченням зміни вікового, соціального, фізіологічного статусу дівчини. Демонстрація оволодіння останньою виявлялася в актах тримання її за руку (відоме, зокрема, у народів Кавказу), розділення її волосся надвоє, його тріпання на зброї. Нарешті, дівоча коса пов’язувалась з міфічним колосом, а жіноча плідність – із родючістю ниви [69].

У Центральному Поліссі покривання голови молодої відбувалося у два етапи. Вперше – одразу після посаду в її хаті, коли на неї накладали так зване **завивало**, яке давала мати молодої. Вдруге головний убір молодиці одягала свекруха у себе в хаті. Найдавніша форма **завивання** пов’язана з покутем; пізнішим для регіону є завивання на лаві (с. Недашки, с. Горинь, с. Іванівка, Житомирська обл.). Завивали найближчі одружені родички (**завивальниця, завивалка, напинальниця**) з роду молодої (локальний), або з обох родів (загальний варіант).

Атрибути завивання завжди клалися на віко діжі: *“Подивіса, Галечко, до тебе сестра йде, вона на голові віко несе, а на вєці завиваннєчко, мінаєцца дівуваннячко [49, 247]”* (с. Зубковичі, Житомирська обл.).

Традиційний спосіб покривання завивалом відрізнявся від звичайного способу зав'язування молодиці наміткою. Розділивши волосся навпіл на потилиці, його накручували на пасмо льону, зверху одягали шапочку (*очінок, каптур*) і покривали наміткою, яку перепускали навхрест через плечі, обводили кругом талії, виводячи кінці у різні боки. Зав'язана в такий спосіб молода була обмежена в рухах: *“Бійся, Маруся, Бога, кинь каптур до порога, а каптур як каглянка, ти в ньому як циганка, та викинь його в сїни, щоб його свині з'їли [49, 248]”* (с. Левковичі, Житомирська обл.). Маємо спорадичну інформацію про те, що в такому вигляді наречена повинна була відбути дефлорацію в коморі (с. Клесів, Черкаська обл.). Ця сукупність фактів, а також твердження, що проміжне завивання наміткою поширювалося на чесну молоду, ймовірно пов'язане саме з такою формою шлюбу. Водночас, сповивання нареченої у такий спосіб пов'язане із символікою її перехідного статусу через тимчасову смерть, яка знаково репрезентувалася через загортання у шматок тканини (саван).

Однією зі складових частин весілля було виготовлення гільця. Гільце – це соснова гілка або гілка плодового дерева, прикрашена паперовими стрічками, або з матерії різного кольору, квітами, а також букетиками пшениці, інколи навіть зі свічками. Така пишно прикрашена гілка встановлювалася у спеціально спечений хліб і впродовж усього весілля стояла посередині столу.

Гільце символізувало незайманість, красу, свободу, молодість. Обряди, що супроводжували виготовлення гільця, означали прощання дівчини-нареченої з дівочою свободою, з чудовою порою дівування взагалі [70].

Назва, а також символіка весільного гільця доносить відгомін язичницьких уявлень наших предків про навколишній світ. Це зазначають багато дослідників. Зокрема М. Сумцов у праці *“Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы”* і О. Афанасьєв *“Поэтические воззрения славян на природу”*. Дослідженням цієї теми займалися Є. Анічков, Л. Артюх, Я. Боровський, В. Вересаєв, Т. Голіченко, М. Драгоманов, Л. Костенко, О. Кравець, М. Маркевич, Г. Носова, О. Потебня, Б. Рибаків, П. Романюк, В. Руднев, І. Суханов, Я. Рудницький та ін. [71-87].

Тому символіка і сама назва весільного гільця викликає великий інтерес до нього. Звідки воно прийшло? Чому без нього не обходиться жодне весілля в Україні? Що воно символізує?

Відповіді на ці питання сягають глибокого коріння нашого народу, його етнічної історії та духовної культури.

Весільне гільце починали виготовляти дівчата – подружки молодої у так званий дівич-вечір. Він відзначався особливою ліричністю, бо символізував розлуку з рідною домівкою та перехід в інший статус. Найчастіше для весільного гільця обиралися ялина або сосна. Проте, це могла бути й яблуня, груша, липа тощо. Кожен пагін гільця прикрашали всім, що можна було знайти на той час: квітками, пучечками вівса, калини, горобини, кольоровими стрічками та нитками, запаленими восковими свічками; між галузками клали жменьку жита тощо. Весільне гільце розміщувалося в найпочеснішому місці – на краю столу в червоному куті. Тут воно стояло впродовж весілля. У деяких місцях його носили всюди перед молодими.

Назви весільного гільця на території України досить різноманітні. Найчастіше трапляються такі, як: *гільце* (*гильце, ильце, ільце*), *вильце* (*вільце*), *сльце* (*йольце, йолка, ялінка*), в деяких місцевостях – *деревце, тройчатка, галузка, різка, різки, квітка, хвойка*.

Назви *гільце* (*гильце, ильце, ільце*), та *галузка*, напевно, виникли з тієї причини, що у згаданому обряді досить часто використовувалася гілка з певного дерева. Ця гілка могла мати три пагони, на що вказує назва *тройчатка*.

Назва *різка* виникла, очевидно, під впливом польської мови (з пол. – *rozga weselna*). В Україні теж спостерігається звичай виготовлення весільного гільця за допомогою тоненьких лозин. А квітка, очевидно, з'явилася від того, що іноді гільце так прикрашали, що й листя не було видно – самі квіти. Тому воно й нагадувало велику квітку.

Назва *сльце* (*йольце, йолка, ялінка*) прямо вказує на зв'язок із деревом, з якого найчастіше виготовлялося гільце. Подібну мотивацію має й слово *хвойка*.

Назва *деревця* склалася, ймовірно, під впливом того, що в цьому обряді могло виступати зрізане молоде деревце. Ця назва дозволила дослідникам розглядати весільне гільце у символічному значенні. Так вбачали в обрядовому деревці наслідки райського і хресного дерева. Весільне ж гільце іноді так прямо і називається *райське деревце* або *різка хрещаста*.

Деякі вчені (П. Романюк, Я. Музиченко) вважали весільне гільце опредметненим символом світового Дерева життя. Як символ Дерева життя воно пов'язується з культом предків. Деревце у цьому випадку є посередником у взаємозв'язках світів.

О. Афанасьєв проводить паралель *дерево – сім'я, родина*. Він зазначає, що розмноження сім'ї, роду здавна порівнювалося з паростками, які пускає з себе дерево. Внаслідок цього, стовбур (пень, корінь) в епічній поезії є символом батька або предка, а гілки – символом дітей та нащадків. Із цього і випливає взаємозв'язок із Деревом роду, де кожна гілочка чи квіточка позначає певного родича, а все дерево є втіленням родоводу певної людини. Порівнювання дітей із гілками є звичайним явищем у народній пісні. Найпростішим є тричленне позначення Дерева роду – стовбур із трьома гілочками: батько, матір і на вершечку дитя. Цю саму схему ми помічаємо й у традиції виготовлення весільного гільця. Крім того, О. Афанасьєв вбачає у весільному гільці ще й міфологічний образ хмар, які уподібнюються велетенському дереву.

О. Афанасьєв, підтримуючи цю саму міфологічну теорію, визнає безсумнівним вплив книжних християнських, апокрифічних джерел на народну словесність. Проте, він сумнівається в тому, чи були вони єдиними [73].

Визнаючи легендарно-апокрифічні впливи, М. Сумцов не вважає їх суттєво важливими, припускаючи, що вони мали місце в більш пізній час. При цьому він вважає ймовірним, що деякі явища поезії та обряду зумовлені дуже давньою язичницькою міфологією. Втім, дослідник має деякі сумніви щодо філософської спроможності давніх слов'ян, оскільки вони жили в лісі й молилися в лісі, причому дерева були постійним зовнішнім оточенням молитов та жертвоприношень.

М. Сумцов говорить про дуже давній слов'янський звичай вінчати молодих, обводячи їх навколо ялини чи дуба. На підтвердження цієї думки він наводить приказку, напевно, ранньохристиянських часів: “Венчали вокруг ели, а черти пели [86, 7]”. Вчений зазначає, що обходження навколо зеленіючого дерева входило до давньо-слов'янського шлюбного ритуалу й мало зв'язок із культом дерев та з обрядами поклоніння сонцю. Пізніше, коли це дерево чи його частина стали переноситися до хати у вигляді весільного гільця, то й там обходили кілька разів навколо столу, де воно розміщувалося, або й танцювали круговий танок *карагод*. Тому гільце мало таке саме значення і відіграло в народному житті таку саму роль, як у більш

пізні часи іконопис та релігійна скульптура. Вважаючи весільне гільце одним із елементів обряду сонячного культу, М. Сумцов помічає прямий і безпосередній зв'язок з купальськими обрядами, свіччиним весіллям, травневим деревом західної Європи, різдвяною ялинкою тощо [88].

Слід зазначити, що в давніх слов'ян саме весілля кожен рід справляв лише одне для всіх пар, які одружувалися. Це спільне весілля відбувалося під час головного річного свята – народження сонця [89-101]. У праслов'ян воно мало назву *veselhie*, буквально *веселоці*. Згодом пора весіль відділилася від річного свята, але зберегла свою попередню назву. Найважливіші дії на честь цього свята припадали на період весняного рівнодення (кінець лютого – початок березня), тобто на традиційну масляну. Це збігалось з початком язичницького Нового року, який розпочинався з березня. Можливо, й весілля, що означало початок нового циклу життя, відбувалося саме в цей час.

Відомо, що своїм богам язичники приносили жертву, тим паче у дні найбільших своїх свят. Характер цих жертв у різні часи був різним. У ролі жертви виступали птахи, потім тварини (серед тварин символом сонця був бик). Надалі замість тварин приносили в жертву символи, одним з яких було зелене деревце чи гілка. Цим фактом, напевно, мотивується одна з діалектних назв весільного гільця різки. Заміною бика у весільному обряді став і коровай, жертвний хліб, який виступав одним із символів бога сонця. Тому й весільне гільце, яким прикрашали коровай, первісно могло виступати символом бога сонця та одночасно своєрідною жертвою на честь його головного річного свята [102].

Постає питання: яка ж із вищезгаданих назв *весільного гільця* була первісною?

О. Потебня первісною вважає назву *ельце*, від якої, на його думку, утворилося *гільце* (*гильце*) [82]. Подібної думки дотримується і П. Романюк [49]. Аналіз назв цього атрибута у зв'язку з процесом його прикрашення, породюючи дерева, яке використовувалося для його виготовлення, особливостями обрядового використання в сукупності з іншими обрядовими реаліями, дав можливість дійти висновку, що найдавнішими назвами весільного гільця є *йолка*, *хвойка*. З. Болтарович вважає, що назва *ельце* є результатом об'єднання слів *ель* та *гільце* [89].

Я. Рудницький вважає первісною назву *вильце* (*вільце*). При цьому форма *гільце* є вторинною, хоча й вживається у рівноправному синонімічному значенні. На його думку, іменник *вильце* (*вільце*) є похідним від *вила* (*господарське знаряддя з двома або трьома*) *зубами*, яке утворено від *вити* (*крутити, плести*). На користь етимології

Й. Лозинського можна навести той факт, що весільне гільце іноді мало три галузки. Напевно, своїм виглядом воно нагадувало вила з трьома зубами. Невипадково існують такі його назви, як *трійчатка* або *різка трикінцева* [103].

Наукова цінність досліджень Й.І. Лозинського підсилюється тим, що він збирав матеріал по селах, опитуючи людей, які часто бували на весіллях. Він так і писав: “Я збирав дома від жінок, котрі деякі чини весільні часто займали [104, 116]”.

Отже, зібраний Й. Лозинським фактичний матеріал про атрибути весілля визначається в просторі і часі значно конкретніше, ніж будь-які інші матеріали тих часів [105].

Автори “Етимологічного словника української мови” вважають форму *вилъце* похідною від *гільце*, утвореною в результаті контамінації слів *вити* та *гільце*, оскільки процес виготовлення, прикрашення весільного гільця передається, як правило, дієсловом *вити*. Назва *гільце*, за “Етимологічним словником української мови”, виводиться (як і слово *гілка*) від пол. *golb*, пов’язаного з *golb* – *голий* [106]. Отже, первісним значенням слова *гільце* було *голий прут*, згодом – *гілка*. З огляду на те, що язичницький Новий рік, а значить, і весілля, припадав на початок березня, коли дерева ще стоять голими, без листя, можна припустити, що для весільного гільця первісно використовувалася саме гола гілка, голий прут.

Звичай вінків дуже древній. Він поширений серед усіх арабійських народів. Існував в Україні ще в передісторичні часи як атрибут сонячного культу весни, а значить – молодості і любові. За народною традицією, якщо помирає дівчина чи юнак, їхні чола вінчають барвінковими вінками. На знак вічної юності.

Загалом, символом України є вінок [107]. Барвистий, веселий, сонячний. А вінок, як відомо, носять молоді, вже заміжня жінка не може вдягати віночка. Тому за багатьма звичаями, перед весіллями використовуються в тому чи іншому обряді вінки. У передвесільний дівич-вечір (коли в’ють гільце, проводять гуски) молоді сидять у зелених барвінкових віночках. Молода йде запрошувати на весілля теж у вінку. Найкращий віночок одягають їй у день весілля. Вінки – то символ дівочої цноти [103].

Присутній віночок і наприкінці весілля. В обряді віншування (подяки) батьків, коли вони видали заміж останню дочку, чи одружили молодшого сина, обов’язково діти вдягають їм під кінець весілля на голови барвінкові віночки, дякуючи за все добре, що батьки зробили [108].

Таким чином, в обрядовому використанні весільного гільця переплелися різні погляди слов'ян, зумовлені певними етапами розвитку світогляду. Ці погляди знайшли свій відбиток у фольклорній творчості, діалектних назвах та символіці весільного гільця.

Отже, весільна обрядовість являє собою різнобарвну і складну картину духовної культури і творчості народних мас, яка видозмінювалася, набувала нових форм вираження протягом багатьох століть. Особливо помітних змін зазнає весільний цикл обрядовості наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Цьому сприяли соціально-економічні умови життя народу, розвиток культури, поширення наукових знань серед населення. Найбільш архаїчні елементи весільної атрибутики збереглися в тих місцевостях, побут яких мало зазнав зовнішніх впливів (гірські райони Карпат, північні райони України, найбільш віддалені села центральних областей).

Враховуючи те, що весільна обрядовість, як етнокультурний феномен, і сьогодні викликає інтерес серед широких верств населення, вивчення її на різних рівнях та використання окремих її аспектів у сучасному житті з усвідомленням семантики кожного ритуалу, є одним із засобів безпосереднього відновлення та збереження національної культурної спадщини і духовного генофонду нації. І одним із найголовніших та найважливіших феноменів української обрядовості була, є і, сподіваємося, залишиться на багато століть наша весільна атрибутика і символіка.

Питання для самоконтролю

- 1. Що ви можете розказати про церковний обряд вінчання?*
- 2. Що в свідомості людей на Україні стоїть на першому місці – церковний обряд вінчання чи народне весілля?*
- 3. В якому джерелі вказується про найдавніший народний обряд – викрадення нареченої?*
- 4. За якими трьома циклами розподіляється в Україні весільне свято?*
- 5. Як ви можете схематично зобразити весільні обряди?*
- 6. Яке місце займає хліб в обряді сватання?*
- 7. Що означає огляд господарства молодого?*
- 8. Що відбувається при обряді заручин?*
- 9. Що ви знаєте про підготовку весільного гільця?*

ТРАДИЦІЙНЕ І СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ ЯК СИСТЕМА ОБРЯДОВИХ ДІЙ

У різних регіонах України весілля мають певні особливості, але їх об'єднує суть та ідея, притаманні лише українському національному весіллю, яке містить у собі три основні цикли: передвесільні, власне-весільні та післявесільні, які сумарно становлять цілісну систему обрядових дій. Цикли складаються з обрядів. А обряд – це колективні, символічні дії, здійснювані з нагоди найважливіших подій у сім'ї, родині, державі.

До *схеми 1* увійшли обрядові дії традиційного українського весілля, які описують усі видатні українські дослідники, починаючи від Г. Калиновського, до найвідомішої сучасниці В. Борисенко. Ці обрядові дії остаточно склалися на більшій частині середньої Наддніпрянщини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

А до *схеми 2* увійшли обрядові дії сучасного весілля, зроблені під час експедицій по регіону середньої Наддніпрянщини, а також обрядів, проведених на прохання багатьох молодят та їхніх батьків.

Схожість традиційного та сучасного весілля полягає в тому, що обидва складаються з трьох циклів: передвесільний, власне-весільний та післявесільний. Також багато обрядів дійшли до сучасності в абсолютно незміненому вигляді.

У традиційному весіллі передвесільний цикл налічує 10 обрядових дій, власне-весільний – 14, а післявесільний – 7. Загалом виходить *31 обрядова дія*. А в сучасному весіллі – передвесільний цикл складається з 3, власне-весільний з 16, а післявесільний з 1 обрядової дії. Загалом – *20 обрядових дій*.

Отже, раніше на весіллі проводилося на 11 обрядових дій більше, ніж зараз. І це не може не турбувати. Загалом, традиційне весілля тривало чотири – п'ять днів, а то й тиждень. Сьогодні, в основному, весілля проходить за день, а інколи за два.

Система обрядових дій традиційного українського весілля середньої Наддніпрянщини (кін. XIX – поч. XX ст.)

Система обрядових дій сучасного весілля середньої Наддніпрянщини

Почнемо розгляд із традиційного українського весілля.

Весілля взагалі передує *знайомство дівчини з хлопцем*. Найчастіше це відбувалося на вечорницях або досвітках, які починалися восени і тривали аж до самої весни.

Для їхнього проведення обиралася якась велика хата, куди збиралася молодь з усього села чи містечка, щоб і попрацювати, і повеселитися. Дівчата займалися, здебільшого, тим, що в'язали, рукодільничали, вишивали, пряли, розказували одна одній різні історії, пов'язані з хлопцями. У хлопців прямої роботи не було і вони більше розважалися, жартували та вибирали об'єкт для посмішок.

Однак, головна мета вечорниць та досвіток полягала в тому, що молодь їх організовувала, щоб поближче познайомитися, розважитися та відпочити після тривалого літньо-осіннього робочого сезону. Початок вечорниць припадав на 28 листопада, тобто початок Пилипівського посту, який тривав до Різдва Христового (7 січня). 27 листопада – це свято Пилипа та останній день скоромин, коли можна було одружуватись та їсти скоромну їжу. І хто з дорослих дівчат та хлопців не встиг підібрати собі пару та одружитися до Пилипа, ті приходили до цих хат. А дівчина, яка була хазяйкою в цій хаті, звалася паніматкою. Вона стежила за тим, щоб дівчатам, які приходили на побачення, було не менше, ніж 17, а хлопцям – 18 років. Народна мудрість та мораль забороняли виходити заміж та одружуватись недозрілому дитячому організму. І коли траплялися випадки, що доросла дівчина приводила на досвітки сестру років 15, то паніматка просила старшу залишитися, а молодшу прийти через рік-два. Треба також зазначити, що слово паніматки було законом, як для дівчат, так і для хлопців, які збиралися в цьому приміщенні. Дівчата відповідали за їжу. Тому ще звечора до хати, де відбувалися вечорниці, вони приносили варення, цукор, горіхи, печиво, мед, яблука, хліб тощо. Тобто, все те, що можна їсти під час посту.

Завданням хлопців було принести якогось вина чи самогонки, забезпечити піч дровами, знати багато пісень. І ще особливе ставлення у дівчат було до тих хлопців, які мали повні кишені насіння та охоче ділилися.

Дівчата готували вареники та млинці, накривали стіл, запрошували сидати хлопців і починалася дружня спільна вечеря з піснями, танцями, жартами, гуморесками.

У чому ж можна було побачити різницю між вечорницями та досвітками? За своєю суттю і вечорниці, і досвітки зовсім не

відрізняються. Відмінність полягає в різній часовій завершеності цих обрядових дій: вечорниці тривали до півночі, досвітки ж тягнулися до ранку.

Після вечорниць хлопці проводили дівчат додому, а під час досвіток, досхочу наспівавшись, нагулявшись, молодь ночувала в тій самій хаті, на долівці, простеленій соломою.

На вечорницях і досвітках молодь показувала себе з найкращого боку, розвивалися нові таланти, хлопці та дівчата проявляли свої максимальні здібності. Все це робилося для того, щоб справити чудове враження на іншу половинку. І молоді люди почували тут себе дуже самостійно. Вони мали змогу в розкутій атмосфері подивитися на майбутню дружину чи чоловіка.

Треба також приділити увагу дуже високій моральності молодим хлопцям та дівчатам. Порівняно із сьогоденням, коли в XXI ст. у взаємостосунках багатьох молодих людей зовсім відсутня мораль і, не питаючи дозволу своїх батьків, вони вступають у статеві стосунки з 15-16 років та живуть громадянським шлюбом, не боячись громадського осуду. Ті самі молоді люди XV-XX ст. були виховані по-іншому. Вони ніколи не переступали меж дозволеного. Ось так цінувалося в Україні батьківське слово, яким заборонялося чіпати, кривдити, брати силою дівчат, навіть, якщо ті дуже подобалися. Карою для хлопців могла бути батьківська нагайка і навіть відлучення від дому. Хлопці та дівчата так виховувалися з дитинства. Вони бачили приклад своїх дідусів та бабусь, батьків та матерів, старших братів та сестер, і це автоматично переходило в їхню культуру стосунків та поведінку. Тому до XX ст. в Україні було дуже мало розлучень. Проте, зараз, за офіційною статистикою, тільки по Центральному загсу м. Києва за останні 5 років розлучення становлять 65 % від усіх шлюбів.

Раніше батьки спокійно і впевнено відпускали своїх дочок на вечорниці та досвітки. Вони не сумнівалися в тому, що перед тим, як доторкнутися до їхньої дитини, хлопець обов'язково спитає дозволу.

Таким в Україні був початок дороги для створення нової сім'ї. В народі цій традиції приділялося дуже велике значення. А за цим стояла повага до батьків, дідусів, бабусь, просто літніх людей, чого, на жаль, ми не бачимо зараз. Саме на цих прикладах, в тому числі і в українській обрядовості, треба виховувати сьогоднішню молодь. Ось цитата російського етнографа А. Ніколаєва з книги "Свадебные обряды малороссов Суджанского уезда": "Нема потреби, гадаю, пояснювати те, що малороси надто розуміють важливість і значення шлюбу в

громадському і сімейному відношеннях. Жінка малороса більше подруга, ніж рабиня. На неї, як прийнято, покладені головні турботи по господарству: утримання в порядку й чистоті будинку, одержі, домашнього причандалля і приготування; але при всьому цьому вона менше всього може назватися робочою машиною і бере безпосередню участь в усіх справах чоловіка. Малороси, загалом, благочестиві, діяльні, кмітливі; великою мірою актуальні і високоморальні. Останню обставину слід віднести до того, що шлюби в них укладаються, не інакше, як за взаємними нахилами, але не з розрахунків родичів [109, 8]”.

На такий критерій у створенні української сім'ї вказує також З. Болтарович у книзі “Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ століття” [89]. Дівчата та хлопці вибирали собі пару не миттєво, а поступово, зважено. Після зимових вечорниць і досвітків, хлопці та дівчата, які вибрали собі пару, зустрічалися до літа. А вже влітку, коли сильно прогріта земля і ввечері дуже тепло, а всі домашні роботи виконані, молоді пари збиралися надворі, в лісі, де знову веселилися, співали пісні, жартували і цілувалися, але тільки з майбутніми обранцями.

Треба додати, що приблизно з ХІІІ-ХV ст. і до сьогодні в Україні існує весільний сезон. До прийняття християнства (до липня 988 р., коли при князі Володимирі всіх мешканців м. Києва, а потім і Київської Русі масово охрестили в річці Дніпрі грецькі митрополити), новий рік відзначали у березні як народини Сонця [110]. Але зі вступом у Християнство змінився календар і новий рік почали святкувати 14 вересня на свято Семена Стовпника [99]. В цей день в Києві на Контрактовій площі о 12-ій годині ночі запалювали свічки, веселилися та зустрічали новий рік. І це було також підведенням підсумків за минулий рік. Усі простолюдини виходили на Майдан, мали свої гімни за професіями (наприклад, каменярі свій, ковалі – свій, хлібороби – свій). А коли був зібраний урожай хліба і люди були забезпечені на зиму їжею, тоді можна було всі думки направити на шлюбні відносини та спокійно готуватися до весілля. А молодь, як тільки-но впоралася з домашніми і польовими роботами, збиралася *на кутках*, де знову співала, жартувала, але здебільшого трималися вже облюбованих пар. Тому батьки вже знали, хто до кого залицяється. Влітку розпочиналися сватання, а далі – весілля. В Закарпатті й донині зберігаються з цього приводу пісні.

Традиційне сватання (сх. 1) – це перший акт передшлюбних церемоній, який зберігся майже на всій території України. Про це вказує у своїх дослідженнях відомий український етнограф В. Борисенко [111].

В українському селі його обов'язково дотримуються і зараз, а в містах інколи опускають, як передумову весілля.

За прадавніх часів сватання було звичайною подією і відбувалося в усіх сім'ях, де росли дівчата. Батьки деколи й не знали, яку дочку прийшли сватати: старшу, середню чи молодшу. Зазвичай, сватали спочатку старшу дочку, а якщо свати просили дозволу видати заміж середню або молодшу, то це вважалось великим соромом. У народі це сприймалося так, нібито її ніхто не хоче брати. Звісно, що самі дівчата добре знали, від кого прийшли свати.

У більшості регіонів сватання відбуваються майже однаково, а в регіоні середньої Наддніпрянщини *сучасне сватання* дуже схоже на традиційне.

Спершу батьки парубка, що хоче одружитися, вибирали весільного старосту. Ним ставав якийсь близький родич чи сусід поважного віку, бажано з сивиною, що досяг успіхів на весільній ниві. На переважній більшості території України таких людей називають старостами, а де-не-де сватачами, або сватами. Їхнім завданням було зібрати максимум інформації про нареченого, його досягнення, позитивні риси, все про родину, щоб на сватанні в хаті нареченої розписати молодого так, аби батьки молодої дали згоду на шлюб. Староста завжди брав собі помічника, щоб в два голоси розхвалювати нареченого. Делегація, яка йшла на сватання в хату молодої, налічувала чотири особи: староста, його помічник, молодий та свідок.

День, коли проводили обряд сватання, був єдиний на тиждень – це четвер. По-перше, це пов'язано з язичницьким богом – Громовиком, який відповідав за четвер – покровителем шлюбу, плодovitості та кохання. А по-друге, четвер – єдиний день тижня, коли після обіду можна вирішувати весільні питання. Понеділок та вівторок – це початок тижня і завжди дуже багато роботи, середа та п'ятниця – пісні дні, коли треба вживати тільки пісню їжу, а субота та неділя – вихідні дні, коли ніхто не працює і можуть побачити відмову гарбузом. Тому, ретельно проаналізувавши всі ці моменти, староста просив молодого парубка передати своїй нареченій, щоб найближчого четверга батьки після обіду були обов'язково вдома.

Треба наголосити на тому, що батьки нареченої все розуміли: хто прийде, за чим і як. У деяких випадках молодичка зустрічалася з кількома хлопцями. В сільській місцевості таких випадків було не більше 10 %, і тоді все вирішувалося спонтанно, на місці події, залежно від слова дівчини, А в містах здебільшого молода та її батьки заздалегідь

готові були на шлюб. Але сватання – це обряд, традиція, яку не можна ламати, і всі учасники, як справжні актори, повинні були грати свої ролі до кінця.

Старости брали с собою хлібину, пляшку горілки та після обіду йшли до хати нареченої. Біля дверей вони просили молодого зі свідком зачекати в сінях, оскільки сценарій був чітко продуманий. Сват та його помічник розповідали батькам дівчини легенду, що вони подорожні, шукають якесь маленьке селище, і просилися переночувати. Це була виграшна позиція. За народними законами гостинності, що існували на Україні з давніх-давен, не дозволялося відмовляти подорожуючій людині в ночівлі.

Батьки молодої, звісно, повинні були впустити цих людей та запросити до столу. Свати діставали на вечерю свій хліб та пляшку горілки. Це підштовхувало батьків до бесіди. Молода дівчина в цій розмові участі не брала. Після першої чарки свати потихеньку переносили акценти на те, що вони не подорожні, а справжні мисливці. І полюють вони не на вовка, і не лисицю, а на червону дівицю, яка живе в цій хаті та прийшла до смаку їхньому товаришу мисливцю. Таке діло не подобається батькам. Вони намагаються вигнати гостей з хати. Піднімається галас, на який збігається молода та заходять в хату молодий з боярином.

Якщо хлопець дівчині не подобається, то вона дає йому гарбуза і розмови закінчуються. У випадку, коли дівчина кохає хлопця, вона починає його захищати. І тут потрібна красномовність сватів. У два голоси, не даючи отямитися батькам, старости починають розхвалювати хлопця. Не забуваючи, що це весільна гра, батьки не можуть погоджуватись одразу. Вони шукають привід, щоб відмовити сватам, а його немає.

В Україні впродовж багатьох століть останнє слово батьки завжди залишали дівчині. А в Російській Федерації, приміром, у селах під Нижнім Новгородом та Саранськом, під час сватання, батьки, якщо їм подобається парубок, навіть формально не питають згоди на шлюб у молодої. Підтвердження того, що молоду дуже часто віддавали за нелюба, трапляється в описах російського весілля М.В. Гоголем: “Скажи ему, что и свадьбу готовят, только не будет музыки на нашей свадьбе, будут дьяки петь, вместо кобз и сопилок. Не пойду я танцевать с женихом своим; понесут меня. Тёмная, тёмная моя будет хата: из кленового дерева, и, вместо трубы, крест будет стоять на крыше! [112,142]”.

У нас всі чекають слова молодої. І батьки, і свати, і наречений не можуть тиснути на неї. Коли дівчина каже, що згодна одружитися, то батьки обов'язково погоджуються з цим рішенням.

Тоді мати посилає дівчину принести рушники, щоб перев'язати сватів, що прийшли їх *пограбувати*. Дівчина виносить рушники, що сама вишивала, і перев'язує ними старостів. Перев'язувати рушниками старост треба через праве плече. За народним звичаєм, молода в день сватання дарує молодому хустку, яку вона протягує через пояс молодого тричі, а потім залишки засовує йому за ремінь. Цю хустку молодий носить зі сватання до самого весілля і всі родичі та друзі дивляться та кажуть, що він *засватаний*.

Далі на сватанні молодий бере горілку, яку принесли свати, наливає собі чарку, стає до дівчини обличчям і випиває. Треба тепер, щоб і молодичка почастувала горілки. Тому хлопець наливає дівчині повну чарочку, яку вона не п'є, а виливає через ліве плече. А коли парубок наливає дівчині вдруге, вона випиває все до дна. Такі дії дівчини пов'язані з тим, що разом з горілкою виливається все, з чим був пов'язаний наречений до сватання (ходив до інших дівчат, пив, лаявся тощо). Так роблять на сватанні на Черкащині, Полтавщині, Київщині, Хмельниччині, Чернігівщині, Житомирщині, Вінниччині. У багатьох досліджуваних місцевостях України першими на сватанні пригощаються молоді, оскільки це – їхнє свято. Традиція забороняє першим прилучатися до чарки сватам та іншим гостям. В Ужгороді (Закарпатська область) на сватанні весільним старостам рушники дарують, а не перев'язують ними, і першу чарочку дозволяють випити саме сватам. Там кажуть, що без сватів нічого б не було і корінь слова *сватання* є саме сват.

Після того, як дівчина випила другу чарку, батько молодої виносить свою хлібину, але не ту, що принесли свати, та дарує старостам. Якби відбулося повернення сватового хліба, то це можна було б порівняти з гарбузом. Старости за свою гарно виконану справу отримують головну українську страву – хліб, який усьому голова, і саме той, що спекли в хаті молодої.

На переважній більшості досліджуваних областей на цьому сватання закінчуються. А дослідниця М. Лукеча у своїй книзі "Під весільний вінець" доводить, що в Галичині після того, як гості розходяться, молода йде скликати своїх хрещених батьків, іншу близьку родину. Ті приносять із собою різні гостинці, і починається застілля [33].

За давньою традицією, на сватанні ніколи не буває батьків молодого чи його рідні, окрім сватів. Коли розходяться зі сватання,

дівчині, прощаючись із нареченим, слід пам'ятати: ні в якому разі не подавати йому руки. Інакше це означало б, що між ними були інтимні стосунки, що затьмарювало честь дівчини. На Житомирщині під час сватання ще й досі співають пісні.

Крім того, в Україні є місцевості, де свахами виступають переважно жінки. Наприклад, у с. Гуровщина Київської області сваха (свашка) повинна бути немолодою, балакучою, дотепною, гостроязикою, психологічно врівноваженою жінкою. У деяких населених пунктах є спеціалісти по шлюбах, які виконують ці функції багато років. За дорученням батьків, така сваха йде до дівчини на переговори. Її прекрасно знають, і коли таку сваху помітять сусіди тієї чи іншої дівчини, то серед жінок починаються розмови про те, а від якого це парубка приходила сваха? Практично всі батьки, куди прийшла сваха, знали, від якого парубка вона. В давнину сваха сідала на причілку, а зараз – на край лави, або на стілець неподалік від дверей. Це означає те, що гість непрошений і почувається незручно, бо не знає, як тут його приймуть.

Після пояснення мети свого візиту, сваху запрошують за стіл або дають знати, що вона прийшла даремно. Якщо відповідь позитивна, то свасі батьки молодого дарують хліб і рушник. Від хати нареченої вона йде до родичів молодого з піднятою головою, щоб усе село бачило її перемогу і надходили нові пропозиції. Батькам молодого вона приносить гарну новину та повідомляє день заручин. На заручинах батьки молодих домовляються про день весілля.

В Україні існувала ще одна форма сватання – так зване **самосватання** або **пристанки**. Суть її автор дізнався, досліджуючи польовий матеріал в м. Канів Черкаської області. Згідно з традицією, закохана дівчина підбирала такий вечір, коли точно знала, що коханий і його батьки вдома. Взявши деякі свої речі, вона йшла в дім молодого і просила його батьків дати дозвіл на шлюб. Вона попереджала родичів молодого, що не піде з хати доти, поки не досягне своєї мети. Батьки в такому випадку змушені давати свою згоду, вмовляючи сина одружитися з цією дівчиною. Вигнати дівчину з хати не можна було ні в якому випадку, бо це тлумачилося б, як образа всього її роду. А в селах завжди так багато родичів, що це автоматично б викликало протистояння половини мешканців.

На сьогодні ця форма сватання в прямому своєму вигляді не існує, залишилися лише її відгомони. Наприклад, до батьків хлопця йде чи сама дівчина, чи разом з батьками в тому випадку, коли між молодими

відбулися інтимні стосунки й дівчина вагітна. Молодий або не знає про це, або відмовляється одружитися з нею.

За будь-яких обставин, весілля не відбувається доти, поки не домовляться між собою батьки молодих. Вони повинні добре познайомитись, максимально дізнатись один про одного і практика сімейних стосунків на Україні підтверджує, що у 50 % весіль родичі з двох боків після одруження вимагають від своїх дітей говорити *тато* та *мати* всім батькам.

Сучасне сватання відбувається не так яскраво, як раніше. Зазвичай, молодий самотійно приходить до батьків нареченої та просить її руки.

Підводячи підсумки першого, а тому дуже важливого весільного обряду, хочеться наголосити, що сватання – це не раптовий акт передвесільного циклу, а серйозне явище на шляху укладання шлюбу. Він потребує дуже великої та ретельної підготовки. Тут задіяні багато людей, що означає серйозне ставлення до цього обряду всіх зацікавлених сторін. І тому, щоб дійсно перевірити свої почуття, зараз молодятam в загсах дають місячний термін після подання заяв. А в народному побуті молодим треба пройти цілу низку іспитів, які називаються *оглядини*, *заручини*, *народне вінчання* та ін. Практика знає багато підтверджень, що ці перешкоди народною мудрістю встановлені не дарма – якщо на будь-якому етапі з'ясується, що молоді не готові до справжнього сімейного життя, то краще розірвати стосунки, не доводячи діло до весілля.

Другий *традиційний* обряд передвесільного циклу після сватання називається **оглядини** (*розглядини*, *змовини*, *домовини*, *умовини*), коли через пару тижнів після сватання родичі нареченої (хрещені батьки, дядьки, тітки, дуже рідко рідні батьки) приходили до нареченого з метою дізнатися про його матеріальну забезпеченість, ознайомитися з його господарством, щоб бути спокійними за добробут майбутньої сім'ї. Оглядини, як правило, закінчувалися гучним банкетом до пізньої ночі. Тоді батьки наречених називали одні одних сватами, призначали день заручин. Коли на *оглядинах* батьки нареченої були відсутні, то батьки нареченого знайомились з іншими родичами молодої. В *сучасності* обряд **оглядин** практично не відбувається.

Третій важливий обряд у традиційному дійстві – це **заручини**. Головна відмінність від сватання це те, що на заручинах в хаті нареченої відбувається офіційне знайомство батьків. Якщо вони знайомі з дитинства, то в цей день повинні ще більше подружитися за спільним

столом. Ще заручини більш урочистіші, відкриті, ніж сватання, тобто вже не треба ховатися перед усім селом. Сценарій заручин і сватання між собою дуже відрізняються.

Розглянемо повний обряд *сучасних заручин*, який відбувся в м. Ірпені Київської області 14 жовтня 1984 р.

Передусім, для заручин визначається певний день тижня. Найкраще для цього підходить неділя, оскільки цього дня люди не працюють, а в православних церквах правиться служба. Заручини призначають через пару тижнів після оглядин і починаються вони з хати молодого. У заручинах беруть участь батьки молодого та молодої, молодий, молода, весільні старости, рідні брати та сестри, хрещені батьки та інші.

Починається обрядова дія з того, що всі родичі молодого відстояли службу в церкві. Після того вони йдуть до хати нареченого, але заходять усі, крім старости, молодого та свідків. Молодий повинен бути дуже красиво вдягнений. Староста, який може бути хрещеним батьком молодого, запрошує до кімнати жениха, якого ведуть бояри (свідки). Староста тримає в правій руці палицю, а в лівій руці – хустку, за яку правою рукою тримається молодий. Староста підходить до дверей хати та б'є по ній чотири рази – навхрест. У такий спосіб молодого вводять до хати. Кожна з цих дій є глибоко символічною. Приміром, ударити палицею по дверях чотири рази навхрест у древніх слов'ян (в т. ч. і для населення Київської Русі) означало відвести біду на всі чотири боки, вигнати її з хати, а відтак – із нової сім'ї. Молодий заходить до хати, тримаючись за хустку правою рукою тому, що по-старослов'янському десницею (правою рукою) приносять у нову сім'ю силу, міць, снагу, благодать. І все це символізує голова сім'ї – чоловік. Такий же порядок дій описує у своєму дослідженні “Під весільний вінець” М. Лукеча [33].

Коли молодого ввели до світлиці, він відразу ж встає на коліна і кланяється батькам, бабусям, дідусям, хрещеним та всім своїм родичам. Після цього всі, хто є в кімнаті, дружно сідають за стіл та обідають.

Це робиться спеціально для того, щоб на батьків нареченої не справили враження, що всі вони з голодного краю, а чітко та стримано сидіти за столом.

По обіді родичі нареченого займаються дуже цікавою справою. Вони беруть заздалегідь підготовлений новий жіночий чобіт та наповнюють його печивом, льодяниками, яблуками, горіхами, цукерками. З тим чоботом і йдуть до молодої.

Тим часом молода ховається. Зайшовши в хату, староста ставить на стіл повен гостинців чобіт та й каже про те, що вони вчора були на базарі і бачили дівчину, яка ходила боса. І тому принесли їй взуття та не знають, де вона є. Ще староста наголошує на тому, що серед усієї делегації є один парубок, який дуже сильно хоче цю дівчину бачити.

І тут знову, як і на сватанні, починається весільна гра.

Батьки молодої виводять вперед якусь босу стару бабу та кажуть, що це наречена. Староста не віддає чобіт, а просить вийти іншу красуню. Тоді батьки молодої виштовхують наперед тітку молодої і теж босу. Староста знову чобіт не віддає і каже, що та дівчина була красивіша та молодша. Усі гості при цьому сміються.

Треба зробити зауваження, що в більшості весільних обрядів багато речей повторюється три рази. Це є прямим підтвердженням християнізації українських весільних обрядів, так як православна церква всі молитви повторює тричі і хреститися треба трьома пальцями.

Нарешті, в дверях з'являється наречена.

Молода бере чобіт правою рукою, символічно на відстані приміряє та через ліве плече передає своїй дружці. Це символізує прихід (правда, ще тільки наполовину) господаря до хати. Другий чобіт принесе молодий у день весілля. Гостинці з чобота роздаються молодшим сестрам та дружкам (свідкам) молодої.

За давнім звичаєм, після того, як роздано гостинці з чобота, молода бере вінок, загорнутий у вишивану хустку. Молодий, який повинен бути в шапці, їй низько вклоняється, і вона кладе йому на шапку вінок. Це означає, що молода благословляє голову своєї сім'ї, яка зароджується. Зараз цей звичай майже не зберігся, але залишилася добра традиція заручення, або обручення. Після цього молодий теж одягає своїй дівчині барвінковий віночок на голову і цілий вечір за столом молодята сидять у цих віночках. Після цього, молоді одягають одне одному обручки зі срібла. Це означає, що вони заручилися, тобто дали обіцянку одне одному на вірність.

Дуже мало випадків, коли наречені після заручин не справляють весілля, а розходяться. Це розглядається близькими та рідними людьми як великий сором. А якщо молоді розлучаються після сватання, то це розглядається як неприємність і менш вразливе, оскільки ще не знайомі їхні батьки.

Під час заручин відбувається благословення молодої пари, знайомство між собою батьків, вирішення остаточної дати весілля та розподіл обов'язків батьків у підготовці свята. Наречений і наречена

б'ють три поклони перед батьками, а тоді батько нареченої дарує їм хліб, складений із двох буханок, а також снопик жита, щоб молода ніколи не ходила бита. Мати нареченої дарує молодим трохи гречки, щоб у них ніколи не було суперечки. Мати нареченого дарує молодій трішечки пуху, щоб невістка ніколи не ображала свекруху.

Треба зауважити, що під час заручин уперше для молодят відбувається новий для них обряд, який називається *посад*. Молоді під час батьківського благословення тримаються за одну хустку, при чому, як усі православні, правими руками. Потім староста, тримаючи хустку правою рукою, веде молодят на посад, тобто заводить за стіл у парі. Ця обрядова дія також відрізняє заручини від сватання.

У центрі уваги під час заручин повинні бути батьки. Вони сидять на головному місці за столом, і їх усі вітають та пригощають. Цього вечора пригощатися треба різними стравами, але головним на святковому столі має бути сир. Його випікають у формі великого серця, яке наприкінці вечері ділять на дві частини: одну роздають сімейним, а другу – молодим. Молодята смакують цей сир та ділять між дівчатами і хлопцями.

Закінчуються заручини тим, що молодята та батьки остаточно призначають день весілля. У 90 % зі 100 цей день – субота, а після заручин до весілля ще два чи три тижні. В *сучасності* обряд *заручин* відбувається в сільській місцевості у 85 % весіль, а в містах – у 50 %.

Ціла низка обрядів *традиційного* весілля відбувалася в п'ятницю. Це дуже насичений день. Батьки та молодята трудилися з ранку до вечора. Всіх традицій п'ятниці дотримувалися у вищезгаданому селі Великі Призьки Кагарлицького району Київської області.

У цей день усім знаходилася справа. Зранку в хаті прикрашали гільце, а наймолодші йшли *вити вінки* для молодого та молодої. Вінки в'ють із барвінку, оскільки це – вічнозелена рослина, нев'януча і невмируща. Якщо весілля відбувалося взимку (що буває дуже рідко), то ця рослина навіть під снігом зелена. А ще барвінок – символ першого кохання та шлюбу.

Підлітки – хлопці і дівчата – йшли в ліс по барвінок. Вони брали гілки барвінку і з них плели два вінки, виконуючи при цьому народні пісні. Наречена йшла до лісу поруч зі своїми світилками (дружками), які несли з собою хліб, горілку, ковбасу, сало та два яєчка. Крім того, з дівчатами йшов до лісу малий хлопчик. Горілку розпивали друзки, заїдали хлібом та салом, а хлопчикові, як продовжувачу роду, давали з'їсти двоє яєць. У яйці стародавні люди вбачали загадку життя.

Після цього хлопчик зрізав першу гілку барвінку, а далі – різали дівчата. Коли починали плести вінки, хлопчик тримав нитку, якою зв'язували початок вінка. Це доручали маленькому хлопчикові, бо він символізує міцне чоловіче з'єднання молодої сім'ї.

Прийшовши з лісу, молодь вінки до хати не заносила. Їх зустрічала мати нареченої з хлібом. Вінки клали на хліб, а мати подавала їх через вікно разом із хлібом дочці. І ці барвінкові віночки лежали до вечора п'ятниці в хаті молодої. Зараз цей обряд трапляється в селах у 25% весіль, а у містах – втрачено.

Наступний *традиційний* обряд *трудової* п'ятниці-початниці – це *прикрашення гільця*, яке в народній обрядовості символізує велику родину та залишається впродовж багатьох століть неодмінною частиною весілля. У звичаї вити гільце дайбожичі вбачали древній культ дерев.

Гільце в'ють і в хаті молодої та молодого. Займаються цим зранку родичі та друзі. Гільцем може бути верхівка вишні, груші, яблуні, черешні, сосни, або ялини, яку зверху завітчують. Прикрашають цю гілочку квітами, плодами калини, горобини, ожини, брусниці, смородини, пучечками вівса, жита, проса, горіхами, печивом та ін. Біля низу починають прикрашати найстарші родичі молодят – це прадіди та прабабусі, потім – діди та бабусі, далі батьки, потім хрещені, куми, свати, дядьки та тітки, брати та сестри, далі – подруги та знайомі, сусіди та співробітники. Таким чином, ця гілка перетворюється на велику родину, яка об'єднується напередодні весілля. Вити гільце – ще означає будувати нове гніздечко молодят. Зовні воно справді нагадує кубелечко. Символізує родинне щастя, молодість та красу. Після того, як гільце звито, його втикали в хліб і стояло воно все весілля на столі. Все це поєднувалося піснями, жартами, цікавими розповідями найстарших родичів та представляло собою незабутній передвесільний колорит, притаманний насамперед тільки нашому – українському весіллю.

У сучасності обряд *прикрашення гільця* в сільській місцевості центра України трапляється на 40 % весіль, у містах – 2-3%.

На традиційному весіллі в п'ятницю не тільки прикрашають гільце і в'ють вінки, а й здійснюють дуже важливу й відповідальну дію – *печуть коровай*.

В уяві перед очима одразу постає головний весільний коровай, що кладуть перед молодими на столі.

На весілля печуть різні види весільного хліба, які відіграють основну роль в усіх обрядових дійствах, починаючи зі сватання, де хліб приймають чи повертають батьки нареченої, і, закінчуючи весільними

видами хліба. У головну коровайницю запрошували жінку, яка вміла не лише смачно готувати, а й подавати страву на стіл із приспівками, дотепними слівцями тощо. В Західній Україні її називали *варилихою* [113]. Вимоги до цієї коровайниці були дуже серйозні. Вона повинна була бути одруженою, не розлученою, із щасливою долею, щоб у неї були здорові діти. Вона повинна бути охайна, несварлива та доброзичлива. Такі вимоги пояснюються тим, що в сімейну святиню – коровай, вона повинна закласти свою щасливу долю. Кандидатуру старшої коровайниці з'ясовували між собою обидві родини молодят. Число коровайниць повинно було бути непарним, бажано сім чи п'ять жінок.

Коровай та всі види весільного хліба починали готувати рано-вранці у п'ятницю в хаті молодої. Відтоді і пішла традиція, що в день весілля молодих зустрічає з короваєм мати нареченої.

Обряд пекти до весілля коровай має язичницьке коріння. Коровай робили округлої форми, він був схожим на сонце – головний культ поклоніння дайбожичів. Без сонця не було врожаю, було темно, похмуро та прохолодно. Назва коровай – пішла від слова *корова*, оскільки для селянина корова – головна домашня тварина, яка дає основну їжу – молоко, масло, сир, ряжанку, сливки, сметану та ін. [114]. Таким чином, коровай символізує достаток, щастя та добробут молодої сім'ї.

Коровайниці приносили с собою все, що потрібно. Це борошно, яйця, спеціальні спеції. Перед початком роботи весільний староста особисто благословляв усіх коровайниць. По тому, жінки замішували тісто під супровід пісень, наливали в діжу трохи горілки, щоб коровай був *веселий*. Потім нашіптували на тісто спеціальні слова для молодят, щоб сім'я була здорова. Під керівництвом старшої коровайниці м'яли тісто, щоб воно було дуже теплим, а коровай – смачним. Коли тісто піднімалося, в діжу додавали спеції, щоб коровай не черствів, щонайменше, тиждень. А секрет цих приправ передавався від коровайниць їхнім дочкам, онукам та ін.

Цікавий факт розглянемо на прикладі двох весіль, що відбувалися влітку 1990 р. у м. Вишгороді з інтервалом у десять днів, у близьких родичів. Під час бесіди перед другим весіллям усіх пригостили чаєм із домашнім короваєм, який залишився від першого. Він був дуже смачним та придатним до їжі, попри десятиденний термін. Це є доказом того, що приготування короваю – справжнє мистецтво.

Коли тісто було повністю готове, коровайниці робили *підшову* – корж, на який наліплювали зроблені з тіста шишки, пташки, небесні світила. *Підшовою* завжди в Україні пригощали музикантів, які грали на весіллі. Це підкреслює дуже поважне ставлення до артистів з давніх-давен і доводить, що музики займали найпочесніше місце на весіллі після молодят.

А в найбільшу шишку, яка знаходилася в центрі короваю, втикали дві чи п'ять зліплених свічок, які водночас запалювали. Біля печі також клали ножа. Це означало жертвоприношення хліба, як основної весільної страви. Потім просили кучерявого хлопця, тобто щасливого, вимести піч помелом і на дерев'яній лопаті посадити туди коровай. Після цього жінки брали діжу, в якій замішували тісто, піднімали її вгору, цілували навхрест і співали веселі пісні.

Отже, головним був коровай для молодих. Крім нього, пекли малі коровайчики, які роздавали коровайницям і дітям. Випікався хліб для благословення і вітання молодих, коровай для обдарування родини наречених і дружок, хліб для освячення шлюбного ложа молодих, різне весільне печиво для гостей.

У Галичині, приміром, випікали барана, що є відгомонам язичницького жертвоприношення [115]. На Бойківщині пекли ще й інші види коровайного хліба. Наприкінці, коли вже спекли весільні хліби, робили 12 стоячків, щоб молоді жили повні роки – рік за роком. Для цього випікали 12 розсішок спеціальної форми, схожих на дворогі вила, які передавали з весілля на весілля. Обвивали по спіралі тістом, обережно стягували, а туди засовували подрібнений хліб із фруктами. Далі саджали їх у піч разом з гусками, що йдуть до молодої, і при цьому коровайниці співали пісні. Взагалі, цього дня співають лише веселих пісень, говорять про кохання, про те, як дівчина прощається з дівочтвом, про сватів, але цього дня не можна танцювати і не повинні грати музики там, де випікають коровай. У такий спосіб підкреслюється повага до хліба, в тому числі й до весільного короваю.

Після цього всі жінки починають співати. Ось яка пісня збереглася з часів древньої культури в наших центральних областях України:

*Ми коровай місили,
З Дунаю воду носили.
Носить водицю з криниці,
Місить коровай, молодиці.
Трійця по церкві ходила,
Спаса за ручку водила,*

*Йди до нас, Спасе,
У нас тільки гаразди,
Сам Бог коровай місить,
А Пречиста ліпить,
Ангели воду носять,
Господа Бога просять:
Ой допоможи, Боже,
Випікати тісто гоже [33, 24].*

Коровай – це не просто білий святковий хліб, це – окраса весілля, своєрідний витвір мистецтва. В різних місцевостях коровай прикрашають по-різному. Квіточки і різні завитки з тіста, шипшина, калина, сушений виноград і цукерки – все це можна побачити на весільному короваї. Ще в цей день печуть дивень – круглий хлібець на зразок персня. Через нього має дивитися молода, тому його готують тільки в хаті молодої, а в хаті молодого печуть борону або разом з нею і бичка, що символізує з боку молодої таке: через дивень вона побачить, яким буде її життя з нареченим, майбутнім чоловіком, а борона і бичок у молодого символізує домашнє господарство, яким займатиметься майбутній голова сім'ї.

Інколи випікають ще й лежень – продовгуватої форми паляниця, яку дарують молодим на другий день після весілля, коли молоді встануть із постелі. Ще печуть багато весільних шишок, які готують за кількістю запрошених гостей, а в день весілля їх дарують дітям або просто перехожим, які йдуть повз хату, де відбувається весілля.

За короваями завжди ворожили та передбачали майбутнє молодої пари. Головний коровай для молодих вважається вдалим, якщо він не порепався. Це означає, що гладкою і рівною буде доля в молодих. На маленьких коровайчиках ворожать про дітей, як про тих, що мають народитися від щойно одружених, так і про тих, що є в домі. Кожен коровайчик помічений дитиною. І якщо, наприклад, коровай, якого саджає старша коровайниця в піч, перекинувся, то це погана прикмета – дитина помре. Якщо ж коровайчики гарні та рум'яні, то й діти будуть здоровими і щасливими.

Після того, як коровай та всі весільні хліби були готові, їх заносили у спеціальну комору. А мати накривала стіл та пригощала усіх коровайниць обідом. Вони частували, співали пісні та розходилися. В *сучасності* в сільській місцевості *коровай* самостійно печуть на 80 % весіль, а в містах – 0.

Після обіду в п'ятницю, коли прикрашене гільце, спечений коровай, на *традиційному весіллі* до хати нареченої сходилися її подружки на дівич-вечір, або на гуски. Якщо ця традиційна весільна обрядова дія в центральних областях України збереглася де-не-де, то в Карпатах, особливо в Закарпатті, вона відбувається повсюди.

А в Центральній частині України молода підходила до кожної незаміжньої подруги по черзі, згадувала приємні спільні події та разом співала гарні пісні. Прощання з дівочтвом, взагалі, є не дуже радісною подією, оскільки молода усвідомлює, що сімейні обов'язки різко відрізняються від дівочих. Але наречена розуміла, що виходить заміж за коханого хлопця, і настрій у всіх дівчат при цьому підвищувався.

Порівняємо настрої дівчат перед весіллям в Україні та Росії. У наших північних сусідів він називається *плач* тому, що молода знала: після весілля закінчуються свобода, воля та гарне життя. В переважній більшості випадків, після весілля молода переїжджає в хату нареченого, де буде коритися сварливій свекрусі, грубому свекру та п'яному чоловіку, який буде її бити. Тому на цьому вечорі дівчата жаліли молоду, плакали та співали журливих пісень.

В Україні молода також традиційно приходила в прийми. Але в українців з молоком матері була вихована повага до жінки, до матері, до сестри. І в шлюб жінка йшла за згодою, за коханням, знаючи, що коли чоловік її поб'є, то навіть його батьки це осудять. Не можна стовідсотково вихвалити українських чоловіків, бо ж статистика підтверджує, що пияцтво – це дуже серйозна проблема. В *сучасності* в селах це відбувається у 40 % весіль, у містах – 5 %.

Традиційно цей вечір проводиться на знак прощання нареченої з дівочтвом. Символом дівочості з давніх-давен була коса, прикрашена стрічками. Навколо цього символу побудовано весь сценарій вечора. **Косу** нареченої дозволяється *розплітати* старшому братові, а за його відсутності – молодшому або двоюрідному. Дівчину садять на діжку, кладучи на денце подушку чи кожуха.

Юнак розплітає косу, повільно і ніжно, а дівчата співають про те, як наречена прощається з дівочтвом. Коли коса розплетена, дівчата одягають на голову молодій вінок. Вона дякує і роздаровує подругам стрічки, заготовлені заздалегідь на дівич-вечір. За народним повір'ям, цього вечора дівчина мусить подарувати стрічку подругам, а хто першою її візьме, та слідом за нареченою вийде заміж. Дівчата стають у коло і наречена з кожною прощається. Цілує кожну і згадує, як добре їм було разом дівувати. Згадують конкретні випадки, сміються або сумують.

Молода кожній подрузі бажає не засиджуватися довго, а скоріше виходити заміж. У згадуваному селі Великі Призькі обряд розплітання коси закінчується тим, що старший брат молоді зрізує ножем косу, яку потім віддає на збереження молодому чоловіку. В *сучасних* селах цей обряд відбувається на 40 % весіль, а в містах – не буває.

На цьому *традиційні* події п'ятниці не закінчувалися. Після обіду з'являвся наречений із боярином. Батьки молоді просили нареченого сісти поруч із молодію. Потім брали барвінкові вінки, сплетені вранці, тричі торкалися ними до чола наречених, а потім клали на голови молодих. І до кінця обряду молоді повинні були сидіти в цих віночках. Від цього вінка і пішла назва всієї дії – вінчання, яке дуже схоже на церковне, але там під час процесії свідки тримають над головами молодих мідні корони, запозичені з древньої Візантії. Далі батьки нареченої промовляли тексти весільних клятв, а молодята все це ретельно повторювали. В *сучасних* селах та містах цей обряд втрачено.

Окремої уваги заслуговує передвесільний обряд – *запрошення* на весілля. У *минулих століттях* на весілля скликали в суботу вранці, бо села раніше були невеликими і обходили їх дуже швидко. А про дату весілля всі знали ще від дня заручин. Таким чином, до весілля дуже ретельно готувалися. Якщо хтось і не був родичем молодій чи молодому, але щоб ніхто не образився, на весілля запрошували всіх. Молодий ходив просити на весілля з боярами, а молода – з друзками.

У багатьох місцевостях України в суботу вранці можна було побачити цікаву картину: двоє дівчат, одягнених у святковий народний одяг, ходять по селу та кличуть на весілля. Люди виходили з дворів і перешіптувались: яка з дівчат наречена? Тільки знавці народних обрядів розуміли, що це та, в якій вінок без стрічок, бо вчора на дівич-вечорі вона роздала їх подругам.

В окремих місцевостях молода теж одягає віночок зі стрічками, або вдягає не вінок, а перев'язує голову стрічкою. Зайшовши до хати, дівчата виймають із шовкової хустинки хлібець, шишки за кількістю мешканців будинку і кладуть це на стіл. При цьому молода вклоняється всім присутнім у хаті окремо і просить:

*Просили батько, просили мати,
І я вас теж прошу
Прийти до нас завтра на весілля.*

А запрошувані із посмішкою відповідають:
Спасибі, що не обминули,

*Всю роботу завтра відкладемо,
А до вас на весілля прийдемо [33, 29].*

Поки молода розмовляє з господарем хати, її дружка слідкує за хлібиною, бо її можуть вкрасти хлопці, які мешкають у цій хаті. А хліб треба нести далі в усі хати. Молодий і молода в супроводі боярина та дружки йдуть на запросини разом, оскільки, по-перше, разом це робити приємніше, а по-друге, відбувається додаткове знайомство молодят із двома родинами, що дуже важливо напередодні весілля для об'єднання родин.

У *теперішній час запрошення* має довільну форму: запрошують тоді, коли зручно. Однак, здебільшого це робиться не пізніше, ніж за тиждень до події, щоб гості весілля, які живуть в різних місцях, могли наперед знати, коли їм приїжджати. В селах здебільшого дотримуються традиції: молодий запрошує своїх, а молода – своїх гостей. У місті молоді ходять запрошувати разом, з ХХ ст. пішла мода посилати листівки, телеграми, а найсучасніше запрошення – по Інтернету. Але все ж таки неетично запрошувати листівкою сусідів чи родичів. Треба прагнути самим запросити гостей на весілля. Слід пам'ятати і про звичай, що запрошувати на весілля не можна на дорозі. Треба спитати, коли господарі будуть вдома, щоб можна було прийти і запросити їх. Якщо в гостях, яких ви прийшли запрошувати, ще хтось є, треба заради традиції і честі запросити й їх на весілля. Безперечно, ті подякують, але не прийдуть. А якщо прийдуть – то веселіше буде. Варто пам'ятати і про такий звичай. Якщо в один день кілька весіль і молоді випадково зустрілися на дорозі, вони обов'язково повинні привітати зустрічну пару з весіллям, а також поцілуватися.

Дуже цікавим та насиченим є власне-весільний цикл, який відбувається в день весілля – з ранку до вечора. За старих часів, до ХХ ст., весілля в Україні святкували від трьох днів до тижня. В сучасності таке рідко зустрічається. В людей немає фінансової можливості, ані в селах, ні в містах. Як правило, більшість весіль тривають один день. Це пов'язано не лише з матеріальним становищем молодят та батьків, але ще і з тим, що багатьом родичам та друзям треба чи на роботу, чи далеко їхати додому. Тому весільне свято на другий день частіше трапляється в селі, ніж у місті.

Обрядова дія *весільного поїзда* молодого *традиційно* утворювалася в хаті нареченого в день весілля і складалася зі старшого боярина, бояр, світилки та його родичів. За звичаєм, молодого до воріт проводжала мати у виверненому вовною догори кожусі. Там вона обсипала свого сина *на щастя* зерном і грошима.

Після цього *весільний поїзд* прямував до хати молодої.

За *нинішніх часів* ні в селах, ні в містах цей обряд не проводять.

Обряд викупу молодої нареченим та свідком у брата (рідного чи двоюрідного) *традиційно* проводиться в день весілля, вранці, в хаті чи квартирі нареченої. Він є основним та трапляється *сьогодні* на всіх весіллях.

Перейма. Після викупу молодої по дорозі до церкви родичі та друзі нареченої *традиційно* робили кілька перешкод (перейм) на шляху *весільного поїзда*. Як правило, молодий віддавав хлопцям горілку та гроші, щоб їх пропустили далі.

Сьогодні ця обрядова дія ні в містах, ні в селах не підтримується.

Традиційно найважливішим у власне-весільному циклі є **обряд вінчання** молодих у церкві. Якщо весілля відбувається в середу, п'ятницю чи неділю, то після викупу молодої всі родичі та друзі разом із молодятами та батьками сідають в автомашини та їдуть до церкви. Коли весільним днем вибрали суботу, а православні церкви в цей день не вінчають, то молодята вирішують це питання в неділю, чи наступного тижня, коли буде зручно всім. До часів незалежності України церква вінчала людей тільки по пред'явленню документів про шлюб у загсі. В даний час, у більшості випадків, в храмах таких документів не просять. Тому дуже часто випадають ситуації, коли молодята вінчаються, наприклад, у п'ятницю, а решту весілля роблять у суботу.

Перед тим, як обвінчатися, молоді повинні за місяць чи півтора подати заяву, записатися в церковну книгу та принести офіційні документи, що вони православні та хрещені в церкві. Якщо таких документів немає, чи хрещений хтось один із молодят, то провести вінчання нареченим не вдасться. У виключних випадках їм запропонують записатися на прийом до митрополита Київського та всієї України. Коли перед шлюбом з'ясовується, що наречені мають різні вірування (наприклад, він – православний, а вона – греко-католик, римо-католик, іудейка, чи мусульманка), то в православній церкві запропонують іновірцю спочатку вийти зі своєї віри, потім похреститися в храмі, і тільки тоді дозволять вінчатися.

Якщо ж, приміром, люди розлучаються після вінчання і отримують у загсах свідоцтво про розлучення, то церква потребує, щоб хоча б один із них записався на прийом до митрополита та письмово пояснив причини розлучення. Офіційний державний документ церкву не влаштовує. Митрополит зізнався, що в 50 відсотках причини розлучення виявляються неповажними і церква добро не дає. Таким чином, навіть

створюючи нові сім'ї, такі люди більше не можуть вінчатися, а перше їхнє вінчання залишається дійсним. Якщо церква задовольняє заяву про розлучення після вінчання, то людина отримує офіційний документ із підписом митрополита. Після отримання такого документа можна вінчатися вдруге. Загалом православній людині можна вінчатися не більше трьох разів. На відміну від цього, в Кодексі про шлюб та сім'ю не прописано, скільки разів людина може брати шлюб. Послідовність проведення обряду вінчання пояснюється молодят, коли немає претензій до документів. Що треба принести з собою, працівник служби храму запише. Обряд вінчання триває приблизно 40-45 хв.

За сучасності багато молодих пар шукають маленькі церкви, щоб вінчання проводилося для однієї пари. Під час проведення обряду свідки тримають над головами наречених мідні митри, потім молоді обов'язково дають клятви вірності одне одному, п'ють церковне вино та тричі зі свідками проходять по колу до віттаря. Після обряду молодята обмінюються золотими обручками та отримують свідоцтво про вінчання з печаткою назви церкви, де відбувався обряд.

Після церкви молоді їдуть до загсу, де отримують офіційні державні документи про шлюб.

Обряд святкової зустрічі молодих батьками традиційно відбувався в хаті нареченого, а в сучасності все проходить у кафе, їдальні чи ресторані після отримання документів про вінчання в церкві та про шлюб у загсі.

Єдине доповнення до цього обряду пов'язане з вишиваним рушником, який готують спеціально до весілля батьки нареченої. Цей рушник розстеляють перед молодими свідки, щоб обов'язково дізнатися, хто з наречених першим на нього стане, – адже той і головуватиме в сім'ї. Ця традиція існує в багатьох місцевостях України. В сусідній Росії вирішення питання, хто буде головним у сім'ї, – проводиться за допомогою ламання молодими короваю. Хто відламає більший шматок руками, той буде керувати.

Після святкової зустрічі батьками своїх дітей на більшості території Центральної частини України *традиційно* тривав процес **обдаровування** молодих. При цьому в ієрархічному порядку до наречених підходили спочатку найстарші родичі, а вкінці – наймолодші. Музиканти грали красиву музику, а до молодят підходили бабусі й дідусі, які вітали молодих та дарували свої подарунки. Потім підходили хрещені батьки, котрі вітали та дарували ікони, якими колись їх хрестили. Далі поздоровляли дядьки та тітки з обох сторін, за ними рідні

брати, сестри, потім двоюрідні, троюрідні і дальні родичі. Потім вітали свідки, куми, свати, сусіди, співробітники, наставники, вчителі, друзі, приятелі та всі, хто прийшов. Причому це все робилося красиво, по черзі, без штовханини, коли всі абсолютно тверезі та говорили щиро і від душі. А останніми повинні традиційно підійти до своїх дітей батьки. Після подарунків та побажань вони повинні нашептати спеціальні слова на вухо своїм дітям.

У народі вважалося, що в день весілля батьки відпускають дітей у нову сім'ю, так би мовити, у вільне плавання, тому їхні слова, крім молодят, ніхто не повинен почути.

За сучасності при **врученні подарунків** ієрархічного порядку не дотримуються і до молодих підходять першими, хто хоче. Весілля в Центральній та Західній Україні суттєво відрізняються.

На Заході після урочистої зустрічі своїх дітей батьки запрошують усіх гостей до столу, а процес вручення подарунків починається в кінці весілля за солодким столом і має назву *даровизна*.

Приміром, на весіллях у Івано-Франківську, Львові, Тернополі, Хмельницькому, це відбувається таким чином. Наприкінці весілля двоє перев'язаних сватів з обох сторін беруть тацю, три чарки, трохи закуски, горілку та просять молодих пройти весь стіл. Кожен гість піднімається, каже вітальні слова молодят, випиває обов'язково чарку горілки та кладе свій подарунок на тацю сватам. Якщо це гроші, то вони зручно вміщуються на один чи два розноси, які міцно тримають свати. А коли це домашні речі, апаратура, одяг, ковдра чи килими, то свати відносять їх до столу молодят. І традиція зобов'язує наречених пити горілку з кожним гостем хоча б трохи, визнаючи таким чином повагу до нього.

Але, якщо гостей чимало, то й молодому та молодій доводиться вживати чимало спиртного. Виникає питання: а як же перша шлюбна ніч? І як потім дивитися друзям та родичам в очі? Та й більшість присутніх, тримаючи в руках подарунки впродовж 5-6 годин (коли це не конверти, а великі речі), почуваються дуже незручно і не можуть дочекатися свого часу. З другого боку, коли в кінці весілля майже всі гості напідпитку, то процес вручення подарунків не має такої естетичної забарвленості, як на початку весілля. В Центральній же частині країни ця обрядова дія відбувається за старослов'янськими традиціями: щойно людина прийшла до хати, вручила свій подарунок, її одразу запрошували до столу.

Після обдарування молодих на *традиційному весіллі* відбувається дуже древній обряд, який зветься **посад** (у деяких місцевостях – посаг)

[58, 103]. Суть його в тому, що перед весіллям і на весіллі молодих заводять за стіл і виводять з-за столу за хустину. Молоду за хустину заводить старша світилка (дружка), а молодого – старший дружба (боярин). Таким самим чином їх виводять із кожного застілля, поки не закінчиться свято. Обов'язковим є те, що молодий та молода тримають свої хустки тільки правими руками. Відтоді, як молодих повели на посад і аж до післявесільного понеділка, до них не можна торкатися голою рукою. Давати їм щось чи брати в них можна, тільки обгорнувши руку хустинкою.

На *сучасному весіллі* після побажань батьків музики грають для молодих спеціальну музику, а наречені під оплески всіх присутніх роблять коло пошани до столу, де сідають чітко по центру на свої місця, застелені чи кожухом, чи ковдрою. І за законами православ'я молодий завжди сідає праворуч, а молода – ліворуч. Потім музики грають іншу музику на вихід свідків. І вони, як перші друзі, йдуть до столу, тримаючи коровай на рушнику. Оскільки коровай – це священний хліб і символ достатку та щастя в сім'ї, свідки ставлять його на центральне місце головного столу перед молодими, а сідають таким чином, щоб боярин (охоронець, свідок) був біля нареченої, а дружка (свідка, світилка) біля нареченого. Далі музиканти грають третю композицію на вихід до столу батьків. Батьки проходять через усіх гостей під оплески присутніх, а молодята та свідки в цей момент піднімаються, віддаючи їм шанування. Батьки сідають за центральним столом біля свідків так, щоб разом зі свідком сіла мати нареченої, а поруч чоловік. Потім під музику запрошуються всі гості, починаючи з прабабусь і закінчуючи дальніми родичами та приятелями. Спеціальних правил, де сідати родичам молоді та молодого, не існує, тому в більшості випадків молоді просять гостей сідати не окремо, а змішано, щоб скоріше познайомитися та подружитися.

На українському весіллі завжди були і зараз присутні музиканти. Ця традиція налічує багато століть. Ще на дівич-вечір молодий та молода запрошували скрипаля. А в день весілля молодий із боярином зі свого будинку до хати нареченої брали музик із народними інструментами, щоб грати всю дорогу, а все місто чи село знало, що буде гарне весілля. Молодий музикантам добре платив і вони супроводжували свято цілий день. Це треба було робити, щоб ніхто з родичів молоді не сказав, що наречений скупий і музиканти мало грають.

Роль музик відтоді на весіллях дуже важлива. Їх запрошують на весілля заздалегідь, забезпечують транспортом, в залах роблять спеціальну сцену чи підвищення для апаратури, зручне місце для танців, накривають додатковий стіл для ведучого (тамади) та музикантів, де випивки і закуски не менше, ніж у молодят. Наприкінці свята відламують підосшву від короваю для музик, дають завдання сватам дивитися, щоб сп'янілі гості їх не побили, показуючи всім своїм рідним та друзям, що без музикантів свята б не відбулось.

Упродовж століть роль ведучого виконував **староста**, який допомагав молодому ще зі сватання. І тому ця кандидатура на проведення самого дійства сприймалася автоматично з обох родин. А в сучасності на справжній інститут **ведучих-розпорядників** весілля перетворила Київська фірма обрядових послуг “Свято”, яка з’явилася на початку 70-х рр. ХХ ст. і мала у своєму складі найкращих режисерів та артистів розмовного жанру, які вчилися проводити свята за народними традиціями та обрядами. Про фірму “Свято” позитивно згадує у своїх дослідженнях професор В. Борисенко [24]. Для музикантів була створена спеціальна музична фірма “Кома” (Київське об’єднання музичних ансамблів). Це була серйозна професійна школа мистецтв, і коли молодята робили замовлення на музику та ведучого, – слова “Свято” та “Кома” були знаком якості професійного рівня проведення весілля.

Єдиним місцем, де за цілий день музиканти не могли грати, була церква [173]. Християнська церква дуже серйозно ставилася до таїнства шлюбу, тому на 100 метрів забороняла музикам підходити до храмів. До та після церкви музиканти могли грати що і як завгодно.

Наступним обрядом на *традиційному весіллі* після посаду є **з’єднання посадних свічок**, який практично на всій обстежуваній території відбувався, коли молоді сідали до столу. Вони разом брали дві свічки, загорнуті в одну хустку, запалювали їх, а потім вставляли у круглий хлібний вершок, який тримала дівчинка-світилка. Після цього обряду раніше завжди починалася святкова трапеза.

На *сучасному весіллі* ця обрядова дія практично не існує.

Саме ж весілля триває впродовж приблизно шести-семи годин і складається з дев’яти частин: святкова зустріч молодят батьками, чотири застілля і чотири танцювальних програми. Кожне з чотирьох відділень столу має свою назву: холодна закуска, перше гаряче відділення, друге гаряче відділення та солодкий стіл. А чотири танцювальних відділення починаються відразу після кожного застілля. Холодна закуска – це найбільш тривалий стіл, який триває приблизно впродовж години,

оскільки всі гості голодні і хочуть випити та поїсти. Традиційно перше відділення відкриває мати нареченої: в народі вважається, що їй найважче, бо вона віддає свою дочку. Якщо в молодій немає рідної матері, то право відкрити весільне свято надається хрещеній матері чи названій (посадженій) матері нареченої. Це традиція, але якщо молодята хочуть, приміром, щоб свято відкрила мати нареченого чи батько, то це їхнє весілля і вони мають на це повне право. Другий тост повинна казати мати нареченого. Що стосується третього тосту, то впродовж віків у слов'янських народів прийнято підіймати келихи за жінок та матерів [165]. І підкреслюючи це, можна наголосити, що завжди на весіллях третій тост за матерів молодят дозволялося сказати старості за старих часів і ведучому-розпоряднику – за сучасних. І це приємно, що таку повагу народні традиції мають до людей, хто організовує та проводить весілля.

Після того, в першому відділенні тости кажуть: батько нареченої, батько нареченого, дідусі та бабусі з двох сторін, рідні брати та сестри. Закінчується застілля першим танцем для молодят. До цього моменту молодята ще ніколи не танцювали як чоловік та дружина. Всі гості хочуть побачити це найкрасивіше дійство – перший танець молодої та молодого в сімейному житті. В цей момент дуже особливо треба постаратися музикантам, щоб ця пісня сподобалася гостям, а особливо нареченим, і стала першим позитивним імпульсом на довге спільне життя. Після першого танцю молодят традиційно відбувається танок з'єднання родичів та друзів з обох сторін. Усі повинні вийти до центра майданчика, взятися за руки і танцювати по колу, в центрі якого знаходяться молоді. В цей час відбувається справжній процес об'єднання сімей, родин, знайомих, друзів у єдину спільну родину. Тут на 100 відсотків все залежить від виконавської майстерності музикантів. А найпопулярніша пісня на сучасному весіллі – це українська “Одна калина”. Потім продовжується перше музично-танцювальне відділення, під час якого молоді дівчата запрошують свідка на танок і викрадають у молодої туфлю.

*Сучасний обряд **викрадення туфлі** молодої з викупом послідовно описано в четвертому розділі.*

Під час проведення цього обряду деякі гості можуть трішечки відпочити та перевести подих, а після повернення туфлі нареченій танцювальна програма продовжується.

Перед другим застіллям, яке називається – *перший гарячий стіл* – на сучасному весіллі проводиться весільний обряд – *знаходження*

молодим (молодою) *своїї половини* з зав'язаними очима. Цей обряд описано в *четвертому* розділі.

Друге відділення столу традиційно повинні відкрити перші друзі молодят – це свідки. І не принципово, хто це буде – боярин чи дружка. За статистикою, у 80 випадках зі 100, першим каже свідок, як хлопець, а потім вже дружка. За ними молодят поздоровляють рідні дядьки, тітки, двоюрідні, троюрідні брати та сестри. Під час другого столу тости молодятam обов'язково кажуть родичі з двох сторін. Друге відділення столу трохи менше за часом, ніж перше, оскільки люди не такі вже голодні і на перше місце виходить спілкування. Після цього застілля починається друга музично-танцювальна програма з танцю батьків молодого та молодої, де музикантам треба гарно співати, щоб задовольнити пісенні смаки батьків.

Під час проведення другої танцювальної програми *на сучасному весіллі*, як і *на традиційному*, завжди відбувається **обряд викрадення самої нареченої** з викупом. Проведення цього обряду є також можливістю відпочити гостям від танців і допомогти свідкам повернути наречену на весілля. Далі музика продовжується і гостей запрошують за третій весільний стіл, який називається *другий гарячий*. Почесне право відкрити цей стіл надається хрещеним батькам молодят. Після тостів хрещених батьків молодята дарують їм подарунки. Треба відзначити, що на весіллі єдині гості, кому молодята готують подарунки в день свого весілля – це хрещені батьки. Ось яку повагу мають у народі хрещені батьки (колись *названі* батьки чи *посаджені*), які історично зобов'язані були доглядати своїх хрещених дітей, і коли щось траплялося з рідними батьками, то хрещені ростили їх, як своїх рідних. Після хрещених у третьому відділенні столу тости та побажання кажуть друзі, приятелі, сусіди, співробітники, наставники, куми, свати, вчителя та всі знайомі молодят із двох боків. Наприкінці цього відділення гості дуже люблять співати гарні українські пісні. І дуже приємно, що першими починають співати літні люди, які добре знають тексти багатьох народних пісень, за ними вже підтягується середнє покоління, а потім молодь. Ці пісні є справжнім об'єднуючим фактором родичів та друзів з двох сторін. І дуже приємно бачити радісні погляди молодят на народний хор із рідних та знайомих, який щойно утворився на весіллі.

Третє танцювальне відділення *на традиційному весіллі* розпочиналося з обряду **чоботи**, а *на сучасному* – **прописки** зятя в сім'ю до тещі з миттям ніг і танцем. По тому відбувається танцювальна програма, а батьки та молодята готують солодкий стіл.

Як на традиційному, так і на сучасному весіллі свати під час танців **розрізають** всі **коровайі** за кількістю присутніх, не забуваючи про відсутніх, і готуються до наступного обряду – частування цим короваєм усіх, хто прийшов на весілля. Один коровай, вагою, приміром, 2,5 кг розрізається 32-35 частин. Головним на весіллі називається коровай, у центрі якого випечені два голубки та дві обручки спеціально для молодят. Цей коровай розрізається таким чином, щоб округлий центр дістався молодим. А далі свати розрізають решту короваїв. За сучасності цей обряд на сільському весіллі відбувається у 95 % весіль, а на міському – в 60 %.

Далі на традиційному і на сучасному весіллі свати та молодята обходять усіх присутніх та **пригощають короваєм**. Це один із найкolorитніших обрядів усього весілля. Сьогодні в селах цей обряд відбувається на 100 % весіль, а у містах – на 90 %.

Перед солодким столом чи після нього (хто з молодих як забажає) на сучасному весіллі проводяться дві поспіль обрядові дії – **зняття фати з молодої** та **покривання хустиною**, які виконує свекруха. В сільській місцевості цей обряд відбувається у 100 % весіль, у містах – 95%.

І одразу на сучасному весіллі відбувається обряд – **визначення наступної нареченої**. Зараз на сільських та міських весіллях цей обряд виконується на 100% весіль. Після кидання букета та визначення наступної нареченої гості хочуть дізнатися, хто з хлопців, друзів, родичів нареченого наступний одружиться. І тому далі на сучасному весіллі проводиться саме цей обряд – **визначення наступного нареченого**, коли молодий зубами знімає з ноги молодої підв'язку та кидає з-за спини неодруженим парубкам. На сьогодні в містах він проходить на 80 % весіль, у селах – на 50 %.

Солодкий стіл на сучасному весіллі починається для гостей тим, що під музику працівники кафе чи ресторану вивозять на колесах великий **весільний торт** із запаленими свічками в повній темряві. Молодята повинні вдвох загасити всі свічки. Потім вмикається світло і наречені беруть один широкий гострий ніж двома правими руками, зв'язаними серветкою. Далі молода бере в ліву руку таріль на відстані, приблизно 50 см від правих рук. Молодята повинні зрізати ножем верхівку торта паралельно землі і на ножі донести цей шматочок та покласти на таріль, щоб жодна частка не впала. Лейтмотив цієї дії в тому, що разом вони сила, разом – сім'я і можуть удвох долати всі перешкоди. Всі гості з нетерпінням чекають, щоб молодята донесли торт на ножі на таріль. У містах це відбувається на 90 % весіль, у селах – на 50 %.

На *традиційному весіллі* обряд **“почесна”** відбувався у післявесільному циклі, тобто в понеділок після обіду. На *сучасному весіллі* ця обрядова дія трапляється дуже рідко, а якщо проводиться, то наприкінці весілля і має назву **обряд вішуння батьків молодих**. Він відбувається тільки у випадках, коли одружується останній син (дочка), а всі старші брати (сестри) вже одружені і ніхто не розлучився. В такому разі дякують за це батькам, у яких двоє чи троє дітей і на даний момент усі одружені. Тоді біля музик розстеляється килим, на нього ставлять два стільці для батьків. Коли батьки сідають, то діти їм на голови одягають барвінкові віночки, а в руки дають два келихи з молоком. Потім, по черзі, на килим виходять старші одружені діти з келихами вина, дякують батькам, кажуть тости, п'ють вино та співають пісні. Батьки при цьому п'ють тільки молоко. Потім на килим виходить середня пара одружених дітей, а насамкінець – молодята, які щойно одружилися. У фіналі обряду всі діти співають оду батькам та цілують їх, потім по черзі піднімають зі стільцями разом та качають батька та матір. Обряд закінчується масовим скандуванням **“Гірко!”** батькам. У селах *сьогодні* цей обряд проводять на 50 % весіль, у містах – у 5 %.

Фінал на *сучасному весіллі* повинен бути яскравим, колоритним та захоплюючим. Для цього молодята в церкві купують спеціальні **свячені** невеличкі **свічки**. Зі свічками на вінчанні пов'язано багато дій. По-перше, вінчальні свічки дарують молодятам в день весілля, щоб їхнє сімейне життя завжди палало, як вогонь. По-друге, запалених свічок боїться нечиста сила та всяка погань. І по-третє, вогонь є символом перемоги добра над злом. І по-четверте, за *традицією* молоді в день весілля **запалювали** та **з'єднували дві посадові свічки**.

Насамкінець весілля музиканти грають дуже красиву, повільну композицію, молодята вдвох стають у центр майданчика, всі гості роблять велике коло, запалюють ці маленькі свічки, повністю вимикається світло. Молодята танцюють у центрі кола з двома свічками, а гості піднімають руки догори зі свічками та плавно і красиво рухаються по колу. Коли музика закінчується, гості скандують **гірко!** молодятам. На такій мажорній та яскравій ноті закінчується сучасне українське весілля. *Сьогодні* у містах це відбувається на 95 % весіль, а в селах на 50 %.

Обряд шмаління молодої проходив тільки на *традиційному весіллі*. В *сучасності* на обстежуваній території середньої Наддніпряниці ні в селах, ні в містах він *не трапляється*. Суть його в тому, що молода повинна очиститися перед тим, як зайти в хату

молодого для першої шлюбної ночі. Тому їй треба було тричі перестрибнути через вогонь.

Останнім з обрядових дій власне-весільного циклу на *традиційному весіллі* був **обряд комори**. Для першої шлюбної ночі родичі молодого готували спеціальну кімнатку, комору, щоб перевірити цнотливість молодої. Вранці мати чи брат молодого виносив простираadlo, на якому спали молодята, на вулицю та вивішував на ворота. Якщо там були червоні плями, то молоду вітали, присвячували пісні та оди, а коли простираadlo було біле, то молодичку принижували, соромили, і навіть, могли побити. В *сучасності* цей обряд не трапляється.

Післявесільний цикл вміщує не так багато обрядів, як скажімо, передвесільний чи власне-весільний. Раніше, до 70-х рр. ХХ ст. до післявесільного циклу належав обряд зняття фати та покривання хустиною, але за браком часу та відсутності святкування на другий день (а всі друзі та родичі повинні його бачити), *зараз* він повсякденно проходить у перший день весілля.

І тому на цей цикл залишається дуже мало обрядів. Якщо брати в процентному відношенні, то на практиці післявесільні обряди відбуваються сьогодні у 20 % весіль в місті та 90 % – у селі. Це пов'язано з тим, що молоді: а) не знають, як це робиться; б) не хочуть цього робити; в) живуть у місті, а там колоритно не проведеш; г) терміново вранці виїжджають у весільну подорож; д) нема з ким ці обрядові дії робити, оскільки всі гості роз'їхалися. Коли все-таки ці обряди виконуються, то таким чином.

Обряд покриття молодої відбувався завжди на *традиційному* весіллі вранці, після шлюбної ночі, в хаті молодого. Чесну, порядну невістку покривала очіпком (хусткою) мати нареченого. Без цієї хустки вона навіть не могла вийти на вулицю. Це означало, що дівчина вже заміжня. В *сучасності* цей обряд відбувається на весіллі в перший день і характерний як для міста, так і для села.

Як відомо, здебільшого в Україні молода чи йде жити до молодого, чи вони живуть окремо, або винаймають квартиру чи будинок. На *традиційному весіллі* проводився обряд **сніданок молодої**, коли дівчина пішла жити до свекрухи та свекра. В народі з цього приводу жартують. Кажуть, що свекруха недобра і годувати молоду сніданком не буде. Тому вранці, подружки молодої, в тому числі і перша дружка (свідка) беруть їжу та випивку, що залишилася з весільного столу, та йдуть в гості до молодої. Якщо це відбувається в селі, то дівчата йдуть через усе

село з жартами, гумором, щоб усі почули, що свекруха скупа та не хоче годувати невістку. За цією процесією слідкували родичі нареченої та йшли разом з дівчатами до хати. Коли ця кавалькада з великим шумом підходила до будинку нареченого, то батьки старалися якнайшвидше накрити столи, щоб показати свою щедрість. Щойно гості з їжею перетнуть поріг хати, батьки з радістю запрошують їх до столу, на сніданок. В *сучасності* цей обряд в сільській місцевості проходить у 90 % весіль, в містах – у 30 %.

Цигани. На третій день *традиційного* весілля вже мало хто збирається, а коли він все-таки проводиться, то обрядова дія проходить у понеділок, у хаті молодої. Батьки нареченої готують святковий обід, де головною стравою є кури. Запрошуються обов'язково батьки молодого та найближчі родичі. Ця традиція сягає глибини століть, пов'язана з жертвоприношенням і походить ще з язичницьких часів. Приносять у жертву богам домашню птицю, смажену та дуже смачну. Боги, а це: Ладо – покровитель любові та кохання; Дажбог – покровитель шлюбу; Громовик – покровитель плодovitості та грому – задоволені, а молодята можуть жити довго та щасливо. На столі у цей вечір багато їжі з курятини – смажені, варені, копчені кури, а також курячий куліш. Усі ці кури не купляються, а їх приносять близькі друзі молодят. Дуже цікавий спосіб, яким хлопці та дівчата здобувають курей. Удень група молоді одягаються по-циганськи і йдуть по селу красти курей на третій день весілля. За традицією, кури мають бути лише вкрадені, бо жертвні дії з птицею на завершення шлюбу проводили таємничо. Ніхто з селян не повинен був знати, чия курка стала жертвою, а її господарі не могли зробити щось погане молодій сім'ї [84]. Згодом цей звичай видозмінився в жартівливі сцени, а курей довірили красти циганам, як народу, котрий любить веселитися, жартувати й танцювати. А “цигани” входять у раж та крадуть під жарти не лише курей, а й овочі, фрукти, буває і горілку. Селяни роблять видимість образ, вони розуміють, що це не для себе, а на весілля. *Сьогодні* цей обряд у містах зовсім не трапляється, а в селах – у 10 % весіль.

Обряд перезви траплявся тільки на *традиційному* весіллі. У вівторок весь рід молодого знову прямував до своїх сватів. Після обіду дружки мили руки, молилися богу, розрізали багато весільного хліба, привезеного від молодого. Потім під спів присутніх роздавали всім по шматочку. Ввечері в хаті влаштовували танці і дуже пізно розходилися додому. В *сучасності* ні в містах, ні в селах цей обряд *не проводиться*.

Своєрідним та символічним дійством був *традиційний обряд биття каші*, що побутував на Київщині, Чернігівщині, Черкащині. Після розбиття горшка з кашею і пригощання нею всіх присутніх, ту кашу сипали молодій у фартух, і вона обсівала нею двір, город, сад, худобу, щоб усе родило і множилося. Обрядове вживання каші мало сприяти врожайності, воно притаманне календарним і основним обрядам сімейного циклу. В *сучасності* цей обряд *не трапляється* ні в місті, ні в селі.

Остання обрядова дія *традиційного весілля* називалася *медовий місяць* та тривала дуже довго, практично цілий місяць. *Сьогодні* трапляється дуже рідко на селі, 1-2 рази на 100 весіль, а в містах не трапляється зовсім.

А пов'язана вона з тим, що мед – це дуже корисна їжа, яка налічує в собі багато вітамінів, мінералів, амінокислот тощо. На весілля родичі дарували молодятим велику миску меду. Якщо вони йшли жити до батьків молодого, то свекруха місяць готувала їжу, дивилася, щоб молода не піднімала чогось важкого, та й взагалі, щоб цей місяць діти гарно відпочивали. А це все відбувалося на свіжому повітрі, їли вони багато м'яса, сала, овочів, фруктів, хліба, яєць і мед щодня. За таких обставин за перший місяць шлюбу молода ставала вагітною, а миска меду якраз закінчувалася.

Отже, підсумовуючи все вищесказане, можна дійти висновку, що українське весілля – це яскраве культурологічне явище, яке в *традиційному та сучасному* варіантах чітко структуроване на 3 цикли – передвесільний, власне-весільний та післявесільний, які складаються з обрядів та разом створюють цілісну систему обрядових дій. Традиційний варіант остаточно склався на території середньої Наддніпрянщини наприкінці XIX – на початку XX ст. та налічував загалом 31 обрядову дію. В *сучасності* повна система обрядових дій налічує лише 20 обрядів. Ця різниця викликана тим, що найкращі обрядові дії з точки зору естетики, етики, культури, гумору, актуальності пройшли випробування часом і обов'язково присутні на обстежуваній території. Що стосується решти, то вони не пройшли випробування часом, а мудрий український народ їх сам відкинув як анахронізм.

Порівнюючи проведення *сучасних весіль у місті та в селі*, треба відзначити, що в селах проводять усі три обрядові дії передвесільного циклу, а в містах – два (*сватання та запрошення*). З обрядів власне-весільного циклу в умовах міста проводяться обряди: *знаходження молодими своїх половин з зав'язаними очима, визначення наступного нареченого, розрізання молодими весільного торта та фінальний танець*

молодих. На сільських весіллях це практично не проводиться, а відбувається обрядова дія *віншування батьків молодих*, яка в містах відсутня. Обрядова дія післявесільного циклу – *сніданок молодої* проходить як у селі, так і в місті, але в селах – частіше.

Таким чином, ми проаналізували повністю систему традиційного українського весілля, розглянувши послідовно 31 обрядову дію та склавши *схему 1*. Систему сучасного українського весілля середньої Наддніпрянщини, яка становить 20 обрядових дій, також послідовно розглянуто у *схемі 2*.

Далі проаналізовано різницю між проведеннями сучасних весіль у місті та на селі з детальним розглядом кожної обрядової дії. Зробивши цей аналіз, автор дійшов висновку, що систему обрядових дій українського весілля необхідно раціонально і творчо використовувати для відродження культурно-обрядової спадщини українського народу. Правильний шлях розвитку народу полягає в тому, що нові покоління, приймаючи культурні здобутки своїх пращурів і зберігаючи національні традиції, рухають свою культуру вперед, вносять у неї свої надбання. Це повною мірою стосується й питання виховання нинішньої молоді на традиціях українського весілля, оскільки там постійно присутня повага до батьків, родичів, старост, літніх людей та ін. І якщо людина побачила процес організації, підготовки та проведення повного комплексу весільного свята, то обов'язково шануватиме народні традиції, українську культуру, цікавитиметься чимось новим, стане розвиненішою і краще ставитися до своїх близьких та рідних людей. І все це відбуватиметься послідовно, в процесі виховання пошани до кращих національних зразків традиційної обрядовості, весільних свят та звичаїв. Нам всім слід ретельно проаналізувати властивості мови, побуту, звичаєвої культури, характерні для різних українських областей. Треба доводити ці традиції в доступній формі усвідомлення для повного, досконалого розуміння ваги даного процесу у формуванні системи впливу морально-духовних цінностей на виховання і розвиток, а також духовне збагачення сучасної людини.

У цьому плані українське весілля наповнене високим художньо-емоційним змістом. Кожне святково-обрядове дійство складається з багатьох компонентів: обрядові пісні, поезії, музика, хореографія, народна символіка, атрибутика, ігри, вікторини, конкурси, магичні дії, драматичне і декоративне мистецтво та обряди. І все це разом становить цікаве, неповторне та найяскравіше явище – систему обрядових дій українського весілля.

Питання для самоконтролю

1. Які три основні цикли вміщує в себе українське весілля?
2. Назвіть основні обрядові дії передвесільного циклу традиційного весілля
3. Назвіть основні обрядові дії передвесільного циклу сучасного весілля
4. Назвіть основні обрядові дії власневесільного циклу традиційного весілля
5. Назвіть основні обрядові дії власневесільного циклу сучасного весілля
6. Назвіть основні обрядові дії післявесільного циклу традиційного весілля
7. Яку головну обрядову дію післявесільного циклу сучасного весілля ви знаєте?
8. Коли починається сезон вечорниць і досвіток, на яких відбувався процес знайомства молодих людей?

МОДЕЛЮВАННЯ ВАРІАТИВНИХ ПРОГРАМ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Історично доведено, що глибоке та всебічне ознайомлення з першоджерелами національної духовності додає нації сили та витривалості зберігає її самобутність та неповторність.

На сучасному етапі зацікавлення народними звичаями та традиціями, зокрема весільними, породжує серед молоді прагнення дослідити та відродити призабуті весільні обряди, щоб згодом відтворити їх на власному весільному святі. Це прагнення має підтримуватися та впроваджуватися спеціалістами та організаторами весільних свят, які своєю роботою мають забезпечити високий рівень організації та проведення весільного дійства.

Широке використання свят і обрядів у практичній культурно-масовій роботі обумовлюється на даному етапі закономірностями розвитку і відродження національної духовної культури. Саме в обрядовому дійстві фольклор знаходить найбільш стале вживання. Тому поданий розвиток таких форм як свято і обряд потребує від практиків розуміння їхніх соціально-виховних функцій і закономірностей функціонування.

Місце і роль святково-обрядового дійства в культурно-масовій роботі виражається тим, що святково-обрядове дійство:

- є засобом організації виховного впливу суб'єктів на процес формування особистості;
- організовує і поглиблює емоційне ставлення до події, яка знаменує переломний момент у житті людини і колективу;
- стимулює процес формування особистості в душі ідеалів суспільства;
- впливає на формування естетичних смаків і потреб особистості;
- культурно збагачують побут людини;
- служить формою передачі досвіду, традицій, а також важливим засобом регулювання процесу формування особистості.

Практична робота з проведення свят і обрядів показала, що ефективність масового заходу обумовлена рівнем підготовчої роботи до нього [133]. Це повною мірою відноситься до обряду, підготовча робота до якого включає:

- підготовку героїв до виконання обрядової дії, тобто роз'яснення змісту і призначення того чи іншого обрядового акту, пояснення порядку використання обряду і правил поведінки в обрядовій дії;

– підготовку до участі в обряді всіх тих, на кого покладаються функції розпорядника, учасника, який зачитує різного роду офіційні тексти, звернення тощо;

– підготовку обрядового видовища чи обрядової ігрової програми;

– інформацію присутніх про те, що відбувається в даний момент;

– стимулювання процесу формування громадської думки навкруги події, що відзначається.

Така робота забезпечує безперервність всієї діяльності служби організації торжества і не виділяє свято чи обряд із загального процесу виховання особистості. І що дуже важливо – дообрядова діяльність його організаторів створює умови для формування необхідного настрою як у героїв, так і у решти учасників обряду.

У практиці культурно-масової роботи обряду використовується як самостійна форма виховання особистості, так і частина святкового комплексу. Розглядаючи методику варіативного моделювання обряду, маємо на увазі саме останню її функцію, тому що саме в святі виявляється така характерна особливість обряду, як єдність організованої діяльності героїв та учасників, і що не менше важливо – імпровізації, причому обрядова імпровізація виникає не сама по собі, а під впливом загальної атмосфери обряду [134].

Для того, щоб перетворити процес обрядової дії в керований процес його організаторами, необхідно звернути увагу на такий особливий вид діяльності як моделювання. Це означає, передусім, – зробити обряд ефективною формою виховання особистості.

Створення моделі, яка передбачає обрядову імпровізацію, дає можливість стимулювати процес ситуативного виявлення активності, і, передусім, інформаційно-комунікативної активності учасників обряду. Модель дозволяє також оцінити майбутню ситуацію в сфері святкової діяльності, вірно розподілити свої організаційні зусилля.

Модель обряду являє собою словесно оформлений опис ситуації дії. На відміну від сценаріїв інших форм культурно-освітньої роботи, модель обряду дає наближену до реальних обставин характеристику ситуації дії учасників і героїв свята.

У процесі варіативного моделювання весільного обряду, як ефективного засобу формування особистості, варто врахувати те, що віддалена копія старовини навряд чи привабить сучасного глядача. Іншими словами, сучасний організатор створює для традиційних торжеств відповідні запропоновані обставини, які відповідають запитам і розумінню наших сучасників.

Отже, доречним є обґрунтування моделі святково-обрядового дійства, що дозволить одночасно вирішити кілька завдань:

1. Модель визначає перелік заходів підготовки учасників до обряду.

2. Модель є основою для вирішення низки організаційних завдань (розподіл обов'язків між організаторами, визначення порядку дії тощо).

3. Модель служить основою для розробки програми управління всією системою обрядової дії.

Моделі обрядів можуть бути найрізноманітнішими. Структура моделі обряду створюється з урахуванням таких факторів:

- мети гармонійного виховання особистості з боку організаторів;
- актуальної мети соціально-виховної діяльності;
- ролі та місця свята (обряду) в системі виховання в даному регіоні чи колективі;
- традиції організації обрядової дії;
- технічних можливостей місця проведення свята (обряду);
- функцій, які покладаються на обряд у виховній роботі.

Модель обряду, яка дає уявлення про організацію поведінки людей, водночас обумовлює для них певний порядок дій, норми обрядової поведінки. Тому модель обряду – це нормативна модель, яка повинна показати, як саме повинен бути організований обряд. Сучасні підходи до відтворення народних звичаїв носять досить демократичний характер, тобто подія, якій присвячується торжество, є незмінною, але побудова дійства далека від догми і диктується доцільністю й естетичністю [135].

Поєднання традиційного і сучасного – найважливіша деталь моделювання обряду. Щоправда, при формуванні тієї чи іншої моделі фольклорно обрядового дійства часом неминучі втрати, і дуже жаль, коли організатори свят не використовують надбань народного календаря. Варто пам'ятати народні звичаї та традиції, які сприяють вихованню доброго та поважного ставлення до батьків, старших людей, уважного відношення до рідної природи.

Безперервний зв'язок людини з природою особливо яскраво виявлено у фольклорі. Зокрема, в найяскравіших із цих перлин – ліричній пісні, яка посідає важливе місце при проведенні весільного свята. Цей зв'язок простежується і в народних аграрних святах і обрядах, які є однією з форм вираження, демонстрації орієнтації ставлення до людини.

У сценарії існують два основних типи епізодів: епізоди, побудовані на інформаційній основі, та епізоди, побудовані на дієво-динамічній основі, тобто в першому випадку діяльність учасників організується шляхом передачі їм певної виховної інформації, в другому випадку – організація через спеціально відібрані дії (ритуали, церемонії, процесії тощо).

Формування епізодів здійснюється з урахуванням специфіки структурної побудови. Епізод в обряді складається з двох частин. Перша частина покликана створити емоційно-психологічний настрій учасників для виконання основної частини дії в епізоді, тому вона називається підготовчою. В цій частині епізоду використовуються засоби емоційно-образної організації учасників (номери художньої самодіяльності, фонограми тощо) та інформація чи коментар ведучого. Підготовчу частину епізоду можна побудувати як церемонію виходу учасників дії чи як поетичне звернення до учасників.

Друга, основна частина епізоду, являє собою дію героїв чи інших учасників обряду, ілюстровану музичним фоном чи іншим номером. Найефективнішим шляхом організації цієї частини епізоду є шлях асоціативного поєднання емоційно-образних засобів організації учасників з фрагментами інформаційної чи реальної дії. У весільних святах, про які вже йшлося вище, такою основною частиною є саме фольклор, який поєднує в собі усне слово, музику та художнє оформлення і супроводжує їхню дію.

Отже, у створенні моделі святково-обрядового дійства фольклор відіграє неабияку роль, а в даному разі – підґрунтя, на якому будується вся театральна вистава і яке диктує стилістику всієї композиції дійства та допомагає монтажно організувати весь наявний матеріал.

Після монтажно організації епізодів обряду, організатор приступає до літературного запису сценарію, який повинен дати чітке уявлення про те, де відбувається дія, хто із ким діє, що роблять, як потрібно виконувати дію, як оформляти місце дії.

Літературний запис сценарію розкриває наступну логіку:

– описується художньо-декоративне та музично-шумове оформлення;

– дається характеристика атрибутики, місця її знаходження та виконання;

– вказуються виховні позиції всіх колективів та учасників масового дійства;

– здійснюється послідовний виклад усіх епізодів.

Сценарій моделі святково-обрядової дії повинен створити умови для здійснення двох основних ліній:

– лінії організованої дії (ведучих, розпорядників, персонажів, учасників з попередньо обумовленими текстами звернень, наказів та певних дій за заздалегідь запланованою програмою);

– лінії імпровізації і виявлення ініціативи з боку учасників та героїв обряду весілля.

Реалізація другої лінії можлива лише в тому випадку, коли в обряді передбачені епізоди стимулювання вияву активності. Стимулювання передбачає створення такої ситуації в обрядовій дії, яка внутрішньо спонукає учасників до вчинення імпровізацій в межах загальної логіки розвитку дії. Стимулювання є не що інше, як врахування інтересів, ціннісних орієнтацій, установок, створення умов для їхнього задоволення.

Тому потрібно ще раз підкреслити важливість етапу прогнозування і особливо те, що він дозволяє зібрати інформацію про можливий стан атмосфери, склад аудиторії. Така інформація дасть можливість точно обрати шлях пошуку фольклорного матеріалу і відповідно його програмування. Звісно, таке стимулювання носить опосередкований характер, тому що часто воно викликається самим характером події обряду.

Як умова організації процесу стимулювання, важливу роль відіграють емоційно-образні засоби (різні жанри і види мистецтва). Вони справляють вплив на емоційний фон святково-обрядової дії. Підсилення цього тла, а іноді просто збереження його рівня, стимулює дію соціально-психологічних рис в інтеграції, а вони, в свою чергу, сприяють народженню колективних емоцій. Саме колективні емоції народжують у середовищі людей потребу до виявлення діяльної активності імпровізації особистості.

Важлива роль в організації стимулювання виникнення ситуації діяльної чи словесної імпровізації обрядів відводиться інтегративним властивостям обряду як комплексу різноманітних дій. Саме в цьому полягає безцінна роль і місце традицій, зокрема фольклору, які є тими містками, що поєднують окремі істини в єдине ціле. Найточніше така інтегративність досягається шляхом дії ведучих, розпорядників свята чи обряду. Опис їхніх дій у сценарії – це формування на сценічному рівні цілісної, безперервної дії. Манера і стиль дії ведучих визначають своєрідність сценарного прийому обряду.

В останні десятиріччя сценарії масових форм культурно-освітньої роботи визначаються як програми організації діяльності учасників. Причому особливо підкреслюється, що це художньо-варіативні програми. Художні – за використанням засобів організації людей, варіативні – за змістом. Якщо розглядати сценарій як культурно-масову програму, то вона повинна включати в організаційній єдності і тісній взаємодії:

1. Характеристику виховної мети і завдання, обраного для відтворення на практиці свята чи обряду.

2. Умови реалізації виховних можливостей обряду:

– опора на національні і регіональні традиції організації святково-обрядового дійства;

– опора на установки і ціннісні орієнтації конкретних учасників конкретного обряду;

– відбір і художнє оформлення імпровізації дій відповідно до врахування регіональних і національних традицій, соціального досвіду учасників, особливостей спектру їхнього інтересу та установок;

– створення сценарію моделі свята чи обряду як комплексу найрізноманітніших форм організації діяльності учасників;

– одночасне використання опосередкованих і прямих засобів і прийомів стимулювання обрядової імпровізації учасників;

– об'єднання всіх форм організації діяльності учасників через своєрідний (за манерою і стилем) прийом ведення дії.

3. Засоби організації учасників обряду:

– інформаційно-логічні (у формі різних за змістом текстів, звернень до учасників дії);

– дієво-динамічний (у формі ритуалів, церемоній, процесій тощо);

– емоційно-образні (весь комплекс видів і жанрів мистецтва).

Сценічно оформлена модель обрядової дії служить основою для формування програми управління, тобто відтворення, реалізації створеної моделі.

Отже, коли ми говоримо про модель свята чи обряду, маємо на увазі її не лише як форму драматизованої гри людей, але й як ситуацію реалізації поведінки людей в художньо оформленому середовищі. Тому необхідно мати на увазі, що фольклор, який може бути як фундаментом, так і просто елементом святково-обрядового дійства, в кожному з них має питому вагу і певне місце. Для того, щоб зорієнтуватися у можливостях фольклору, і виходячи з обраної класифікації, досить доречним є запропонувати організаторам орієнтацію на сучасну народну

культуру, яка власне і спрямовує зусилля організаторів на пошук і застосування фольклору в сучасних святах, зокрема весільних.

Нормативна модель обряду створює умови для виявлення діяльної активності учасників, показує шляхи взаємного контролю за виконанням обрядових правил.

Формування моделі обряду здійснюється на основі врахування низки методичних вимог. Серед них основними є такі вимоги:

- логічно викласти правила і порядок виконання дій;
- детально розкрити зміст художньо-декоративного оформлення місця дії учасників обряду;
- вказати, хто з учасників, де і з ким здійснює обрядову дію;
- забезпечити таку структурну побудову дії обряду, яка б створила умови для його динамічного розвитку і сприяла стимулюванню активності і виявленню діяльної імпровізації учасників;
- кульмінацією обряду обов'язково повинна стати церемонія чи акт “обрядження” героїв у нову якість;
- максимально використовувати весь комплекс емоційно-обрядових засобів для створення оптимального тла обрядової дії;
- стимулювати активність і настрої учасників обрядової дії.

Ці вимоги є основоположними принципами створення моделі обряду як системи дій людей.

Необхідним є також ретельний відбір емоційно-обрядових засобів. Обґрунтоване визначення їхнього місця і ролі у всій системі обрядових дій необхідне з точки зору варіативної організації обряду з двох причин: по-перше, вони формують емоційно-психологічний настрій у середовищі учасників обряду; по-друге, емоційно-психологічний настрій служить основою для виявлення обрядової імпровізації (важливого компоненту всієї системи дій).

Загальновідомо, що модель – це система дій людей.

А організатору святково-обрядових дій необхідно володіти методикою формування моделі обрядової дії, яка розкриває певну апробовану на практиці послідовність етапів створення системи дій.

Отже, **методика моделювання** передбачає кілька етапів.

1. Прогностичний етап – прогноз тих ситуацій життєдіяльності робочого колективу чи регіону, які потребують обрядового оформлення.

Матеріали прогнозу послужать основою для використання конкретного матеріалу до плану діяльності культурно-масової установи. Цінність прогнозу визначається ще й тим, що на його основі виникає можливість найбільш точно визначити місце обряду в загальному плані

роботи, забезпечити спадковість між святом (обрядом) як формою організації виховного впливу, та іншими формами культурно-масової роботи.

Інформація про учасників значною мірою служить моделлю святкування обрядової дії. Ця інформація розкриває організатору відомості: про установки на різні форми дії в обряді, про ціннісні орієнтації, ставлення до різних частин і компонентів обрядової дії; про настрої і атмосферу як емоційно-психічне тло обрядової дії.

Таким чином, прогностичний етап діяльності організаторів обряду передбачає:

- прогноз ситуації громадського, трудового, сімейно-побутового життя, що знаменує для окремої людини чи групи людей подію, пов'язану з переходом у нову якість і передбаченням нових функцій (яскравим прикладом цього служать національні обряди українського весілля);

- визначення місця обряду в загальній структурі культурно-освітньої діяльності;

- отримання інформації про учасників свята і емоційно-психологічне тло їхньої майбутньої діяльності.

Отже, прогностичний етап надає можливість визначати зміст, напрям і питому вагу фольклору в майбутній програмі, зробити його попередній збір. На подальшому етапі відбувається конкретизація фольклорного матеріалу безпосередньо у програмі обряду.

2. Етап розробки варіативної програми обряду.

Розробка варіативної програми базується на інформації, одержаній у ході реалізації завдань прогностичного етапу.

Варіативне програмування обряду необхідне для того, щоб дія носила цілеспрямований, логічно обумовлений порядок.

Варіативна програма обряду являє собою чітке формування виховної мети дійства, характеристику його основних завдань та форм його організації (з метою досягнення важливого виховного ефекту).

Отже, формування варіативної програми обряду здійснюється таким чином:

- вивчається інформація про учасників та героїв обряду, визначаються можливі варіанти постановки виховної мети обряду;

- формуються цілі виховного впливу на особистість в обряді, ставляться основні завдання;

- обираються форми організації дії в обряді з метою реалізації поставленої виховної мети;

– визначається логіка розподілу дії в обряді.

Останній етап виходить за межі розробки варіативної програми обряду. Це може бути самостійний етап розробки сценічного плану дії.

3. Пошуковий етап.

Існує досить вагомий список свят і обрядів, які не лише здійснюються на місцях, але й знаходять відображення в літературі історичного, етнографічного, фольклорного, мистецтвознавчого змісту. Джерелами пізнання є офіційні документи, які відображають цю діяльність, публікації в місцевій пресі, сценарії, спогади і розповіді свідків. Проте на сьогодні ми не можемо механічно перейняти автентичний фольклор у різні культурно-масові форми. Він повинен бути переосмисленим і на якісно новому рівні відтворюватися в сучасній художній творчості, що надає їй виразності й міцності.

Тому організатор свята ставить собі за мету знайти аналоги – подобу окремих фрагментів, частин модельованої ним обрядової дії. Відбір здійснюється з орієнтацією на розроблену варіативну програму обряду.

4. Етап монтажу структури святково-обрядової дії.

Монтаж як творчий метод культурно-масової роботи означає процес збирання, поєднання окремих частин обрядової дії в логічно обумовлену і цілеспрямовану структуру. Головними орієнтирами при формуванні структури обрядової дії є інформація про учасників і героїв обряду та його варіативна програма.

Монтажна організація обряду формується за законами композиції, тобто структура дії обряду, як і кожен художній твір, має експозицію, зав'язку, розвиток дії, як сукупність епізодів, які, в свою чергу, організують церемонії, ритуали, мовні, музично-вокальні, музично-танцювальні дії учасників, предкульмінаційний момент, кульмінацію (в кожному обряді чи ритуалі), розв'язку та фінал. В основному масиві дії формується епізод – кульмінація свята, тобто найвища точка напруження. Після цього настає розв'язка (в нашому прикладі – вручення призів, сувенірів найактивнішим учасникам весілля), а потім – фінал дії, який у масовому святі є апофеозом і включає до дії велику кількість присутніх (наприклад, масовий танок, загальний спів, салют, феєрверк тощо).

Монтажна організація структури обряду створюється на загальних принципах побудови композиції:

- принцип єдності змісту дії в обряді та форми його організації;
- принцип цілісності структури дії (кожен елемент дії повинен бути логічно пов'язаний із рештою);

- принцип контрольної побудови дії (чергування динамічних епізодів);
- принцип підлеглості всіх частин дії меті досягнення постійного виховного завдання;
- принцип динамічного розвитку дії від прологу до кульмінації;
- принцип єдності емоційно-образних засобів організації учасників зі святково-обрядовою інформацією і видовишно-образними видами обрядових дій.

5. Етап сценарного оформлення моделі обряду.

Як уже відзначалося, модель – це ситуація реальної поведінки людей у художньо оформленому середовищі.

Сценарне оформлення моделі обряду – це творчий процес, в ході якого структура немовби наповнюється, тобто на її основі за допомогою слова детально описується весь процес дійства і виголошені учасниками тексти, виконані символічні дії, номери художньої самодіяльності.

Сценарне оформлення моделі святково-обрядової дії починається з монтажу епізодів. Головне в цій роботі – змонтувати епізод обряду, тобто поєднати засоби емоційної організації аудиторії з інформаційними чи дієво-динамічними.

Оскільки весілля в сучасних святкових залах проводить святковий ведучий-розпорядник, слід охарактеризувати його роль у реалізації весільного сценарію. Йому відводиться важлива роль у забезпеченні відповідного організаційного та естетичного рівня святкових урочистостей. Його головне завдання полягає в реалізації культурно-церемоніальної програми, закладеної в сценарії. Роль розпорядника як знавця і керівника програми за своїм значенням близька до тієї, яку виконував на традиційному весіллі східних слов'ян весільний староста або на банкетах народів Кавказу тамада.

Обрядовий ведучий покликаний не лише провести заплановані сценарієм церемонії, але й кожним жестом, словом, манерою поведінки показати високу культуру весільного дійства. Він має бути людиною освіченою, доброзичливою, контактною, з розвинутим почуттям гумору та артистичними здібностями. Він має добре знати сферу обрядності, старовинні та сучасні святкові традиції, норми моралі та етикету, вміти зосередити на собі увагу присутніх.

У різних містах України сьогодні стверджуються стандартні традиції весільного церемоніалу. Як правило, вони складаються з таких основних структурних ланок: зустріч молодих у святковому залі батьками, привітання і вручення подарунків, вихід молодих, свідків та

батьків до столу, три (чотири) відділення застілля, три (чотири) музично-ігрові відділення, конкурси, вікторини, ігри, обряди, завершення застілля. В свою чергу, кожна з цих структурних ланок включає низку стійких епізодів і компонентів, у тому числі обрядового характеру. Доцільність такої внутрішньої побудови весільного дійства підказана самим життям, саме тому воно і лежить в основі всіх діючих сценаріїв.

Багатовіковий досвід проведення українських весіль служить не лише основою для створення сценарію сучасного весільного дійства, але й містить багатий методичний матеріал для створення навчальних програм курсів, семінарів, які мають впроваджуватися в процес підготовки і виховання спеціалістів з організації та проведення весільних свят у системі мистецької освіти.

У процесі дослідження проблеми відродження українських національних обрядів у сучасному весіллі було з'ясовано, що позиція сучасної молоді щодо вивчення та засвоєння духовних цінностей і зразків традиційної обрядовості неоднозначна. Спостерігаються дві основні тенденції: стійкий інтерес до традиційної культури та упереджене сприйняття, зумовлене соціально-політичними змінами у суспільстві. Друга негативна тенденція є виявом бездуховності та породжена нестачею знань, до якої призводить недостатнє інформування молоді про яскраву неповторність та колорит української весільної обрядовості, її джерела та історію виникнення. Майже відсутня популяризація шедеврів літератури, мистецтва, народної художньої творчості, обрядовості, пісенності, тобто мають місце значні недоліки в рекламуванні української весільної культури.

У цьому напрямі заклади освіти і культури мають значні можливості щодо поновлення системи таких знань, організації різноманітного (педагогічного, виховного, творчого) впливу на молодь засобами низки дисциплін і прикладами практичних форм вияву, в тому числі форм вивчення, аналізу та практичного впровадження в сучасне весілля українських традиційних обрядів.

Також зростанню інтересу в молоді до традиційної обрядової культури сприяє вивчення різних видів діяльності як сфери прояву національного характеру продукції цієї діяльності (звичаї, традиції, обряди, пісні, народне мистецтво, мова).

Крім того, одним із пріоритетних напрямків розвитку молоді є естетичне виховання, яке безпосередньо присутнє у формах вияву традиційної обрядовості. Його актуальність визначається такими аспектами:

а) формування здатності оцінювати й створювати високодуховні цінності шляхом оволодіння інформацією у сфері культури, мистецтва і дозвілля;

б) засіб формування нової генерації України, що вбирає в себе духовне та естетичне багатство нації;

в) процес пізнання загальнолюдських цінностей, що дає можливість глибше пізнати культуру і мистецтво українського народу та народів світу.

Заклади освіти і культури володіють багатьма формами, методами і засобами впливу на моральну, духовну сторону розвитку молодого покоління, але в системі навчання і естетичного виховання чинне місце має займати традиційна українська обрядова культура. Для розуміння специфічності освоєння і популяризації зразків традиційної обрядовості необхідно усвідомити унікальність досвіду традиційної культури. Традиційну обрядовість можна трактувати як цілісну естетичну систему, важливість якої обґрунтовано в “Законі України про культуру” і “Програмі національного виховання”.

Процес навчання і виховання в соціально-культурному середовищі може відбуватися за такими напрямками :

– освітньо-евристичний, який передбачає вивчення теоретичних основ святкової обрядовості. Цьому сприяють цикли дисциплін: етнологія, фольклор, естетика, народні звичаї, свята і обряди, українська культура;

– практичний – це відтворення в різноманітних формах народних свят, обрядів, звичаїв у сфері дозвілля, участь у фольклорних виступах, концертах, святкуваннях тощо.

Потрібно також враховувати, що народознавчо-професійна підготовка – це передусім інформаційна багатовимірна модель, обґрунтована в логічній послідовності системи, яка реалізується в практичній діяльності організаторів обрядової дії.

Головним показником роботи в даному напрямку є процес засвоєння і оволодіння зразками традиційної культури, розвиток високої естетичної культури молоді, спонукання її до самостійної творчої дії.

Таким чином, процес засвоєння і оволодіння традиційною народною культурою у формі звичаїв та обрядів, зокрема весільних, дозволяє нам відтворити структуру даного процесу в єдності та послідовності компонентів, які його складають: споживання, сприйняття засвоєння знань, набуття навичок в культурно-виконавській і творчій діяльності.

Тут обрядовість виступає як особливий вид мистецтва, яка цілісно передає національну культуру, стає її образною моделлю, її самопізнанням і відіграє роль своєрідного “коду”, що дозволить збагнути глибинну суть української традиційної культури.

Отже, створюючи методiku щодо варіативного моделювання весільного обряду, як ефективного засобу формування особистості, ми встановили залежність змісту народознавчої роботи від форм, методів і прийомів, означених у культурно-творчому процесі, а також від сучасного рівня розвитку наукових технологій у галузі культури.

Питання для самоконтролю

- 1. Обґрунтуйте завдання для моделі святково-обрядового дійства.*
- 2. З урахуванням яких факторів створюються моделі весільного обряду?*
- 3. Назвіть найважливішу деталь моделювання обряду.*
- 4. Які ви знаєте два основні типи епізодів і як вони будуються?*
- 5. Які основні лінії сценарію моделі святково-обрядового дійства ви знаєте?*
- 6. Що означає стимулювання вияву активності під час проведення святково-обрядового дійства?*
- 7. Яку роль в організації процесу відіграють емоційно-образні засоби?*
- 8. Що повинен включати сценарій культурно-масової програми для організаційної єдності?*
- 9. Якими є основоположні принципи створення моделі обряду?*
- 10. Скільки етапів передбачає методика моделювання?*

СТРУКТУРА ОБРЯДОВИХ ДІЙ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ

Весільна обрядовість – один із найстійкіших і найскладніших компонентів традиційно-побутової культури, яскравий показник етнічної ідентичності. У ній простежуються пережитки архаїчних уявлень, соціальних та сімейно-шлюбних відносин, що формувалися в різні історичні епохи. Як один з одноразових обрядів родинного циклу, шлюбний ритуал є усвідомленою культурною формою переходу людини з неодруженого стану в одружений унаслідок статевої зрілості. Це цілісний, внутрішньо організований системний організм, що знаходиться в етнорегіональному аспекті та має незмінне структурне ядро, приховане за численними динамічними елементами. Вивчення цього складного ритуального комплексу потребує переосмислення наукових напрацювань попередніх поколінь дослідників і застосування нових методик щодо структурування матеріалу.

Весілля, як система, проектує різні напрямки його вивчення. Головними серед них є шлюбне право, типи шлюбу, історія формування дійства, обрядова структура тощо. В працях дослідників українського весілля ці теми найчастіше переплітались і взаємодоповнювались, що обумовило певні переваги та недоліки у вивченні проблеми.

Досліджуючи та аналізуючи понад 1700 весільних свят у регіоні середньої Наддніпрянщини з грудня 1983 р. по грудень 2009 р., можна відзначити, що літні родичі молодих наполягають на проведенні під час свята із багатого різновиду українських обрядових дій лише на дев'яти [116]. Приблизно з 1995 р. додався ще один обряд – “визначення наступного нареченого”. Дуже цікавий факт, що на проведенні цього обряду вже наполягають виключно молоді люди – наречені, свідки, друзі молодят, які бачили його в деяких містах Західної України, а також в країнах Східної, Центральної та Західної Європи [117]. З огляду на проведення кожної обрядової дії, зроблено повну структуру проведення *сучасного українського весілля* середньої Наддніпрянщини. Здебільшого ця структура характерна для проведення міських весіль, але всі обрядові дії трапляються і в селах. Дана структура повністю приведена в навчальному посібнику і дає змогу відповісти на головні запитання: якими є сучасне українське весілля і структура найпопулярніших сучасних обрядових дій?

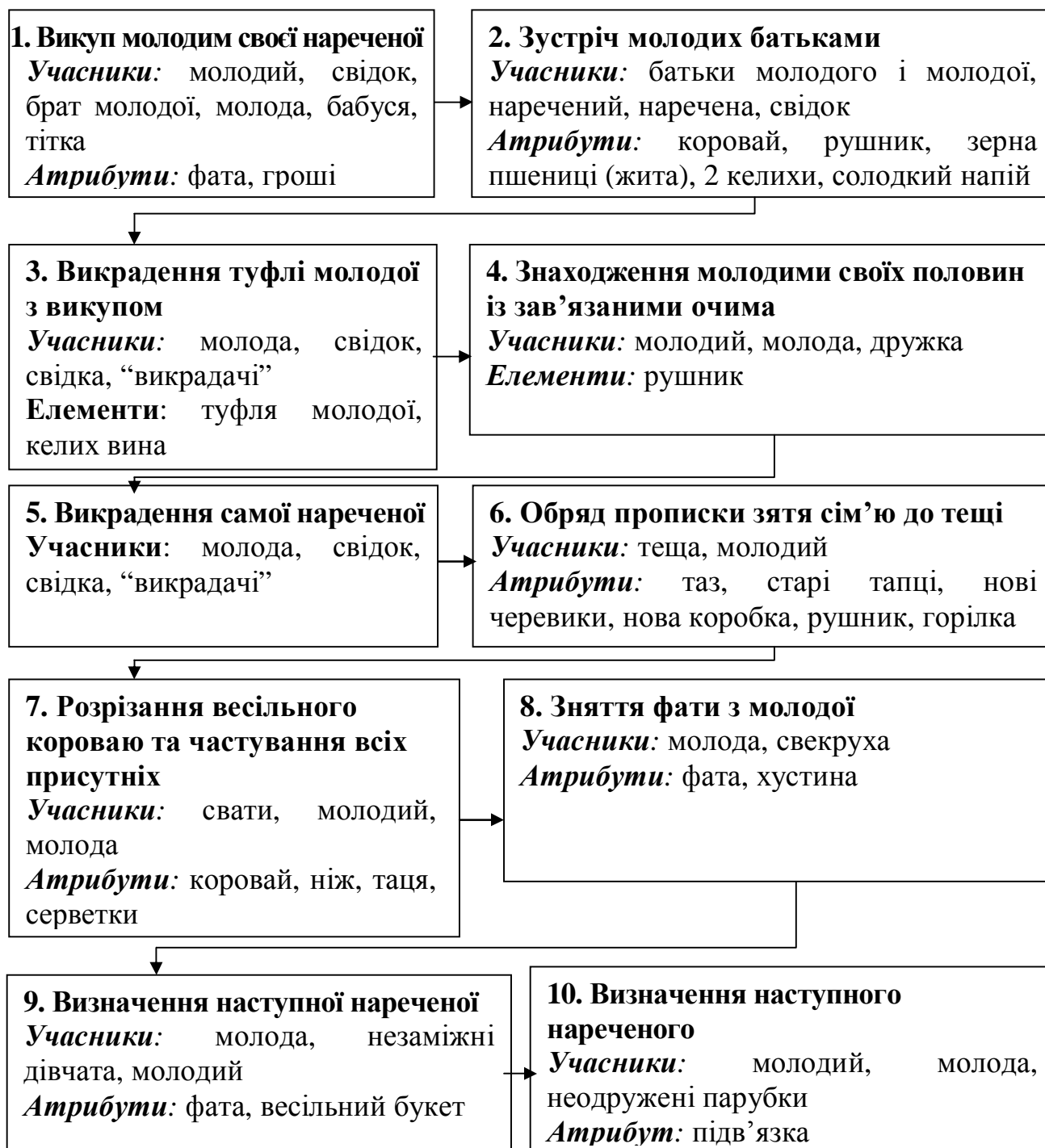
Пропонуємо розглянути в *схемі 3* обряди, які користуються повагою в сучасних молодих людей не лише в містах, а і в селах центру України [118]: Викуп молодим своєї нареченої; Зустріч молодих батьками; Викрадення туплі молоді з викупом; Знаходження молодими

своїх половин із зав'язаними очима; Викрадення самої нареченої; “Прописка” зятя в сім'ю до тещі; Розрізання весільного короваю та частування всіх присутніх; Зняття фати з молодої; Визначення наступної нареченої; Визначення наступного нареченого.

Схема 3

Структура обрядових дій сучасного весілля середньої Наддніпряниці

1) Обряд “Викуп молодим своєї нареченої” проводиться вранці, коли молодий та його свідок (боярин) приїздять до нареченої. На порозі їх зустрічає рідний чи двоюрідний брат нареченої та вимагає викуп. У цьому обряді, як і в багатьох інших, присутня цифра 3. Це означає, що з’явилися вони після прийняття Україною християнства (988 р.), і насамперед, православ’я (1054 р.), де треба молитися трьома пальцями, вклонятися тричі, обходити три рази і т. ін.

Брат нареченої каже про те, що він дуже ретельно її охороняв, беріг для майбутнього коханого і просить нареченого та боярина не жалкувати грошей за молоду. Молодий парубок (наречений) дістає з кишені невелику купюру, приміром, 20 грн., та віддає брату. Хлопець гроші бере, але “покупців” до хати не впускає, просить зачекати на подвір’ї. На цей випадок в кімнаті знаходиться друга фата, яку надягають на голову старій бабусі. Коли брат нареченої виводить цю “молодичку”, молодий та свідок починають протестувати, мовляв, це не наша. Тоді хлопчина просить добавляти грошей, якщо хочуть побачити молодшу. “Покупці” дають нову купюру, приміром, 50 грн., яку хлопець знову забирає і ховає в кишеню. Тепер він виводить нареченому якусь тітку під фатою та натякає на те, що поки “покупці” не витягнуть достатню грошову одиницю – наречена їм не світить. Тепер молодий із боярином вивертають кишені, знаходять гривень 400 – 500 та передають усе хлопцю. Втретє виводиться наречена зі своєю фатою на голові. Це означає, що викуп завершено і обидві сторони задоволені.

2) “Зустріч молодих батьками” відбувається, коли молодята після загсу та вінчання в церкві приїжджають до ресторану чи кафе. В цьому обряді присутні обов’язкові ритуали. По-перше, наречені повинні трішечки (на 10-15 хв.) запізнитися на своє весілля разом зі свідками. Пов’язаний цей ритуал із тим, що в день весілля всі гості з повагою ставляться до наречених і не дозволяють їм чекати будь-кого. Таким чином, гості збираються на призначений час, приміром, на 17.00-17.15. Молоді зі свідками за цей час можуть додатково фотографуватися чи виконати древній ритуал биття келиха. Ці обрядові дії стали відомі під час польових записів весільних обрядів у селах Київської та Чернігівської областей, зокрема, в селі Великі Призькі Кагарлицького району Київської області. Ця традиція дійшла до нас ще з дохристиянських часів, коли було дуже багато богів і кожен за щось у житті людей відповідав. До речі, богиня Лада відповідала за кохання та шлюб. Скла тоді ще не було, а пили вино та горілку з глиняних келихів. Перед тим, як прийти до хати святкувати народне весілля, молодий з

молодою наливали в один келих солодкого вина, щоб життя було солодким, та виходили на вулицю, щоб їх ніхто не бачив. Літні досвідчені люди вважали, що в цей день боги нахиляються дуже близько до молодят, щоб виконувати їхні бажання. Спочатку з цього келиха пив парубок, як голова сім'ї, що народжується. Причому він повинен був загадати якесь важливе бажання, потім зробити один чи два ковтки, щоб це бажання здійснилося. Потім він передавав цей келих молодій, вона також замовляла бажання і пила вино. Потім вони разом, тримаючи келих, підкидали вино догори, щоб це вино випила богиня кохання та здійснила їхні мрії. Після богів ніхто не мав права пити з цього келиха, тому молодята його розбивали, а осколки ховали.

По-друге, молодята йшли таким чином, щоб він був постійно з правої сторони, а вона – зліва. Це пов'язано з давньослов'янськими традиціями, коли чоловіки правою рукою (десницею) тримали зброю чи меч, щоб захищати жінку, а на ліву руку свого обранця могла опиратися дружина.

І по-третє, з давніх часів, батьки на порозі хати зустрічали своїх дітей короваєм, який випікали напередодні весілля, у п'ятницю, в хаті нареченої. Коровай (від слова корова) – священний хліб, який був усьому голова та символізував достаток, злагоду та щастя в сім'ї.

Коли всі гості приїхали на весілля, батьки розташовують їх по периметру святкової зали, щоб вони могли бачити весь обряд зустрічі батьками своїх дітей. Батьки стають на порозі. Мати нареченої тримає коровай на вишитому рушнику, який є символом світлої, чистої дороги, якою йтимуть молоді. Вважалося, хто першим із молодих стане на цей рушник, той головуватиме в сім'ї. Зараз цей обряд виконується в органах загсу, тому в народному весіллі повторювати його немає потреби. А тримає обов'язково коровай мати нареченої тому, що саме в її хаті коровай печуть. Мати нареченого тримає таріль із зернами пшениці та жита. Ще на таріль кладуть цукерки та мідні монети. Це пов'язано з тим, що в день весілля мати посипає діточок тим, чим багата земля українська. Тут підібрані елементи, характерні для всієї України. Зерна пшениці та жита відомі на весь світ, цукровий буряк славиться теж. А гроші? Без них неможливо жити, а в центральних областях України добувають велику кількість міді.

Татусі молодих тримають у руках по одному келиху. В кожний келих наливають солодке вино, щоб життя в молодих було лише солодке. Раніше, ще за язичницьких часів, на весілля молодим батьки варили медовий напій. Мед – дуже калорійна та важлива для організму

страва. Він містить в необхідній пропорції вітаміни, мінерали, амінокислоти та інші речовини. Цей напій з давніх часів робили на весілля трьох видів: а) безалкогольний для наречених, щоб в першу шлюбну ніч вони були абсолютно тверезі, б) слабоалкогольний (20-30°) – для жінок, в) “медовуха” – 60-80° для чоловіків.

А після того, як у французькій провінції Шампань 4 серпня 1693 р. знайшли рецепт шампанського вина, багато країн світу почали пропонувати нареченим у день шлюбу пити це вино. Зараз в Україні зі 100 весінь у 99 випадках молоде подружжя п’є саме шампанське вино.

Коли наречені заходять до зали святкової події, то свідки йдуть за ними на відстані приблизно метра, щоб не наступити на весільну сукню. Як ведеться зі старих часів, молоді й зараз повинні тричі вклонитися батькам, які подарували їм життя. Далі мати нареченої передає молодим коровай, щоб життя пройшло в щасті та достатку. Потім мати нареченого посипає дітей зернами жита і намагається попасти за комірць. У народі це означає, що чим глибше мати сипле, тим кращою і сильнішою виросте сім’я. Після того мати посипає діточок ще цукерками та монетами, щоб цього добра було багато в хаті. За цим батьки дають молодим випити солодкий смачний напій, щоб життя було солодким. Причому, келихи дають навхрест. Батько молодій дає пити нареченому, а батько нареченого – молодій. Молодята п’ють не до дна, а кілька ковтків – символічно. Після того традиція потребує, щоб молоді повернулися обличчям до присутніх і поцілувалися. В цей момент гості кричать: “Гірко!” Після поцілунку і 90 % зі 100 на весіллі починається вручення подарунків. Першими вручають подарунки найстарші та найповажніші гості весілля – це дідуся та бабусі. Далі підходять хрещені батьки з іконами, за ними – перші друзі – свідки, потім дядьки, тітки, брати, сестри, а потім куми, друзі, співробітники, наставники, вчителі, дальні родичі і всі, хто прийшов на весілля. Останніми підходять до молодят рідні батьки, які дарують подарунки, нашіптують молодому та молодій на вухо побажання на сімейне життя від серця. Це відбувається тому, що після цієї події батьки відпускають своїх дітей у новостворену сім’ю, так би мовити, відпускають їх у вільне плавання і тому останніми кажуть найтепліші та найбажаніші слова, щоб ніхто інший не почув.

3) “Обряд викрадення туфлі молодій” проводиться практично завжди під час першого відділення музично-танцювальної програми. Найчастіше “викрадачами” стають діти, або брати та сестри молодих. Кожен обряд, це – чітко прописані правила та дії, які виконують учасники свята. Дуже добре, що в тих місцевостях України, де батьки з

дитинства вчать своїх дітей чіткій послідовності та правильному виконанню весільних обрядових дій, а виростаючи, діти вже на своїх святах знають, як проводити обряди і вчитимуть своїх дітей. Це дуже важливо для відродження стародавніх українських звичаїв та обрядів, які мають історичну, навчальну, культурологічну та мистецтвознавчу функції. І якщо ці дійства будуть частіше відтворюватися не лише в районних центрах, а й у містах, то наша українська культура ще більше розквітне й буде постійним предметом наукових досліджень вітчизняних і закордонних учених та об'єктом зацікавленості мільйонів туристів.

Обряд викрадення туфлі молодої – це весільна гра. Всі дії учасників розписані абсолютно чітко. Умовні “викрадачі” домовляються з двома дівчатами – подружками молодої, що на повільний танець одна запросить нареченого, а друга – свідка. Таким чином, наречена залишається одна і хтось із дітей викрадає її туфлю. Весілля в цей момент не переривається, всі пари продовжують танцювати, а “викрадачі” роблять вигляд, ніби нічого не сталося. Щойно танець закінчується, діти просять усіх родичів та друзів зібратися біля нареченої та подивитися, чи є у неї взуття? Коли стає відомо, що однієї черевички немає, “викрадачі” просять підійти до них свідка та свідку. Як правило, розпочинається весільний торг. Здебільшого він завершується тим, що свідка наливає боярину повний келих вина чи шампанського. У 85 % випадків свідок п'є це вино з келиха, який ставлять прямо в туфлю нареченої, а в 15 % – напій випивається з черевички. Останніми роками збільшується тенденція, коли наречена просить свідка не пити із взуття. Це пов'язано з тим, що взуття для нареченої купується перед весіллям, воно дуже дороге і може від напоїв зіпсуватися. Якщо за останні 15 років ця тенденція була характерною лише для весіль міста, то приблизно з 1999 р. це перенеслося і на сільські обрядові дії. Це можна пояснити тим, що життя нелегке, ціни на товари ростуть, кількість весіль зменшується і молоді пари дуже охайно та обережно ставляться до своїх речей, розуміючи, що це взуття треба ще довго носити.

В окремих випадках свідка та свідку просять заплатити гроші за викуп туфлі. Але цей ритуал відбувається на сьогодні у 10 % випадків. Це пов'язано з тим, що вранці молодий та боярин уже платили гроші загалом за наречену, а вдруге оплачувати окремий елемент одягу не годиться.

Коли свідок випиває повний келих вина, шампанського чи горілки (таке теж трапляється), то викрадачі просять його вдягти цю черевичку на ніжку нареченій і передати нареченому в повному одязі. Після того

літні родичі та друзі попереджають свідків про те, що обряд викрадання туфлі молодої є лише “пробним камінням” у викрадачів. Родичі радять свідкам бути дуже пильними, постійно перебувати біля молодої, щоб не вкрасили її вже повністю.

4) “Обряд знаходження молодими своїх половин із зав’язаними очима” проводиться перед тим, як гості сідають за першій гарячий стіл. Історія цієї традиції сягає глибини століть, коли ще не було такого поняття як громадянський шлюб. Молоді пари, починаючи приблизно з X ст., перед народним весіллям ще не могли жити як чоловік та дружина. Це їм забороняло виховання, народна мораль, негативне ставлення до цього батьків та оточуючих. Після знайомств на вечорницях та досвітках, які розпочиналися з 28 листопада (початок різдвяного посту), молоді люди підбирали собі пару, уважно придивлялися, а потім зустрічалися. Якщо вони закохалися одне в одного, то період побачень закінчувався сватанням, а потім весіллям. За цей період часу вони багато обіймалися та цілувалися, щоб знайти на весіллі кохану (коханого) навіть із зав’язаними очима.

Тому дуже важливо для сучасних молодих пар показати всім присутнім родичам та друзям, що вони дуже люблять одне одного, вивчили повністю свого обранця та можуть знайти її (його) поміж багатьох інших. Ініціаторами проведення такої обрядової дії є як батьки молодят, так і дідусі, бабусі, і що особливо приємно, молодь. Тобто, родичі та друзі наречених на весіллі особисто хочуть переконатися, що молодий парубок та його наречена знають одне про одного дуже багато. І треба зауважити, що під час цього обряду молодята витримують колосальне навантаження, чола пітніють, а гості дуже весело сприймають цю подію.

Починається обряд із того, що в центрі музично-танцювального майданчика ставлять стілець, на який сідає молодий (молода). Молода рушником зав’язує своєму нареченому очі. Руки він повинен зберігати за спиною, щоби в жодному разі не торкатися дівчат. Підходять до нареченого різні дівчата та жіночки та цілують його в одну й ту саму щоку. За традицією, дівчата не можуть чіпляти нареченого руками і розмовляти. А молодий не має права помилитися, і якщо не впізнає свою дружину через поцілунок, то цей шлюб вважається недійсним, а гості радять нареченому йти тренуватися. На досліджуваних весіллях таких випадків було приблизно 10 на 1700 весіль. Але коли таке траплялося, молодій парі гості давали ще один шанс виправити ситуацію. Одразу його піднімали зі стільця, садовили на це місце наречену, зав’язували їй

очі тим самим рушником та виводили всіх чоловіків, щоб цілувати руку. І якщо молода помилиться, тоді гості вже по-справжньому розсердяться. На досліджуваних святах дівчата практично ніколи не помилялися і з першого разу знаходили своїх наречених. Коли випробування закінчується позитивно, гості на радощах просять підняти келихи за досягнення молодих та кричать “гірко!”

5) “Викрадення самої нареченої”. Ця обрядова дія відбувається одразу після закінчення першого гарячого столу, коли гості виходять танцювати. Група “викрадачів” складається, приблизно, з 4-5 чоловік. І якщо при викраданні туфлі молодої головну роль виконують діти, то в даному випадку участь беруть лише дорослі. Ця група домовляється з музикантами, щоб ті виконали найулюбленішу повільну пісню свідка. Одна з дівчат “викрадачів” запрошує його на цей танок, а друга дівчина – нареченого. На деяких весіллях були випадки, коли після викрадення черевички нареченої свідок більше не танцює і нікому не довіряє. В такому разі “розбійники” домовляються зі свідкою, щоб вона запросила боярина танцювати, а молоду в цей момент викрадають. Але якщо свідок не погоджується танцювати навіть зі свідкою і підозрює оману, “викрадачі” припускаються до силових методів. Такі випадки відбуваються сьогодні в 2-3% на 100 весіль, але трапляються. Коли все ж таки вдається запросити свідка та нареченого танцювати з дівчатами команди “викрадачів”, то двоє хлопців з групи тихенько виводять наречену в якусь кімнату, чи на подвір’я. В даному випадку ніхто не чекає закінчення танцю. Двоє залишаються охороняти наречену, а решта (2-3) починають традиційну гру. Свідків запрошують на центр майданчика і вони повинні разом попрацювати, щоб наречену повернули на весілля. Характерно, що наречений вважається непричетним до викрадення нареченої і з нього викуп не вимагають. Гості це пояснюють тим, що в день весілля йому не можна хвилюватися, попереду перша шлюбна ніч, де він повинен показати всю чоловічу силу. А свідків просять, здебільшого, виконати три-чотири умови. Дуже рідко буває, коли викрадачі наполягають на грошах. Тоді родичі молодих їм нагадують, що за молоду гроші вже платили. Тепер на весіллях, в основному, свідки виконують таке. По-перше, їх просять почитати вірші про кохання; по-друге, заспівати якусь гарну пісню разом, а по-третє, потанцювати якийсь цікавий танок. Коли свідки виконують усі бажання “викрадачів”, то наречену під красиву музику заводять до святкової зали і віддають нареченому. При цьому “викрадачі” роблять при всіх гостях наголос, що в молодят дуже гарні

свідки, які визволили наречену, і настав час боярину та дружці терміново поцілуватися.

б) “Обряд прописки зятя в сім’ю до тещі” дуже старовинний і сягає своїм корінням у глибину віків. Вважалося, поки теща на святі не скаже, що наречений є законним чоловіком її дочки, то це весілля вважається недійсним. Тому зятю треба заздалегідь підготуватися до цього обряду і купити тещі нове взуття. Якщо весілля відбувається взимку чи восени, то зять купляє чоботи, як навесні – черевики, а коли влітку – туфлі чи босоніжки. Ця обрядова дія дуже поширена на весільних святах, але існує кілька варіантів. Якщо свято відбувається в сільській місцевості (варіант “а”), то порядок дій такий. Після другого гарячого столу мати нареченої знімає взуття і виходить на центр танцювального майданчика. Вона звертається до зятя, мовляв, якщо ти хочеш бути прописаний в мою сім’ю, то мий мені ноги і вдягай чоботи. Одразу знаходиться таз, земля, глина, самогон, рушник. В таз наливається багато самогону, теща ставить туди ноги, молодий починає їх мити та терти пемзою, а подружки тещі підбігають до тазу і фарбують ноги глиною, торфом, землею, щоб важко було вимити. Вони таким чином вчать нареченого, як правильно мити, щоб ноги були чисті. Після якісного вимивання ніг і витирання рушником в багатьох випадках ці тітки знову вимащують ноги тещі багнюкою. Так продовжується до тих пір, поки теща не захищає зятя і каже, що ноги вимиті дуже гарно. Тоді молодий остаточно їх протирає рушником, дістає свій подарунок – нові чоботи, і починає взувати тещу. Весільна гра тим часом продовжується. Теща вимагає в кожен чобіт покласти побільше грошей. У деяких випадках нареченому доводилося платити по 500 гривень за чобіт. Але це було дуже рідко. Загалом, тещі погоджуються ставити ногу в чобіт, коли там є 50-100 грн. Навіть застебнути “блискавку” теж повинен наречений. Коли все вдягнуто, музики співають пісню “чоботи”, а зять із тещею танцюють. Після танцю теща повинна сказати, як їй сподобався подарунок зятя, колір, фасон, підошва, каблучок, носок. Коли все подобається, то теща при всіх родичах та друзях каже, що офіційно прописує зятя в свою сім’ю, а весілля з цієї миті – дійсне.

Якщо свято відбувається в місті (варіант “б”), то цей обряд виконується не так артистично. Теща готує якісь старі, рвані лапті. В багатьох випадках обходиться без тазу. Теща перед обрядом знімає свої туфлі та вдягає старі тапці. Весілля терміново переривається, а теща каже про те, що всі гроші витратила на свою дочку і тому прийшла в таких рваних лаптях. І тут на перший план виходить зять, який каже, що

спеціально на цю подію купив теці черевики. Він знімає старі, порвані, символічно поливає ноги теці горілкою, протирає рушником і вдягає нове взуття. Щоб перевірити, як в нових черевиках почуватиметься теща, зять танцює з нею. Коли пісня закінчується, теща проголошує зятя чоловіком своєї дочки.

7) “Обряд розрізання весільного короваю та частування всіх гостей” розпочинається перед початком солодкого столу, коли закінчується третє музичне відділення. Розрізати коровай – це дуже велика пошана і честь. Тому право надається людям близьким та перевіреною роками. На сучасному весіллі – це свати – двоє чоловіків, яких на початку свята наречені перев’язали спеціальними рушниками. Сватів вибирають по одному з кожного роду. Свати беруть головний коровай, з яким мати зустрічала своїх дітей, йдуть у спеціальну кімнату, або на кухню, беруть тацю, гострий ніж і починають розрізання. Передусім вирізається центр короваю, де знаходяться дві обручки та два лебеді (голубки). В центрі випікають фігури лебедів чи голубів, оскільки в народі підмічено, що ці птахи найвідданіші одне одному та жити без пари не можуть. Цей шматочок короваю з голубками кладеться на окрему таріль спеціально для молодят. Потім вже на одній таці свати розрізають коровай за кількістю присутніх на весіллі гостей. Один коровай, вагою 2,5 кілограми, розрізається по периметру на 30-35 порцій. Якщо на весіллі присутні 65-70 осіб, то короваїв повинно бути два. Коли короваї порізані за кількістю присутніх, свати дорізають додатково ще 8 – 10 шматочків, щоб передати родичам, які не змогли за поважних обставин приїхати на весілля особисто.

Після цього починається частування короваєм. Свати центральний шматочок короваю передають молодим, щоб їхнє життя пройшло в щасті та добробуті. Наречені – це єдина пара, яка на весіллі не має права почастувати цей коровай. Вони повинні забрати його додому і перед тим, як лягти на постіль у першу шлюбну ніч, треба з’їсти цю серединку, щоб у сім’ї був достаток, потім запити солодким смачним напоєм, щоб спільне життя було солодким, а вже потім кохатися.

Коли наречені приймають центр короваю, то одразу отримують настанови від сватів, як і де його їсти. Після цього разом зі сватами молоді створюють так званий “весільний поїзд”, проходять по залу та пригощають усіх гостей весілля. При цьому в кожного учасника “поїзда” є свої функції. Здебільшого це розподіляється таким чином – один сват тримає тацю з порізаним короваєм, другий сват – пляшку та чарку, молодий – таріль із серветками, а молода – таріль для грошей. Перший

шматочок дістається найстаршому чоловіку на весіллі. Це може бути дідусь, дядько, батько, або хрещений батько молодих. Але обов'язково це повинна бути особа, пов'язана з древніми церковними уявленнями про чоловіка, як голови сім'ї та керівника роду. Музики при проведенні цього обряду грають українські пісні. Кожен присутній піднімається, каже тост чи побажання на адресу наречених, випиває чарочку горілки за здоров'я молодих із рук першого свата, а потім наречений дає гостю серветку, щоб можна було взяти коровай. Традиція не дозволяє брати коровай голою рукою, щоб не наврочити чогось поганого на молоду сім'ю. Тому спочатку кожен гість бере серветку чи хустинку, потім дістає з кишені паперову грошову купюру, кладе ці гроші на таріль до нареченої, як до хазяйки сім'ї. Коровай треба обов'язково купити у молодят, тоді гроші в сім'ї водитимуться. І гроші треба класти на таріль тільки паперові, а не мідні чи срібні. В народі кажуть, що залізні монети – це до сліз у сім'ї. Потім гість бере серветкою шматочок короваю з рук другого свата й обов'язково з'їдає цю частку до крихітки. Таким чином, молоді зі сватами обходять усіх присутніх на святі. Сума грошей залишається нареченим для початку сімейного життя. Коли частування гостей короваем закінчилося, всі присутні піднімають чарочки за те, щоб побажання до короваю здійснилося (“богу в вуха”) і п'ють до дна, “щоб у всіх присутніх думка була одна”.

8) “Обряд зняття фати з молодої” проводиться наприкінці весілля, одразу після закінчення солодкого столу. Музики грають та співають пісню “Горіла сосна, палала”. Молода виходить з-за столу та сідає на стілець у центрі майданчика. Зняття фати означає перехід дівчини зі стану нареченої до стану одруженої жінки. У 95 відсотках випадків на сучасному весіллі фату з нареченої знімає мати нареченого. Для цієї події вона готує хустину, яку молода повинна вдягти на голову замість фати. Усі гості оточують наречену та свекруху і розпочинається обрядова дія. Свекруха намагається зняти фату, а наречена відхиляє голову дуже різко. Молоді дівчата при цьому підбадьорюють молоду. Все це відбувається під музику, жарти присутніх, і має неповторний національний колорит. Свекруха вдруге наближається до молодої дівчини, а вона ще красномовніше відвертає голову. Половина гостей підтримує наречену, а друга половина вболіває за матір. І тільки втретє свекруха підбирається до нареченої, обіймає за голову, цілує її, а потім з дозволу молодої знімає фату. Тепер мати дістає свою хустку та одягає на голову невістці. Як тільки хустка зав'язана, наречена скидає її на підлогу. Молоді дівчата знову підтримують наречену, а літні родичі та

гості – свекруху. Мати піднімає хустку та знову пов'язує молодій. Наречена вдруге знімає та скидає її. І тільки втретє свекруха підходить до невістки, цілує її та спокійно пов'язує хустину. Цього разу наречена не протестує, а мириться з тим. Цей обряд ще раз підкреслює християнізацію багатьох українських обрядів, в яких завжди присутня цифра 3.

Ці обрядові дії проходять абсолютно однаково на весіллях у місті і в селі. Єдина різниця тільки в підтримці гостей. Якщо в селі присутні дуже ексцентрично поводяться при виконанні певних елементів обряду, то в місті, загалом, все проходить дуже спокійно.

9) “Обряд визначення наступної нареченої” відбувається після зняття фати з молодої, але якщо на весіллі присутні молоді, неодружені дівчата (не менше двох), віком від 17 років і старше. Справа в тому, що народна мораль забороняла дівчатам виходити заміж до досягнення 17 років. Із медичної точки зору вважається, що тоді вже дівчина може народжувати дітей, бути справжньою дружиною та матір'ю. Зараз ці положення закріплені в Конституції України, а також у Кодексі про сім'ю та шлюб. У деяких місцевостях України участь у цьому обряді батьки дозволяють малим дітям, але відсоток таких весіль дуже малий. А якщо незаміжніх дівчат на весіллі менше двох, це означає, що не буде справжньої боротьби та суперечки і обряд не проводиться. Коли незаміжніх дівчат більше двох, то вони підходять до нареченої, яка вже вдягнена в хустку, а в руці тримає весільний букет. Цей букет вранці наречений купує своїй нареченій і дарує його після викупу нареченої. Згідно з народною традицією, молода не повинна залишати весільний букет після свята, оскільки за цей день статус нареченої змінився і вона стала дружиною. А форма букету нареченої характерна тільки для дівчат, які готуються до шлюбу.

Усі незаміжні дівчата по черзі підходять до молодої, а вона їм одягає на голову свою фату. В цей час музики грають та співають пісню “Горіла сосна, палала” по 30 – 40 секунд, щоб наречена з кожною дівчиною протанцювала під фатою. Це означає готовність цих дівчат виходити заміж. Коли всі неодружені дівчата протанцювали під фатою, народна традиція потребує, щоб молодий парубок теж підійшов до своєї дружини, вдягнув на голову фату і таким чином протанцював. Це робиться для того, щоб після весілля він ніколи не задивлявся на інших дівчат, а був порядним чоловіком. Після цього дівчата, які танцювали під фатою, беруться за руки і танцюють по колу. Молода бере свій букет у праву руку, стає спиною до дівчат, щоб не бачити, хто спіймає квіти.

Дівчата ведуть хоровод, доки грає музика. Коли пісня закінчується (в деяких селах, наприклад, с. Гуровщина, Київська обл. – музику різко обривають), наречена правою рукою кидає свій букет, а дівчата підстрибують у повітря. Хто зможе вище вистрибнути, та врешті-решт спіймати букет, та й перемагає і повинна готуватися вийти заміж. Якщо весільний букет ніхто з дівчат у повітрі не спіймав і він впав на підлогу, то піднімати його незаміжнім дівчатам неможна, бо тоді вони зовсім ніколи не одружаться. І тоді треба молодій букет знову перекидати. Ту дівчину, що спіймала весільний букет, першою поздоровляє наречена, яка бажає їй не засиджуватися довго в дівках.

10) “Обряд визначення наступного нареченого” також проводиться в перший день весілля. Порівняно з іншими – цей обряд нещодавно з’явився на українських весіллях. Обов’язково він відбувається на весіллях у Польщі, Чехії, Словаччині, в деяких місцевостях Західної України, а приблизно з 1995 року став поширеним у Києві та Київській області. Необхідним атрибутом обряду повинна стати підв’язка, яку наречений перед весіллям купує своїй нареченій, щоб вдягти на ніжку, вище коліна. Мета цього дійства – виявити на весіллі не лише наступну наречену, а й наступного нареченого. Участь беруть неодружені чи розведені парубки, яким виповнилося 18 років. Це теж є дуже правильним корективом відбору, оскільки розписують чоловіків тільки з 18-річного віку. Всі ці хлопці виходять у центр танцювального майданчика і стають обличчям до нареченої. Молода дружина стає на весь зріст на стілець, а її чоловік стає обличчям до неї та спиною до хлопців. Потім він пірнає під весільне вбрання і повинен зубами, без допомоги рук, зняти підв’язку з ноги. Коли він впорався з цим завданням, тримаючи підв’язку в зубах, кидає її через себе, не дивлячись кому. Хто з парубків першим вистрибне та спіймає підв’язку рукою, той повинен одружитися наступним. За статистикою останніх 15 років, дівчата, які ловили букет, запрошували на своє весілля разів 40, а хлопці, які спіймали підв’язку – разів 20. Це справді доказує те, що українські весільні традиції підтверджуються. І дуже приємно бачити щасливі обличчя молодих наречених, які обов’язково бажають проводити своє весілля за обрядами та звичаями своїх предків, продовжуючи народні українські традиції і надихаючи їх новою силою та енергією.

Питання для самоконтролю

- 1. Які основні обрядові дії сучасного весілля ви знаєте?*
- 2. Що ви можете розказати про обряд викупу молодим своїї нареченої?*
- 3. Як структурно побудований обряд зустрічі молодих батьками?*
- 4. Як відбувається обряд знаходження молодятами своїх половин із зав'язаними очима?*
- 5. Розкажіть про структуру обряду викрадення нареченої.*
- 6. Як відбувається обряд прописки зятя в сім'ю до теці?*
- 7. Розкажіть структуру обряду зняття фати з молодої.*
- 8. Як відбувається обряд визначення наступної нареченої?*
- 9. Як відбувається обряд визначення наступного нареченого?*

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

Весільна обрядовість кожного етносу – це якась частка творчого надбання людства. Функціонування її у сільському середовищі та видозміни – в міському, сприяють культурі спілкування і протистоять денаціоналізованій буденності. Навіть тоді, коли народні свята й обряди зазнають під впливом часу й обставин значної трансформації, а часом і забуття, справжні духовні цінності й компоненти цих свят оживають, як трава навесні, не зникаючи безслідно. Зі сфери традиційного побуту вони переходять у сферу мистецтва, професійної творчості провідних ведучих, співаків, музикантів.

Весільна обрядовість українців становить синкретичну єдність, цілісну систему, в якій споконвіку взаємодіяли народне мистецтво, пісні, танці, народні вірування, а також магичні засоби, церемонії з відвернення зла і забезпечення добробуту й щастя, народні звичаї, етикет, гостинність, сміхова й ігрова культура. З часом відбулася зміна мотивації в обрядовості з магичної на ігрову й розважальну, але десакралізація обряду не позбавляла його важливої комунікативної функції. Природна необхідність обміну почуттями, переживаннями покликана самою природою людини, а етнічна культура створила такі виразні форми зовнішнього вираження цих почуттів, що вони існують і сьогодні.

І саме в цій сфері важливо зберегти традиції для подальшої життєдіяльності етносу. Адже людина дуже збіднює сімейні урочистості, зокрема весільний обряд, уникаючи пісенного супроводу, атрибутики, символів вираження події, народних звичаїв, обрядів, які мають багатовікову історію. Уніфіковані форми культури стають бідними за змістом і вербальним виразом. А відтак стає малоцікавим сам етнос для інших народів, бо, втрачаючи свою етнічну самобутність, він втрачає себе як етнічну спільноту.

У результаті розгляду цього матеріалу, ми обґрунтували думку про те, що незнання своєї культури породжує збайдужіння, інфантильність, низький рівень національної свідомості, а це призводить до серйозних проблем економічного й духовного рівнів. Позбавлені національного коріння, не можуть продуктивно розвиватися і професійні види мистецтва.

Обрядові пісні, державна й народна символіка надають особливо урочистого звучання обряду, допомагають ефективному сприйняттю і закріпленню закладених у ньому глибинних ідей.

Зрештою, естетична функція обрядів залежить від сукупності всіх елементів: художньо-декоративного оформлення, словесно-музичного супроводу, символіки, атрибутики, емблематики, артистичних здібностей розпорядника-ведучого, бажання присутніх бути активними учасниками народного обрядового дійства.

Як відомо, сучасна весільна обрядовість є одним із видів дозвілля і, що особливо важливо, – формою духовного спілкування народу. Через традиції, звичаї та обряди багатотисячолітній народний досвід передається молодшим поколінням. Саме сімейно-побутова обрядовість відіграє вагомую роль у процесі спадкоємності духовної культури. Тут основне значення мають етика й етикет, норми поведінки, взаємостосунки, святкове спілкування між молодим подружжям і батьками тощо.

Із метою підвищення виховного ефекту всього того, що пов'язано з весільними обрядами, необхідно приділити особливу увагу їхній розробці та організації. Створення методичних рекомендацій, сценаріїв, неофіційної частини сімейної урочистості потребує індивідуального підходу до ситуації, в якій би враховувалися вікові, етнічні, професійно-освітні орієнтації наречених та їхніх гостей.

Варто відмітити, що в сучасних умовах весільні обряди українців міста і села мають як відмінні, так і спільні тенденції розвитку. Найбільш стійкими виявилися елементи, пов'язані з рослинним та землеробським культом (квіти, гільце, коровай, зерно). В містах досить помітна тенденція до відновлення народних традицій, спостерігається жваве зацікавлення давніми обрядами і прагнення до використання народної символіки та атрибутики. Проте вакуум знань з етнокультурних явищ нерідко призводить до виникнення псевдонародних елементів побутування в сучасному весіллі, надуманості обряду, втрати автентичної пісенності. Також майже забуті ритуальні весільні танці, в містах знівельовано обряд обдарування молодих.

Отож, сімейно-побутові свята, особливо весільні обряди, мають велику перспективу в майбутньому. Адже вони сприяють зміцненню сім'ї, утвердженню сімейної символіки і забезпечують нерозривний зв'язок між поколіннями.

Чимало обрядових дійств, які мають давнє походження, сьогодні переосмислюються, або знаходять іншу сферу побутування. Поширені в минулому вечорниці, на яких дівчата прями вовну або робили іншу роботу, а також обряди *перейма, посад, шмаління молодої, комора, цигани, перезва, биття каші* та *медовий місяць* сьогодні можна побачити лише в інсценованому вигляді. Однак пошук оптимальних варіантів

святкування весілля продовжується. Особливо інтенсивно відбувається він у сучасному місті, де значно швидше, ніж у сільській місцевості, утверджуються нові соціально-побутові відносини, зокрема в сімейній сфері.

Важливим принципом організації сучасного весілля є так звана театралізація. Сучасне весілля, як і традиційне, необхідно “трати”, тобто проводити за специфічними канонами обрядово-ігрового дійства. Воно має представляти собою своєрідне художньо-театралізоване свято з окремими епізодами-мізансценами, певними сюжетними колізіями, які входять до сценарію весільного торжества. Це багато в чому залежить від режисури, від уміння створити і зберегти радісну атмосферу сімейного свята. Мета весільного сценарію – стимулювати творчий потенціал учасників, допомогти їм у правильному вираженні, визначити ролі і порядок проходження окремих церемоній.

Сучасне весільне дійство в умовах міста має не зовсім завершену форму, проте в ньому виразно простежується тенденція до гармонічного поєднання кращих досягнень національної культури проведення весілля, елементів традиційної народної обрядовості з новими сучасними обрядами.

Саме тому знання традиційних весільних обрядів допоможе не лише практикам, але й студентам, майбутнім спеціалістам, працівникам культури в грамотному осмисленні всього того, що відбувається в процесі весільного обряду. Правильне призначення обрядової атрибутики й розшифровка народної символіки та семіотики розширює арсенал форм відродження найкращих весільних обрядів і свят у самотній культурі України.

Створення нових сценаріїв проведення весільних свят з урахуванням народних обрядів та традицій є важливим чинником, що підтверджує практичну доцільність використання джерел традиційних свят та обрядів у художній культурі не тільки в регіоні середньої Наддніпрянщини, але й по всій Україні.

Із метою підвищення ефективності процесу відродження весільної обрядової й народно-святкової культури в сучасному житті середньої Наддніпрянщини зокрема, а також інших регіонів України, пропонується:

- використання специфічних форм збору й обробки етнографічного матеріалу, зібраного в багатонаціональних регіонах країни;
- створення необхідної наукової бази для зберігання етнографічного матеріалу і його використання фахівцями-практиками в обрядовій культурі;

– розробка спеціального навчального курсу з підвищення кваліфікації ведучих весільних свят, музикантів, фольклористів, режисерів, керівників фольклорних колективів, співробітників музеїв і бібліотек, представників національних суспільств і громад із питань відродження обрядової й народно-святкової культури в багатонаціональних регіонах України.

Ґрунтуючись на результатах, отриманих у процесі наукового дослідження, варто відзначити, що відродження народних свят і обрядів найкраще в Україні відбувається в аматорських колективах. Саме в їхньому виконанні весільна обрядово-святкова культура виступає в новій якості фольклорного здобутку. А в процесі публічного виступу деякі архаїчні елементи обрядової культури, які не прижилися в народі – втрачаються, переосмислюються і поєднуються з імпровізацією, репрезентують себе в новій якості, адаптуючись до конкретної нової життєвої ситуації, психологічного стану або регіону.

У результаті вивченого матеріалу виявлено, що проблемами відродження традиційних весільних свят й обрядів України дуже мало займаються вищі навчальні заклади України, а також суспільні, релігійні і національні організації. Основні завдання, які треба сьогодні вирішувати, це – виявлення й збереження національних і світових культурних цінностей українського народу; залучення широких верств населення України до участі у відродженні весільної обрядово-святкової культури й народних традицій; створення умов для творчої діяльності самобутніх особистостей, колективів; надання допомоги обдарованій молоді в творчому зростанні; розвиток міжнародних культурних і гуманітарних зв'язків.

Таким чином, найефективнішими формами відродження найкращої традиційної весільної обрядовості в сучасних умовах в Україні є:

а) видовищні заходи: фестивалі, огляди-конкурси, масові свята, виступ окремих національних фольклорно-етнографічних колективів, організація всеукраїнського конкурсу весільних обрядів;

б) діяльність окремих аматорських колективів на базі національних товариств і навчальних закладів України, завдання яких – реконструкція весільних обрядів;

в) діяльність професійних колективів, державних установ культури й мистецтв, що пропагують традиційну обрядову культуру в сучасному житті України;

г) розробка та випуск книжкової продукції, аудіо- та відео-матеріалів, присвячених проведенню українських весільних обрядів;

д) матеріальна й організаційна підтримка з боку держави творчим колективам, які проводять весільні свята з урахуванням найкращих традиційних обрядів наших предків;

е) курси підвищення кваліфікації для працівників культури, освіти, ведучих весільних свят, музикантів та артистів-фольклористів.

Крім того, відродження найкращих традиційних весільних свят й обрядів у сучасних умовах культурного життя України є перспективним напрямком регулювання міжетнічних і міжнаціональних відносин, що сприяє зближенню народів і формуванню суспільної поваги до людини, незалежно від її релігійних, національних, політичних й інших світоглядних переконань.

Як уже неодноразово зазначалося, весільна народно-святкова культура, сформована на українській території, є унікальним явищем, що відображає не лише динаміку процесу культурно-історичного життя корінного населення країни, але й прагнення до збереження та збагачення етнічної самобутності.

Повна схематична структура обрядових дій сучасного весілля з урахуванням усіх атрибутів, компонентів та дій учасників весілля, є предметом подальшого дослідження в цьому напрямку соціальних інститутів і громадських організацій, які здійснюють етнокультурну політику. Також подано схематичну порівняльну характеристику традиційного та сучасного весілля.

Досліджуючи методологічні та теоретичні засади, з використанням яких розглянуто формування, структуру та суть сучасного українського весілля, а також взаємозв'язок і відношення сучасного обряду з минулим і фіксуючи велике бажання молодих наречених проводити свої весільні свята згідно з традиціями наших предків, можна стверджувати про актуальність давніх обрядів, які зараз викликають стійкий інтерес у всіх верств населення України та іноземних гостей.

Отже, постає наукова проблема для сучасних культурологів, етнографів, мистецтвознавців, етнологів, фольклористів та багатьох учених – обґрунтувати й досліджувати необхідність та перспективність вивчення національних обрядових дій, детально розглядати специфіку українських весільних обрядів, як систему самозбереження культурних традицій.

Практичний аналіз сучасного стану української весільної обрядовості наштовхує на думку, що професійне, високоякісне і високодуховне застосування весільних обрядових дій при проведенні весільних свят, дає відчутну можливість удосконалення діяльності

установ культури і мистецтва, підготовки кадрів для майбутнього проведення свят на вищому рівні.

Таким чином, вивчення української традиційної весільної обрядовості ні в якому разі не повинно бути відірване від практики. Тобто, потрібно проводити широку популяризацію серед різних верств населення України, зокрема серед молоді, про перевагу проведення весільного свята за найкращими традиційними звичаями. А засобам масової інформації, установам освіти та культури треба показувати глибину та багатство українських обрядів, їхній прихований сакральний та прагматичний зміст, які були накопичені не одним поколінням українців і повинні передаватися та розвиватися далі, тому що в іншому випадку їх чекає забуття та нівелювання нашого народу як нації.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Боярин, дружба – історична назва парубка, який є свідком на весіллі.

Ведучий весілля (тамада) – професійно підготовлена людина, яка має акторські здібності, добре знає традиції, обряди, розуміє весь процес підготовки та організації свята і веде весілля від початку до кінця.

Весільний букет – спеціальний букет, який купує молодий вранці, в день весілля своїй нареченій. Оскільки він дарує молодій цей букет в статусі нареченої, треба до кінця весілля обов'язково його позбутися, щоб більше ніколи не виходити заміж. Молода запрошує в коло своїх подруг, кому виповнилося вже 17 років (згідно з Кодексом про шлюб та сім'ю в Україні, дівчата можуть виходити заміж з 17 років). Молода бере свій букет в руку, стає спиною до дівчат, кидає з-за голови і котра спіймає букет, та наступна вийде заміж.

Власне-весільний цикл – обряди, які виконуються в день весілля.

Гільце – частина гілки, яка зрізується з плодового дерева, прикрашається знизу доверху пучечками калини, горобини, вівса, горіхами, цукерками, кольоровими стрічками, що означає символ роду і встромляється в хліб.

Домашній очах – це широка, велика свічка, яку запалюють наприкінці весілля молодята разом від двох святих у церкві свічок, які тримають у своїх руках батьки молодих. Ця свічка символізує щасливе сімейне подружнє життя та перемогу добра над злом.

Заручини – зустріч батьків молодого з батьками молодої обов'язково в хаті (будинку, квартирі) нареченої, при позитивному завершенні якої молодята обмінюються срібними обручками.

Коровай – спеціальний вид весільного хліба, який історично в Україні випікали вранці, в хаті молодої.

Молодий, молода, свідок, свідка, староста, сват, кум, кума, шурин, братова, свояк, своячениця, свекор, свекруха, теща, теща, викрадачі – спеціальні назви основних дійових осіб весілля.

Нанашка, нанашул – дохристиянські назви хрещеного батька та матері.

Обряд – колективні, символічні дії, здійснювані з нагоди найважливішого свята в сім'ї, родині, державі.

Оглядини – це огляд родичами молодої (дуже рідко – батьками) господарства та матеріального стану нареченого.

Передвесільна п'ятниця (*п'ятниця-початниця*) – низка обрядових дій, які відбуваються в п'ятницю, напередодні весілля.

Передвесільний цикл – це обряди, які відбуваються до дня весілля.

Підв'язка – один із небагатьох неукраїнських обрядів, який нещодавно прийшов до нас із країн Заходу. Він дуже подобається молодим і пов'язаний із тим, що наречений знімає зубами з ноги своєї нареченої підв'язку та кидає її також зубами з-за голови неодруженим парубкам для того, щоб з'ясувати, хто з них наступним одружиться.

Післявесільний цикл – обряди, які проводять після дня весілля.

Польові дослідження – це дослідження автора в конкретних населених пунктах України.

Посаджена мати – жінка, яка з любов'ю ставиться до когось із молодят, хоча не була присутня при обряді хрещення.

Посаджений батько – опікун, який з любов'ю ставиться до нареченого, хоча не був присутній на його хрещенні.

Посипання зерном – обряд посипання молодих, відбувається в день весілля, на порозі хати батьків молодого, коли молодята приїжджають додому після церкви, загсу. Посипає молодят обов'язково мати молодого (хазяйка будинку, хати, помешкання) тим, чим багата українська земля (зерна пшениці, жита, цукерки, мідні монети). Бажано сипати зерна молодим у день весілля за комірець. Як кажуть у народі, чим мати глибше сипатиме, тим кращою та могутнішою виросте молода сім'я.

Прописка зятя в сім'ю до тещі – обряд, пов'язаний із миттям тещі ніг, протиранням, покладенням грошей (як підкладка), взуванням нових чобіт, а також танцем зятя та тещі. Після цього, якщо молодий виконав усе правильно, за народною традицією, теща офіційно проголошує зятя чоловіком своєї доньки.

Сватання – перший акт шлюбних відносин, зустріч нареченого і свідка з батьками молодої, молодою обов'язково в хаті нареченої.

Світилка, дружка – історична назва дівчини, яка є свідкою на весіллі.

Система обрядових дій – це сума всіх обрядових дій, які входять до передвесільного, власне-весільного та післявесільного циклів.

Структура обряду – склад учасників, атрибути та чітка послідовність дій при виконанні обрядової дії від початку до кінця.

Сучасне весілля – це весільні обряди, застілля, музика, танці, пісні, конкурси, вікторини, ігри, які відбуваються на весіллі на сьогоднішній день.

Традиційне весілля – весільні обряди, пісні, танці, які існували на території України до початку ХХ століття.

Фата – прозора тканина, символ цнотливості, яку вранці вдягає на голову своїй дочці мати молодої, а знімає ввечері (до сер. ХХ ст. фату знімали з голови молодої після першої шлюбної ночі) наприкінці весілля мати молодого.

Хрещена мати – жінка, близька подруга батьків, присутня при обряді хрещення дитини.

Хрещений батько – чоловік, близький друг сім'ї батьків, присутній при обряді хрещення, який бере дитину на руки після священика.

Центральний шматок короваю – центральна частина короваю округлої форми, на якій з тіста зроблені фігурки двох лебедів чи голубів (символ вірності), дві обручки. Наприкінці весілля староста розрізає коровай, центр передає молодятим, який вони забирають додому і повинні з'їсти першої шлюбної ночі, щоб сімейне життя пройшло в достатку та щасливо.

Цикл – комплекс обрядових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мовша Т.Г. Святилище Трипольской культуры / Т.Г.Мовша // Советская археология. – 1971. – № 1. – С. 201-205.
2. Голодний М. Радянське законодавство про релігійні культури / М.Голодний. – К. : Політвидав, 1974. – 132 с.
3. Лозко Г. Українське язичництво / Г.Лозко. – К. : Укр. центр духовної культури, 1994. – 96 с.
4. Андрущенко И.А. Этнические традиции: сущность, определение / И.А.Андрущенко // Культура народов Причерноморья Кафедра украинской и зарубежной культуры ТНУ, 1999. – № 10. – С.11-14.
5. Балужок В.Г. Роль жінки в юнацьких ініціаціях давніх слов'ян / В.Г.Балужок // Родовід, 1994. – № 9. – С.18 – 25.
6. Ласіцький Ян. De Russorum, Moscovitorum et Tartavorum religione / Ян Ласіцький. – Вільно, 1582. – 278 с.
7. Боплан Г.Л. Весільні звичаї українців у першій половині XVII століття / Г.Л. Боплан. – Весілля (у двох книгах). Книга 1. – К. : Наук. думка, 1970, С. 63-68.
8. Калиновський Г. Описание свадебных украинских простона-родных обрядов / Г.Калиновський. – С.-Петербург, 1777. – 7 с.
9. Горленко В.Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків / В.Ф.Горленко. – К. : Наук. думка, 1964. – 248 с.
- 10.Осадчий Т. Брачные договоры у малороссов / Т.Осадчий // Этнографическое обозрение. – С., 1893. – Кн. 18. – № 3.– 130 с.
- 11.Народы мира в нравах и обычаях. – Петроград, 1914. – 79 с.
- 12.Пономарьов А.П. Сім'я і родинна обрядовість / А.П.Пономарьов. – К. : Либідь, 1993. – С.175-202.
- 13.Грушевський М. Історія української літератури. В 6-ти т. – Т.1 / М. Грушевський ; упор. В.В. Яременко ; авт. передм. П.П.Кононенко ; приміт. Л.Ф. Дунаєвська. – К. : Либідь, 1993. – 389 с.
- 14.Наулко В.І. Культура і побут населення України / В.І.Наулко. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
- 15.Барташевіч Г.А. Магічне слова: Вопыт даследования светапагляданій і мастацкай асновы замау / Г.А. Барташевіч. – Минск, 1990.– 187 с.
- 16.Павлюк С.П. Українське народознавство / С.П.Павлюк. – К. : Знання, 2006. – 568 с.
- 17.Библия. Книги священного писания ветхого и нового завета. – М. : Российское библейское общество, 2000. – 925 с. (Побут. 24,60; Руф. 4, 11-14; Тов. 8, 4-8).
- 18.Свидницький А. Люборацькі : Сімейна хроніка / М. Зеров (ред.), А. Свидницький. – Книгоспілка, 1927. – 285 с.

19. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Хв. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 326 с.
20. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість (методологія і методика) : навч. посіб. / А.І. Іваницький. – К. : Заповіт, 1997. – 392 с.
21. Тертулліан. О покаянні / Тертулліан // Богословский труд. – М., 1985. – С.233.
22. Стрельчук В.О. Історія масових ігор : навч. посіб. / В.О.Стрельчук. – К., 2008. – 252 с.
23. Козяр С. Українська родинна обрядовість. Віхи людської долі: весілля, похорон / С. Козяр ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – Хмельницький, 2000. – 72 с.
24. Щербина І.В. Сутність традиційного весільного обряду на Україні / І.В.Щербина ; під ред. проф. М.В. Дяченка, проф. В.М.Шейка // Культура України : зб. статей. Вип. 4. – Х. : ХДАК, 1997. – С. 101-110.
25. Маєрчик М.С. Українські обряди родинного циклу крізь призму моделі переходу: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / М.С.Маєрчик ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. – К., 2002. – 20 с.
26. Угринович Д.М. Обряд как специфическое явление / Д.М.Угринович // Социалистическая обрядность и формирование нового человека. – К., 1979. – 352 с.
27. Бондарчук Л.М. Обрядова весільна лексика польської мови: автореф. дис. ... канд. філос. наук / Л.М. Бондарчук; НАН України; Ін-т укр. мови. – К., 2003. – 20 с.
28. Петрова Н.О. Українська традиційна весільна обрядовість Одещини (20-80-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Н.О. Петрова; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. – К., 2004. – 20 с.
29. Марчук З.В. Українське весілля: генеалогія обряду / З.В.Марчук. – Поділ.-Волин. народознав. центр. – Рівне : Волин. Обереги, 2004. – 84 с.
30. Маховська С.В. Весільні пісні Поділля : функціонування, поезика, символіка : автореф. дис. ... канд. філолог. наук / С.В.Маховська; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – К., 2004. – 18 с.
31. Несен І.І. Весільний ритуал Центрального Полісся : традиційна структура та реліктові форми (середина ХІХ – ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / І.І. Несен; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – К., 2004. – 21 с.
32. Толстой Н.И. К реконструкции древнеславянской духовной культуры / Н.И. Толстой, С.М. Толстая // Славянское языкознание. – М. : Наука, 1978. – 385 с.
33. Лукеча М. Під весільний вінець / М. Лукеча. – К.: Всеукр.

товариство “Просвіта”, 1995. – 72 с.

34. Пономар Л.Г. Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – початку XX ст. Комплексне дослідження реалій та термінів за матеріалами картографування : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01 / Л.Г. Пономар. – К., 2000. – 24 с.

35. Абрамян Л. А. Первобытний праздник и мифология / Л.А.Абрамян. – Ереван : Изд-во АН Арм. ССР, 1983. – 62 с.

36. Байбурин А.К. Ритуал: свое и чужое / А.К. Байбурин // Фольклор и этнография. Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры : сб. научн. тр. – Л. : Наука, 1990. – 178 с.

37. Луначарський А.В. Історія західноєвропейської літератури / А.В.Луначарський. – К., 1926. – 180 с. – ч.1 і 2.

38. Ліпперт Ю. Історія культури / Ю. Ліпперт. – К, 1922. – 204 с.

39. Повесть временных лет, т.1. – М.-Л., 1950. – С. 14-15.

40. Голубинский Е. Русские достопамятности / Е.Голубинский. – М. : 1815. ч.1. – 244 с.

41. Брак у народів Центральної і Юго-Восточної Європи. – М. : Наука, 1988. – 135 с.

42. Гура А.В., Квитка / А.В. Гура, В.В. Усачева // Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н.И.Толстого. В пяти томах. Т.2. Д-К. – М. : Международные отношения, 1999. – 492 с.

43. Чеснов Я.В. О принципах типологии традиционно-бытовой культуры / Я.В.Чеснов // Проблемы типологии в этнографии. – М. : Наука, 1979. – С.195.

44. Чистов К.В. Типологические проблемы изучения восточно-славянского свадебного обряда / К.В. Чистов // Проблемы типологии в этнографии. – М. : Наука, 1979.– С. 223 – 229.

45. Щербіна І.В. Українське весілля як етнокультурний феномен (на матеріалі слобожанської обрядово-пісенної традиції) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства 17.00.01 / І.В.Щербина; Харк. держ. акад. культури. – Х.,2001. – 20 с.

46. Левицкий О.И. О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI – XVII веках (Предисловие к III т. VIII части АЮЗР) / О.И.Левицкий. – К., 1909. – 97 с.

47. Романюк П.Ф. Поліське весілля обряд і лексика. Полісся: мова, культура, історія : матеріали міжнародної конференції / П.Ф.Романюк. – К. : Асоціація етнологів, 1996. – С. 110 – 113.

48. Романюк П.Ф. Из опыта картографирования свадебного обряда правобережного Полесья / П.Ф. Романюк / Полесский этнолингвистический сборник. – М. : Наука, 1983. – С. 170 – 171.

49. Романюк П. Ф. Лексика весільного обряду правобережного Полісся: Дослідження з української діалектології / П.Ф. Романюк. – К. :

Наук. думка, 1991. – С. 225-251.

50. Пашкова Г. Т. Етнокультурні зв'язки українців та білорусів Полісся: на матеріалах весільної обрядовості / Г.Т. Пашкова. – К. : Наук. думка, 1978. – 118 с.

51. Фурсин И.И. Природа и социальные функции обрядовости : автореф. дис. ... канд. филос. наук / И.И. Фурсин ; Госуд. Университет, Ростов-на-Дону, 1974. – 38 с.

52. Ефименко С. Семейная жизнь в Подолии в первой половине прошлого века / С. Ефименко // Киевская старина. – 1891. – Т. 33. – С. 56-67.

53. Кравченко В.Г. Пісні, хрестини та весілля / В.Г.Кравченко. – Житомир, 1914. – Т.1 – 171 с.

54. Кравченко В.Г. З побуту та обрядів північно – західної України / В.Г. Кравченко // Збірник Волинського науково-дослідного музею. – Житомир, 1928. – С.78 – 89.

55. Кравченко В. Г. Этнографические материалы, собранные В.Г. Кравченко в Волини и соседних с ней губерниях / В.Г. Кравченко // ТОИВ. – Житомир : Электротипография Е.А. Сенкевича, 1911. – Т.5. – 131 с.

56. Курочкін О.В. До історії сватання на Україні / О.В.Курочкін // НТЕ, 1971. – № 4. – С. 77-80.

57. Курочкин А.В. Растительная символика календарной обрядовости украинцев: обряды и обрядовый фольклор / А.В.Курочкин. – М. : Изд-во “Наука”, 1982. – С.139 – 162.

58. Курочкін О.В. Українці в сім'ї європейській : Звичаї, обряди, свята / О.В.Курочкін. – К. : Вид-во “Бібліотека українця”, 2004. – 248 с.

59. Сумцов Н.Ф. К вопросу о влиянии греческого и римского свадебного ритуала на малорусскую свадьбу / Н.Ф.Сумцов // Изд-е журн. “Киевская старина”. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1886.– 47 с.

60. Сборник материалов по этнографии, издаваемый при Дашковском этнографическом музее. Вып. 1 / В.Ф. Миллер ; под ред. В.Ф. Миллера. – М. : Тип. Рис, 1885. – 8 с.

61. Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI – XVII вв. // Архив Юго-Западной России. – К., 1909. – Ч.8. – Т. III. – С. 8-10.

62. Петрова Н.О. Весільна обрядовість українців південно-західної України: порівняльний аналіз / Н.О.Петрова // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність : науковий збірник. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – С. 118-126.

63. Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні / Н.І.Здоровега. – К. : Наук. Думка, 1974. – 160 с.

64. Довнар-Запольский М.В. Исследования и статьи / М.В.Довнар-Запольский. – К, 1909. – 150 с.

65. Тестова Л. Генетическое единство и региональная специфика

мелодики українських свадебних песен : автореф. дисс. канд. искусствоведения: 17.00.02 / Л.Тестова; Ин-т искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Т. Рильского АН УССР. – К., 1982. – 24 с.

66. Токарев С.А. Сущность и происхождение магии // Исследования и материалы по вопросам первобытных религиозных верований / С.А. Токарев. – М. : Академия наук, 1959. – 266 с.

67. Козаченко А. И. К истории великорусского свадебного обряда / А.И.Козаченко // СЭ, 1957. – № 1. – С. 57-70.

68. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження / В.К.Борисенко / Ін-т мист., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського АН УРСР. відп. ред. М.М. Пазяк. – К. : Наук. Думка, 1988. – 192 с.

69. Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н.И.Толстого. В 5-ти т. Т.1. А-Г / Н.И. Толстой. – М. : Международные отношения, 1995. – 584 с.

70. Багалій Д.І. Нарис Української історіографії. Т. 1. Вип. 1. Літописи / Д.І. Багалій. – К. : Др. Всеукр. АН, 1923. – 138 с.

71. Аничков Е.В. Язычество и Древняя Русь / Е.В. Аничков. – СПб., 1914. – 386 с.

72. Артюх Л.Ф. Їжа і харчування в Київській Русі / Л.Ф.Артюх // Етнографія Києва й Київщини: Традиції й сучасність. – К., 1986. – С.76-77.

73. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов. Т.1 / А.Н.Афанасьев. – М. : Изд. К. Солдатенкова, 1865. – 800 с.

74. Боровський Я.Є. Світогляд давніх киян / Я.Є.Боровський. – К. : Наук. Думка, 1992. – 87 с.

75. Вересаев В.В. Об обрядах старых и новых. Ещё об обрядах / вступ. ст. Р.А.Лопаткина / В.В.Вересаев // Вопр. науч. атеизма. – 1986. – Вып. 34. – С.271 – 297.

76. Голіченко Т.С. Слов'янська міфологія та антична культура / Т.С.Голіченко. – К. : Наук. Думка, 1994. – 91 с.

77. Драгоманов М.И Малорусские народные предания и рассказы / М.И.Драгоманов – К., 1876. – 188 с.

78. Костенко Л.В. Хліборобські звичаї та обряди на Київщині / Л.В.Костенко // Українська культова архітектура у світовому контексті. – К., 2001. – С.197 – 202.

79.Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу : іст.-етногр. нарис / О.М.Кравець ; Ін-т мист., фольклор. та етнології ім. М.Т.Рильського АН УРСР. – К. : Наук. Думка, 1966. – 198 с.

80. Маркевич Н. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / Н.Маркевич.– К. : Добровольное общество любителей книжки УССР, 1991.– 174 с.

81. Носова Г.А. Язычество в православии / Г.А. Носова. – М. : Наука, 1975. – 151 с.
82. Потебня А.А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий / А.А.Потебня. – М. : Университет, тип.; Катков и К^о, 1865. – 310 с.
83. Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А.А. Потебня. – Харьков, 1860. – С.15.
84. Рыбаков Б.А. Календарь IV в. Из земли полян / Б.А.Рыбаков // Сов. археология. – 1962. – № 4.
85. Руднев В.А. Обряды народные и обряды церковные В.А.Руднев. – Лениздат, 1982. – 176 с.
86. Сумцов Н.Ф. О свадебных обрядах преимущественно русских / Н.Ф. Сумцов. – Х. : Тип. И.В. Попова, 1881. – 206 с.
87. Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов / Н.Ф.Сумцов. – М. : Восточная л-ра, 1996. – 296 с.
88. Сумцов Н.Ф. Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы / Н.Ф.Сумцов. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, Изд. ред. “Киевской старины”, 1885. – 20 с.
89. Болтарович З.Є. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX століття / З.Є. Болтарович. – К. : Наук. думка, 1976. – 39 с.
90. Болтарович З.Є. Українська народна медицина / З.Є.Болтарович. – К. : Абрис, 1994. – 319 с.
91. Боровский Я.Е. Мифологический мир древних киевлян / Я.Е.Боровский. – К. : Нова думка, 1982. – 104 с.
92. Етнографія Києва і Київщини. Традиції й сучасність. – К. : Наук. думка, 1986. – 271 с.
93. Зоц В.А. Православие и культура: факты против домыслов / В.А.Зоц. – К. : Политиздат Украины, 1986. – 223 с.
94. Іларіон Митрополит. Дохристиянські вірування українського народу / Митрополит Іларіон. – К. : Обереги, 1992. – 422 с.
95. Історія релігії в Україні. Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. – К. : Наук. думка, 1996. – Т.1. – 373 с.
96. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. – К. : Обереги, 1994. – Кн. 1. – 393 с.; Кн. 2. – 525 с.
97. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія / М.І. Костомаров ; упоряд., приміт. І.П. Бетко, А.М. Полотай; вступна ст. М.Т. Яценка. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
98. Полянська-Василенко Н. Історія України / Н.Полянська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – Т.1. – 588 с.
99. Скуратівський В. Русалії / В.Скуратівський. – К. : Вид-во “Довіра”, 1996.– 734 с.
- 100.Соколова В.К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов / В.К.Соколова. – М. : Наука, 1979. – 287 с.
- 101.Узунова Л.В. Відродження традиційних свят та обрядів в сучасних

- умовах життя Криму : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / Л.В.Узунова ; Держ. акад. керівн. кадрів культури і мистецтв. – К., 2003. – 18 с.
- 102.Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А. Рыбаков ; АН СССР, Отд-ние истории, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1981. – 607 с.
- 103.Лозинський Й.І. Українське весілля / Й.І. Лозинський. – К. : Наук. думка, 1992. – 174 с.
- 104.Лозинский И.И. Автобиографические записки / И.И.Лозинский // Литературный сборник Галицко-русской матицы Вып.2. – Львов, 1885. – С.116.
- 105.Лозинський Й. Ruskoje wesile, opisanoje crerez J. Lozinskoho, w. Peremyszly. т. IV / Й.Лозинський. – 1835, 687 с.
- 106.Етимологічний словник української мови. – К., 1986 – 627 с.
- 107.Гаврилюк Е.С. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Е.С. Гаврилюк. – К., 1999. – 19 с.
- 108.Воропай О. Звичаї нашого народу / О.Воропай // Етнографічний нарис. – К. : АВІТ “Оберіг”, 1993. – 589 с.
- 109.Николаев А. Свадебные обряды малороссов Суджанского уезда / А.Николаев. – С.-Пб., 1911. – 45 с.
- 110.Гордиенко Н.С. Крещение Руси: факты против легенд и мифов / Н.С. Гордиенко. – Л. : Лениздат, 1986. – 287 с.
- 111.Борисенко В. К. Нариси з історії української етнології 1920 – 1930-х років / Центр українознавства Київ. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка / В.К. Борисенко. – К. : КДУ, 2002. – 94 с.
112. Гоголь Н.В. Полное собрание починений. т.1 / Н.В. Гоголь. – М, 1940.– С.142.
113. Маячанець Л. Про шлюб на Україні-Русі в XVI–XVIII століттях / Л.Маячанець. – Л. : Літературно-наукова бібліотека, – 1906.– 25 с.
114. Иванов В.В. О символике каравая в связи с происхождением каравайного обряда / В.В. Иванов, В.Н. Топоров // Исследования в области славянских древностей. – М. : Наука, 1974. – С.243 – 258.
115. Бевз О.А. Львівський літопис і Острозький літописець / О.А.Бевз. – К., 1971. – 75 с.
116. Матушенко В.Б. Сучасне весілля в контексті української обрядової культури : монографія / В.Б. Матушенко. – К. : Видавничий дім “Стилос”, 2009. – 232 с.(з іл.). – ISBN 978-966-193-012-3.
117. Матушенко В.Б. Сценарій проведення весільного свята: Авторська робота (свідоцтво державного агентства України з авторських і суміжних прав ПА № 1545 від 02.11.1998 р.) / В.Б.Матушенко. – К.,1998. – 21с.
118. Матушенко В.Б. Сучасне весілля в контексті української обрядової культури : дис. ... канд. культурології 26.00.01 / В.Б.Матушенко. – К., 2009. – 236 с.

ДОДАТКИ

1. На весіллі, що проводить Валерій Матушенко, присутній прем'єр-міністр України Валерій Пустовойтенко

2. В. Матушенко проводить весілля у сина голови Голосіївського р-ну м. Києва

3. Поруч із ведучим міністр Кабінету Міністрів України Анатолій Толстоухов

4. На новорічному святі разом з народним артистом України Павлом Зібровим

5. Валерій Матушенко проводить свято День Києва разом з телеведучою Русланою Писанкою

6. В. Матушенко бере інтерв'ю на весіллі у голови Держкомтуризму України Валерія Цибуха

7. На концерті разом з артистами театру двійників Аллою Пугачовою та Філіпом Кіркоровим

8. Поруч із ведучим дня народження Верка Сердючка та Ірина Аллегрова

9. В. Матушенко з артистами клоунського синдикату «Атр-обстріл»

10. На новорічному святі у міністерстві зовнішньоекономічних зв'язків України

11. Разом з пітоном, який важить 30 кг

12. Разом з артистами трюкових жанрів

13. В. Матушенко проводить день народження у президента нафтогазової компанії «Ітера»

14. На Новорічному святі Міністерства юстиції України

15. Перед початком дня народження матері співачки Тетяни Овсієнко

16. В. Матушенко проводить свято Проводів зими на Хрещатику

17. В. Матушенко разом з музикантами групи «Милівід»

18. В. Матушенко – ведучий свята української міліції

19. Після концерту в м. Богуславі Київської області разом з народними та заслуженими артистами (крайній справа – народний артист Олександр Трохимчук)

20. В. Матушенко проводить концерт в м. Кагарлику

21. В. Матушенко проводить свято Великодня
в м. Вишневому Київської області

22. На святі дня Києва разом з артистами ансамблю «Горлиця»

23. В. Матушенко разом з відомою співачкою Камалією та її матір'ю

24. На святі українського козацтва разом з народним артистом України Богданом Бенюком

25. Матушенко в журі фестивалю разом з Іллею Ноябровим

26. На початку весілля мати нареченої вручає дітям коровай

27. Мати нареченої посипає молодят на щастя житом

28. Батьки дають дітям солодкий напій, щоб життя було солодким

29. Перший тост на весіллі каже мати нареченої

30. Ведучий проголошує тост за матерів

31. Виголошування тосту

32. В. Матушенко проводить супервікторину на весіллі

33. Перший танок молодят на весіллі

34. У нареченої вкрави туфлю

35. В. Матушенко проводить зі свідками обряд викупу туфлі

36. Ведучий проводить обряд визначення своєї дружини із зав'язаними очима

37. На весіллі є час і поспівати

38. Ведучий проводить із подружжям весільний екзамен

39. Весільний конкурс зі свічками та лялькою

40. Поетичний момент весілля – звернення молодої до молодого

41. Ведучий проводить конкурс зі свідками

42. На весіллі свідок повинен пройти багато перешкод

43. За викуп нареченої викрадачі замовили змію

44. Що це за весілля, коли зять не помив тещі ноги

45. Наречена кидає свій букет незаміжнім

46. Обряд із пов'язкою, коли визначається наступний наречений

47. Коровай частують усі – навіть заступник міністра спорту України

48. Кульмінація весільного дійства – танок зі свічками

Навчальне видання

Матушенко Валерій Борисович

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ВЕСІЛЬНИХ СВЯТ

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск   Г.В.Дячук
Редагування   Л.П.Будаш
Комп'ютерне верстання   Т.В.Кравченко

Підп. до друку   . Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 2. Зам.   Наклад 300

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, Київ, вул. Івана Мазепи, 21
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.

